

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1979

A TARTALOMBÓL:

BISZTRAY ADÁM
CSANÁDY JÁNOS
CSÓRI SÁNDOR
KERÉK IMRE
MAKAY IDA
MELIORISZ BÉLA
RÁBA GYÖRGY
VERSEI

★

MÉSZÖLY MIKLÓS:
MAGYAR NOVELLA

SPIRÓ GYÖRGY:
NYULAK MARGITJA

TANDORI DEZSŐ:
AZ EGYKORÚSÁG NAPJA

THIERY ÁRPÁD:
VÁROSARC

★

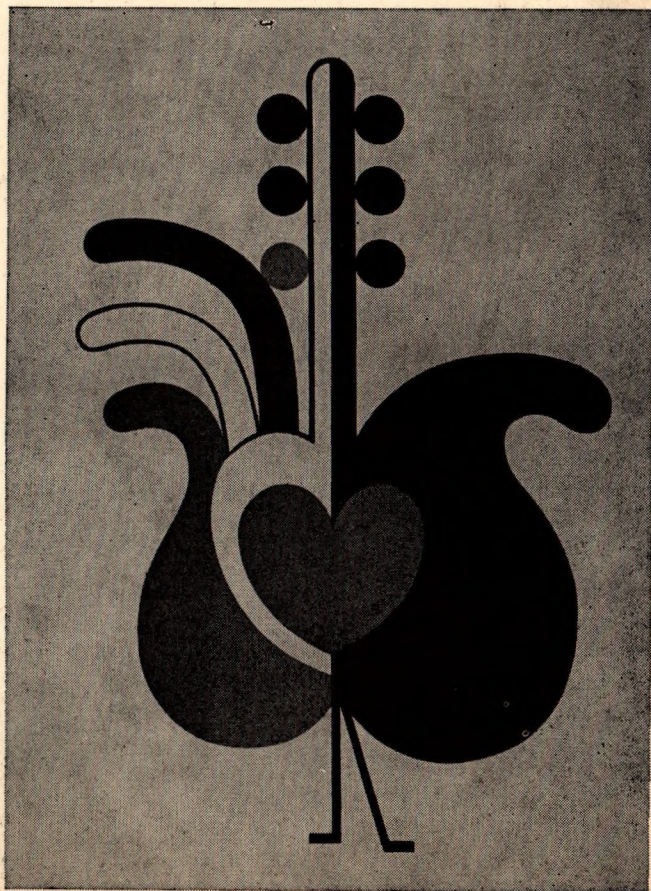
BÉCSY TAMÁS:
SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK

FODOR ANDRÁS:
CSÓRI SÁNDORRÓL

NÉMETH LAJOS:
KORNISS DEZSŐRŐL

VASY GÉZA:
NAGY LÁSZLÓRÓL

VERSRŐL VERSRE

10,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

BEDE ANNA
BÉCSY TAMÁS
BISZTRAY ADÁM
BODNÁR GYÖRGY
CSANÁDY JÁNOS
CSÓÓRI SÁNDOR
DOMOKOS MÁTYÁS
FODOR ANDRÁS
KERÉK IMRE
LAKATOS KÁLMÁN
MAKAY IDA
MELIORISZ BÉLA
MÉSZÖLY MIKLÓS
NÉMETH LAJOS
PAPP ISTVÁN
PARTI NAGY LAJOS
RÁBA GYÖRGY
SOMLYÓ GYÖRGY
SPIRÓ GYÖRGY
TANDORI DEZSŐ
TARHANOV, ANDREJ
THIERY ÁRPAD
VASY GÉZA
VEKERDI LÁSZLÓ

KÉPEK:

KONDOR BÉLA
KORNISS DEZSŐ
MARTYN FERENC

SAMSONNAK
A KÖNYV A HAZI ÉS
A KÖNYV ÉS A HAZI ÉS
A KÖNYV ÉS A HAZI ÉS

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXII. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

1979. ÁPRILIS

TARTALOM

CSOÓRI SÁNDOR versei - - - - -	291
FODOR ANDRÁS: „A föltámadás első pillanatai” (Csoóri Sándor versprózája) - - - - -	293
MÉSZÖLY MIKLÓS: Magyar novella - - - - -	296
RÁBA GYÖRGY versei - - - - -	311
TANDORI DEZSŐ: Az egykorúság napja (elbeszélés) - - -	313
BISZTRAY ÁDÁM versei - - - - -	325
SPIRÓ GYÖRGY: Nyulak Margitja (dráma, II. rész) - - -	327
MAKAY IDA versei - - - - -	341
LAKATOS KÁLMÁN verse - - - - -	342
THIERY ÁRPÁD: Városarc (szociográfia, VII.) - - -	343
MELIORISZ BÉLA versei - - - - -	349
NÉMETH LAJOS: Korniss Dezső művészete - - - -	351
KERÉK IMRE versei - - - - -	353
BÉCSY TAMÁS: Színházi előadások Budapesten - - -	354
CSANÁDI JÁNOS versei - - - - -	361
ANDREJ TARHANOV: Levél Magyarországra (Bede Anna fordítása) - - - - -	362

*

Versről versre

FÜST MILÁN: A jelenés (A versről Somlyó Györggyel Do- mokos Mátyás beszélget) - - - - -	363
--	-----

*

VASY GÉZA: Harangjai értünk szólnak (Nagy László utolsó pályaszakasza) - - - - -	370
BODNÁR GYÖRGY: Műhely és történelem (Hubay Miklós: A szív sebei) - - - - -	377
VEKERDI LÁSZLÓ: Magyar tallózó - - - - -	380

PAPP ISTVÁN: Kiss Anna: Világok - - - - -	382
PARTI NAGY LAJOS: Vallomások egy városról (<i>Magyar írók Sopronról</i>) - - - - -	384

K É P E K

KONDOR BÉLA rajzai - - - - -	292, 295, 310, 324, 340
MARTYN FERENC rajzai - - - - -	326, 252, 369, 376
<i>(Nádor Katalin fotói)</i>	

M ű m e l l é k l e t e n

KORNISS DEZSŐ: Illumináció I-II.
(Nádor Katalin fotói)

A b o r i t ó n

1., 4. KORNISS DEZSŐ: Szűrmotívum I-II.
2-3. KONDOR BÉLA rajzai
(Nádor Katalin fotói)

A pécsi Modern Magyar Képtár anyagából

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta
Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN
Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly
Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 120,— Ft.

79-1208 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György Igazgató
Index: 25-906. ISSN 0447-6425

Emberek, ágak

*Teli van csönddel ez a nap,
teli van csönddel a világ,
rossz csönddel, nehéz csönddel,
mintha egy néma kakukk fészkelte volna fülembe magát.
Hiába suhorásznak fémes kamionok az éjszakában,
hiába lövöldöznek próbabábukra
vérengzésre készülő, titkos terroristák:
doboz-mindenség süketsége bújkál a hallójáratokban.
Tompák a vasgolyók is. A vonatok. Az álmok.
Erdők vergődnek hangtalanul: vasvillára
föltűzött, rongyos baglyok.
Talán meg kellene szeretnem valakit újra,
lélegzetét,
tapapucsa zaját a lépcsőházban
s hallgatnom, ahogy a haja pattog, ha fészülködik.
Elmúlna közben egy év,
elmúlna kettő
s visszatérnének hozzám a hangok,
akár a sötéten sikkano fecskék Afrikából,
tányérok hangja,
országok hangja,
párkányt rugdaló esőké,
a felhők Beethoven-haja alól a tavasz vállropogtatása
s a lombok levélke-hangok
súgnák fülembe újra: voltunk és ismét leszünk:
emberek, ágak, susogó, édes nyelvek.*

Megkívántam a bújdosást már

*Ébredek, csupa hó az utca,
délre már csupa mocsok –
A kémények vén királyai bagótól büzlenek,
füstös a szív, füstös a torok.*

*Ragyognék,
de mint a téglabánat: vörös a Nap,
vörös a ködben.
Nincs kedvem vele vetélkedni;
leszek inkább egy feketedő
fa gondolata, szem a szemekben,*

csuromvér állathomlok
a bársonnyal bélelt kirakatban,
hisz túlsok a csőd ügyis naponta
s eljön valamennyi kísérteti
korom-szmokingban,
halál-szmokingban,
benzinbe fulladt lepkével tenyerében;
eljön a csápos húsdaráló
maszkjában; a rózsát is légcsavar hozza –
hát ne én legyek mindig a bamba,
a zuzmarás ripacs, ki tüntet s ágál.
Megkivántam a bűjdosást már
magam elől is napvilágnál.
A másnapot! A másnap fényét!
a hó hálóján fönnakadt kéz
szaggatását, mikor a csontban
a behavazott világűr fáj.

„A FÖLTÁMADÁS ELSŐ PILLANATAI”

– Csoóri Sándor versprózaja –

Nemzedékem adós még legnagyobb kamaszkori élménye, a rajtunk átsöprő háború személyes dokumentálásával. Lehet persze, hogy sem a krónikás adatlás, sem a távlatból néző összegezés nem a mi dolgunk, íróké, de az események növekvő nyomásáról, a közelgő front képzetének lelki drámájáról, a fegyveres harcok iszonyú fortisszimója utáni valószínűtlen csendről, a történelmi fordulat borzongató holtpontjáról nekünk kellene vallanunk. Erről nem szólhatnak mások teljes érvénnyel csak a reagálás belső dimenzióit is érzékelő tanúk.

1963-ban döbbsenem rá először, hogy bőven volna mit elmondanunk, amikor a keszthelyi Helikon diákünnepségein Csanádi Imrével és Simon Istvánnal önkéntelenül arról kezdtünk beszélni, miket éltünk át a köröttünk önfeléd-vidáman kavargó tizenhétévesek születésének tavaszán. Pályatársaim történetei lebilincselően izgalmasak voltak. S nekem is eszembe jutott korán (1943-ban) meghalt apám, aki sűrűn hivatkozott Ludendorff tábornok memoárjának jóslatára, miszerint a második világháború döntő csatájának három esélyes helye közül az egyik a Balaton térsége lesz. Ha a mindent eldöntő végső ütközetnek nem is, de a Wehrmacht utolsó támadó kísérletének csakugyan tanúja lehettem 1945 márciusában.

Nagy László, pár évvel később, Budapesttől Kaposvárig szinte egyváltban mesélte a vonaton a maga frontélményét. Amde más valamit viszonylagos biztonságból szemlélni, kalandként megélni, s más teljes kiszolgáltatottsággal benne lenni.

A dunántúli, bizonynyal legádázabb oda-vissza harcok Fehérvár környékén zajlottak. Az alig tizenöt éves Csoóri Sándor, faluja, Zámoly sorsában minden lehetséges poklot megélt. Még az 1963-as *Tudósítás a toronyból* lapjain is elpusztított házuokról ír: „...csak annyi épült föl belőle, amennyi hajlékot s tetőt ad” sőt, „a háború nem csak azt dúlta föl, de vad ragadozóként szájába kapta, amit talált, a szekrényeket, az ágyakat, állatainkat, ruháinkat, az egérrágtá zsáktól a legkisebb gombostűig mindent.”

Törvényszerűnek érzem, hogy éppen Csoórinak sikerült a megrázkódtatás drámáját — mégha az átváltás pillanatait ragadta is meg csupán —, teljes művészi érvénnyel szavakba fognia.

A FÖLTÁMADÁS ELSŐ PILLANATAI

Ott ült a kutya, szalmatőrekkkel és sebekkel borítottan a ganyédombon. A gyeherma bűdös tüstjében ott ült a kutya.

Szóltak a húsvéti harangok sebeinek, bim-bam, bim-bam s a tarkón lőtt házak falából is előbújt egy-egy darázs, de senki se hitte el, hogy föltámadunk.

A háború utolsó halottait épp vetkőztetni kezdték a gyorskezü életbenmaradók: sisak le, bakancs le, kapca le, zubbony le, mintha tökrészes fiakról anyák ráncigálnák a

*bemocskolt göncöt: édes istenem, hol jártatok
szerencsétlenek,
disznók, árváim, edeseim! Ó jaj, a kisiklott ádámcsutkátok,
véres kobakotok.*

*Súrolt a déli szél s újjhegyen bimbósodott is a halál
szérűjében, de leverhetetlennek, egyedül csak a magnak
megmaradt tyúkot láttam: holtak kifűzött bakancsszíjával
kinlódott lidércesen. Húzta-nyúzta, kapkodta föl a végét
a szőrrel és töltényhüvellyel elkevert sárból, szinte
szárnyalva a szerencsétől, hogy most csípte fölön a világ
leghosszabb tavaszi gilisztáját.*

Ami a dokumentális hitelt illeti, 1945. március végén, Dunántúlon a frontonálból kiszabadult falvak kitelepített, vagy a szétlőtt házak közt synylődő lakossága csakugyan hűsvétkor észlelhette, hogy vége a háborús megpróbáltatásoknak.

De a költő mélyebb, lélekkel mért láttelepe szerint szinte nincs jelen a változás örömet tudomásul vevő készség, nincs sehol a már-már hihetetlen megváltást magába fogadó ember. A föltámadást hirdető harangok bim-bamja, a szalmatörökkel, sebekkel borított kutyának szól, méghozzá a „ganyédombon... gye-henna füstjében ülő kutyának.”

Nemcsak hangulati okból kerüli Csoóri a ganyédomb irodalmibb alakját, nem is csak azért, mert akkor, (vagy azóta mindmáig) otthon, Zámolyon így mondják. A *ganyé* és *gyehenna* összejátszatása tudatos, éppúgy, mint a *bűdös füst* jelzős összetétel. A nyomatékos betűhangsúlyok nemcsak az elárvult, sebzett kutya helyzetét, az előzmények iszonyatát is földézik. És hiába szólnak a harangok, a „tarkón lőtt házak falából” még mindig nem az ember bújik elő, hanem egy-egy darázs.

Itt már észre kell vennünk, hogy a ganyédombon ülő kutya látványától, a magának bim-bamozó harangig és a kibúvó darázsig Csoóri pillanatokat lefűlelő helyzetértékelésében valami savanyú humor is van. Sajátosképpen ez az ironikus konkrét láttatás teszi történelmien igazzá — a furcsa „tömjénfűst”, a hűsvéti jeladás, a falakból kibukkanó élet mozzanatai után is — ezt a sort: „de senki se hitte el, hogy föltámadunk.”

A költemény második részlete teljes nyíltsággal föltárja, a színpadi szimbólumnál igazabb Hűsvét-motívum mért csak groteszk ellentmondásosságával szolgáltat hátteret. „A háború utolsó halottait épp vetköztetni kezdték a gyorskezü életbenmaradók.” A csodás föltámadás helyett tehát a lehető legprofánabb temetésnek lehetünk tanúi. „Sisak le, bakancs le, kapca le, zubbony le, mintha tökrészeg fiakról anyák ráncigálnák a bemocskolt göncöt...”

Miért ezek a temetés ünnepi rítusát is közönségessé tevő kiméletlen, gyors mozdulatok? Azért, mert ahol olyan csömörletig sok volt a halál, ott az élet pusztulásának és újjászületésének döbbenete is már-már tragikomédia. Nem a háborúból ocsudó falu társadalma, csak a legképtelenebb helyzeteket is a folytatás ösztönével, irracionálisan ősi kedéllyel viselő asszonyok képesek az ostobán köréjük torlódó véráldozatra méltóan reagálni. S ebben a méltó reagálásban, éppen amért olyan elementárisan emberi, egyszerre van benne az anya kétségbeesett aggodalma, a sokat tűrő hitves vádló csúfolkodása, és a hű szerető mindent megbocsájto ragaszkodása: „édes istenem, hol jártatok szerencsétlenek, disznók, árváim, edeseim!” Ez az utolsó három, hangulatilag egymás ellen üto megnevezés: „disznók, árváim, edeseim!” — kitűnően összegzi a helyzet viselhetetlen indulati feszültségét, melyből nincs feloldás másmerre, csak a keserű komikum felé. „Ó jaj, a kisiklott ádámcsutkátok, véres kobakotok...”

A háromrészes verspróza szerkesztési remeklése, ahogy Csoóri a holtak el-

temetésének interludiuma után még mindig nem az emberi közösség, hanem egy magányos állat látványához tér vissza.

Észleli ugyan az „ujjhegyen bimbósodó”, tehát újulást ígérő déli szelet a „halál szérűjében”, de győzedelmesnek „csak a magnak maradt tyúkot” látja. Igaz, a folytatásra való finom utalás is benne van a jellemzésben: („magnak maradt” tyúk), de lényegesebb mozzanat itt maga az ámulat, ahogy a költő a vegetatív létezés abszurd-vidám látványára mered. Ilyen fantasztkusan igaz, egyszeri jelenetet — ahogy a kapirgáló tyúk holtak kifűzött bakancsszóját rángatja-tépkedi — utólag kitalálni lehetetlen. Csoóri a groteszk pillanatok kiválasztásával s a rácsodálkozás hihetetlen frissességével, a siralmas-nevetséges szituáció totálissá emelésével, szinte örökérvényűen konkréttá váltja a jelenetet.

A költemény három részből, s a részeken belül két-két mondatból áll. A szöveg eleitől végig — szándékolt antiritmusaiban is — költői erejű, de csak itt az utolsó sorokban válnak a szavak víziót hordozóvá, sietős hevülettel, nyomatékokat torlasztóan lendületessé, a „lidércesen” kinlódó tyúk megjelenítésekor. „Húztanyúzta, kapkodta föl a végét a szőrrel és töltényhüvellyel elkevert sárból, szinte szárnyalva a szerencsétől, hogy most csípte fülön a világ leghosszabb tavaszi gilisztáját.”

Nem a hirtelen leleménnyel megtalált poént kell látnunk ebben a monumentálissá emelt záradékban, hiszen a vers minden észrevétele a kétértelmű diadal végső megfogalmazását készítette elő. Am a kivételes tárgyi pontossággal leírt, személyesen átélt, történelmileg hiteles helyzet a lefűlés tőkélyétől át is lendül önnön ellentmondásosságán.

A vegetatív életőszton erején érzett ámulat fanyar mosolyból immár felszabadult kedélybe csattan. Az első béna pillanatok holtpontja után csakugyan elkezdődhet az igazi föltámadás.

Magyar novella

Várkonyi Nándor emlékének.

Jamma öt éves korában hal meg, mielőtt iskolába irathatták volna, és megtanulhatott volna írni, hogy az irkájába följegyezze a gondolatait. Az öregek is kevésbé emlékeznek rá, inkább csak a legendájára, azokkal meg tudjuk, hogyan van, ahány háború jön, mindegyik változtat rajta valamennyit. Én sokáig azt hittem, hogy a nővérem találta ki az egészet, hogy engem szórakoztasson. De mondhatom, elátkozott család a miénk, nálunk még a mesék is olyanok, mintha folyton valami vesztett ügyért vernénk a mellünket; és valahogy minden örökösen véres. Az az igazság, hogy ha valami okból menekülni, elvándorolni kellett, a zabos zsákok és megfogyatkozott kelengyés ládák mellett a Corpus Juris is mindig velünk volt, s még az akasztófa alatt is inkább abból citáltunk, nem a Bibliából. Jammát is úgy lötték agyon a templomtéren, hogy igazában semmi törvényes alapja nem volt. A nővérem történeteinek néhány részlete különösen megragadta a képzeletemet, s még ma is pengeélesen emlékszem rájuk. Mondják, hogy a kisfiú többnyire délután négykor fojlalta el az őrhelyét. Előtte azonban volt egy fél óra, ami valószínűleg örökre titok marad. A kihalt Bíró utcában beállt a magasfeszültségű vezeték oszloplába közé, s felnézett a fekete transzformátor szekrényre, ahonnét halk dörgés szűrődött le. Olyan volt ez a hang, mint valami rejtjeles biztatás. Később egy összecsukható turistaollóval fűrészfogszerűen cakkosra vágta a bal mutatóujja körmét, és belemélyesztette a combjába. Jól felismerhető nyomot hagyott. Aztán bicegve, mintha az egyik lába rövidebb lett volna, elindult a törvényszék mögötti keskeny köz felé. Ide csak rövid ideig sütött be a nap, a tócsák nehezen száradtak föl. A rabok udvarát magas fal vette körül, befelé hajló szögesdrót sávval a tetején; de a jellegzetes szag így is kiáramlott. Jammának fölfelé tárgult az orrcimpája, és abbahagyta a bicegést. Lerohant egy elgazosodott lépcsőn a Dinga-patakhhoz, és az aládúcolt vashidon átment a Fürdőház utcába. Onnét már kényelmesen lehetett visszanézni a nyomott kis udvarokra, az agyonnevelt virágos kertekre. A Fürdőház utcában nem volt virág. Kis dombra kapaszkodott föl, egyik oldalán pusztuló borospincék sorakoztak, lőrészerű ablakaikat fölverte a vadzab, s a szemközti oldalon is több volt a romos ház, mint a lakott. Legalább nyolc ilyen ház sor bukducslott itt. Az aradi kivégzések után számontartott búvóhely hírében állt ez a szöglet, nem egyszer végig razziázták, de azért így is akadtak unokák, akiknek védelmet nyújtott. Valamelyik háború után indulatosan halálra ítélték ezeket a házakat, de időközben meghalt a polgármester, aki a halálos ítéletet hozta. Jamma helyeselte a sorrendet; legszívesebben itt töltötte a délutánjait. Behunyta szemmel indult el fölfelé, s meztelen talpával megkereste a macskakövek között az agyaghordalékos mélyedést, mely barna csikként felezte az úttestet. Fönt egy körakás mellett két zsineget

húzott elő a zsebéből, egyiknek a végén rugós acélkapocs volt, s ezt a másik szál zsineggel ügyesen szét lehetett húzni. Lapos követ csúsztatott a kapocsba, és néhány surrogó forgatás után kilazította a lövedéket. A kő nagy ívben repült át a házak felett, nekicsapódott a rabudvar falának, és tenyérynyi vakolatot vert le. A pontos lövés és tompa csattanás olyan boldogsággal töltötte el, hogy be kellett harapnia a szája szélét. És csak ezután vonult át a templomba, ahol egy rejtett csigalépcsőn fölkapaszkodott a toronyba. A nővérem szerint névről ismerte a haranggerendákon tanyázó galambokat, s a kezéről röptette ki őket az ötszögű ablakokon. Ilyenek a mesék, amelyek képesek túlélni a valóságot. Mikor az agyonlőtt Jammát és anyját megvilágította a fölkelő nap, mint egy színpadias fényképész-reflektor, száztizenegy galamb körözött a templomtér fölött, és kizárólag a tétlenül bámeszkodókra piszkoltak le, s még véletlenül se a két lucskos holttestre.

A nővérem szeretett borzongani, és igyekezett a történeteket is úgy formálni, gyúrni, hogy legyen ok a borzongásra. Ezzel a szenvedélyével csak akkor hagyott alább, mikor a Borjád-szigeti rokonainknál elveszítette a szüzességét. A szigeti erdőket azokban az években tagosították, és apánkat, aki később elmeegógyintézetben halt meg, éppen ezen a nyáron láttuk utoljára jóízűen nevetni. Egyik este nagyobb társaság gyűlt össze a Sióparti leveles-színben, a Fördös-kuria kertjében. Három vadkan külsejű agglegény nagybátyánk lakott itt, és a maradék családi vagyonukat élték föl. Vadásztak, halásztak, s csak ha nagyon szorult, akkor álltak be ők is az eke mellé. Egyébként mindent felesbe adtak ki; a házvezetőnőjüket, Vilmát is. Vilma akkori becslésem szerint hatvan éves lehetett, a mostani szerint inkább negyven. Fekete haja olajozott dróthoz hasonlított, s ugyanilyen merev anyagból készült a melltartója is, melynek a pántjai és csatjai úgy ütöttek át a ruháján, hogy pontosan követni tudtuk a rózsaszínű páncél vonalát. Izgalmas melle volt, s valószínű, hogy apánk is megismerkedett velük. Vilmát a három fivér közösen használta, s ha ráálltak is, csak rokon léphetett be ebbe a közösségbe. Amikor Gábor, a legfiatalabb Fördös a hosszú tölgyfaasztalra fektette Vilmát, Ernő meg csavart szalmát rakott a feje alá, apánk is föltette a trópusi sisakját, ami a szertartás kezdetét jelentette. Misi, az „öreg” Fördös, összehajtogatott lópokrócot nyomott be Vilma vaskos combja közé, és arra állította a bográcsot. A társaság onnét meregette a halászlét.

A Fördösök különben még a Bácskából rokonaink, Cservenkáról, ahonét a család az ezerhétszázas években költözött el. A kolera elől húzódtunk fel Tolnába, és ott vertünk gyökeret. A család emlékezni szokott egy Bosánvi-dűlőre a Mecsek déli lejtőjén (az egyik anyai oldalág ott telepedett meg), ahol szőlőt telepítettünk, szelíd gesztenyét és kínai gyöngvtyúkokat kereszteztünk parlagi magyar tyúkokkal. Egy másik ősnagybátyánk kisebb-fajta lóvágóhíddal és mészárszékkal kísérletezett, ami azon a vidéken elég eredeti vállalkozás volt. A szigetvári út mellett vásárolt egy elhanyagolt majorságot, és ott rendezkedett be. Sokan csodálkoztak, hogy mért ilyen különös módon választott, de végül mégse fizetett rá, divatot csinált a lóhúsból, és az országút is elég forgalmas volt, hogy a búcsúsok és szekerek hírért vigyék az Ábrahám-tanyának. (Rokonaink közül egyedül ő kapott ilyen ószövetségi nevet.) Kizárólag hibás, mások szerint császári mustrából elhajtott csikókkal foglalkozott, s két legényével, akiknek külön lakószár-

nyat építtetett az istállók mellett, maguk végeztek el minden munkát, a taglózástól a nyúzásig, a trancsírozásig. A nyárfasorról, mely foghíjasan követte az országútig kanyargó szekércsapást, úgy emlékeznek meg, mint zörgő bitófákról. Nagybátyánk ide akasztotta ki száradni a kifeszített csikóbőröket, télen meg máglyákkal riasztották a bőrök alatt gyülekező farkasokat. Pontosan mégse lehet tudni, hogy mért volt olyan böszült híre a tanyának, – hacsak nem vesszük hitelesnek egy Konstantinápolyba utazó svéd közlését, aki itt haladt át Belgrád felé; és még a tanya nevét is följegyzi. Ő szemtanúként leír egy jelenetet: három ifjú „ember-vad” – számol be választékos zavarral az útinaplójában – kik közül az egyik latinul köszöntötte – egy szálfákkal körülkerített karámban leírhatatlan ordítózással játszott egy veszélyes öklelős játékot, nem éppen tompa végű rudakkal, melyekre különböző színűre festett lófarkot kötöztek; majd a körülöttük nyihogó lovakat is bevonták a játékba, azokkal őrjöngtek, a hátukra másztak, verték, simogatták őket. Bennünket, Árvay Jurkókat még másfél század múlva is azzal ámitottak, hogy ha török birssel bolondítjuk meg a farkashúst, észre se vesszük az ízén, hogy nem csikóhús. Nekem utoljára ezerkilencszáz-negyvennégyben volt dolgom farkassal, fönt a Kárpátokban, mikor a frontról megszöktem, és pisztollyal lelöttem egyet közelről, annyira el volt csigázva; de még így is szolgált annyival, hogy a combja között meg tudtam melegíteni az elgémberedett kezemet.

A nővérem állítólag Dacó Eszterhez hasonlított, a Fördös testvérek szépanyjához, de ez inkább csak szájhagyomány, a legendás szépasszonyról semmilyen kép vagy festmény nem maradt. Ez a hasonlóság a Borjád-szigeti kétnapos vacsorán is szóba került. Vilma, aki csodálatosan tudott énekelni, éjszaka azzal lepett meg bennünket, hogy a kuria hátsó kertjében, ahol két éve pusztult a kukoricaszár, minden indok nélkül meggyújtotta a keményre száradt rakást. Éjfél lehetett vagy tizenegy, a három fivér még nem jött vissza a Sióról, ahová éjszaka is lejártak fürödni, mikor legnagyobb a szűnyogzsongás. Nevettek rajta, hogy csupaszor, hatalmas testüket hiába bozsogják körül a bogarak, a szőr-dzsungelen nem tudnak áthatolni. A hirtelen máglyafényre azonnal partra másztak, de siettükben nem találták a kavicsos feljárót, és heréig süppedtek az iszapba. Meztelenül csörtettek végig az akácson, át az egykori dinnyeföldön, melyet elborított a tarack, közben ordítva kurválták Szűz Máriát, s valami Leppeny Antalt, aki elperelt tőlük egy kiszögellést, ahol hús é avar sirt találtak. Gábor egy rozsdás villát kapott fel, és azzal bukdácsolt a kuria felé. A málnás szélén két komondor vonított, de nem mertek a tűzhöz közeledni. Ezen az éjszakan nem volt nagy társaság együtt, és azok legtöbbje is kidőlt. Bróz Árpád még alkonyatkor elaludt a leveles-szinben, és olyan hangosan hortyogott, hogy targoncán kellett eltávolítani a vacsora-asztaltól. Közösén tolták el a díszkert buxus-sövényéig, de onnét már nem engedték tovább a fivérek, azt mondták, „bűdös lesz a rózsá”, és ott burították a fűbe. Mikor vacsora után tarokkozni kezdtek, Vilma újabb demizsont állított a jeges hordóba. A nap akkor ment le Bogyiszló fölött, az ég lilás-vörös volt, az uzdi majorságból áthallatszott a marhák bőgése, a Paradicsom-pusztai kiképzőtáborból a távoli tankdübörgés. Palugyainé, aki Uzdról jött át, leeresztett hajjal éppen kilépett a repkénnyel befuttatott budiból, és megállt a szomorúfűz alatt, ahol Béri Balogh Ádám is eltöltött néhány órát a sebesült lovával. Gondosan kezet mosott a kővályú madáritatóban, szárítgatta kicsit, majd a szok-

nyán keresztül eligazgatta a bugyiját. A szeme legyező-ráncos volt, szája sarkában ék-forma mélyedés; s a résben mindig csillogott egy kis nedveség. Könnyen el lehetett hinni, hogy ez a teljesen sose becsukódó száj még akkor is kíván valamit, amikor alszik. A fészerből kihúzott egy nádheverőt, és úgy helyezkedett el a rózsabokrokra, hogy szemből kapja a naplementét. Gulácsy *Fekete vőlegény*-jét kezdte olvasni, s mikor besötétedett, még sokáig nem csukta be a könyvet; ilyenkor szokta újra végiggondolni a sorokat, melyeket körömmel megjelölt a lap szélén. A budit különben mindenki megcsodálta, aki vendégként itt járt: olyan volt a lombok árnyékában, mint egy zsugorított kúria. Boltíves bejárata két meszelt oszlopra támaszkodott, az ajtó fölött bádoglapra festett kismesesi címer, bent három ülőke, vállmagasságig érő válaszfalakkal. A három fivér nyugodtan beszélgethetett közben. Most ott álltak a máglyafényben, a vastag iszapréteg köldökig csillogott rajtuk, mintha ez lehetne az egyetlen helyzethez illő öltözet. Vilma még a legnagyobb nyárban is hosszú fekete ruhát viselt, magasan záródó nyakkal, zöld övvel a derekán – így állt most is a tűz mellett, és tárogató-mély hangján Béri Balogh Ádám szomorú nótáját énekelte. A fivéreknél villogott a szemük, úgy el voltak bűvölve. „Eszter, Eszter!”[^] kiáltotta Misi. „Gyere te is énekelni!” – és nem volt titok, hogy a rejtélyes Dacó Eszterre is lehetett gondolni ilyenkor. Gábor magához akarta húzni a nővéremet, hogy iszapot kenjen az arcára, de Eszter villámgyorsan arcul ütötte, és úgy énekelte végig a három strófát, hogy nem engedte el Gábor pillantását.

Jamma története ennél sokkal régebbi história, akár tegnap is történhetett volna vagy később. Jamma olyan különös módon halt meg, mintha magával vitte volna az időt. A régi Fürdőház utca meg egyébként is kivétel – még a negyvenes években is olyan volt nagyjában, mint a századfordulón vagy a Tanácsköztársaság idején. Olyan szívósan roskatag házakat, mint itt, talán sehol másutt nem lehetett találni az országban. Az volt kiosztva rájuk, hogy a múlás elpusztíthatatlanságát példázzák. A negyvenes évek elején fiatal házaspár érkezett a Fürdőház utcai deszkafilagóriába, és fényképész műtermet nyitottak. Noha Dacónak hívták a férfit, semmi bizonyítható adat nincs rá, hogy távoli rokonunknak gondoljuk. Bár igaz, nem is nagyon nyomozhattunk utána, akkorra már eléggé kipusztultunk az ősi fészekből – maradt egy kertnyi Árvay Jurkó-temető, közepén a Mecsekből telepített gesztenyefával. Én az orosz fronton töltöttem telet-nyarat, a nővérem pedig Brazíliában kapcsolódott be egy új sámán-mozgalomba, és rajongó leveleiben sorstársainkként jellemezte az indiánokat. A deszkafilagória pedig évek óta üresen állt. Azt a kör alakú, enyhén csúcsos faépítményt nevezték így, melyet az egyik ház lapos tetejére emeltek a milléniumkor, és ott rendezték be a város első gőzfürdőjét. Később szordinós bordélyháznak is használták, a 14-es háború alatt itt fertőtlenítették a katonákat, és itt faggatták Jamma édesanyját is, mielőtt a templomtéri Szentháromság-szobor előtt a szégyenfához kikötötték volna. A Dacó házaspár a Nyírségből érkezett Dél-Dunántúlra, a ködös reggelekből a napverteombok közé, ahol a füge beérett. S mintha eltökélt szándékkal jöttek volna ide, nem csupán véletlenül. Többen azzal gyanúsították őket az Iparosszékház biliárd szobájában, hogy *okkal* menekültek ide északról, különben nem néhány kofferrel érkeztek volna. Az asszony kedvessége azonban leszerelte a közvéleményt. A haja aranybarna volt, mint egy mezei Madonnáé, s egy

pillanattal mindig tovább nézett az emberek szemébe, mint azok az övébe. Az urát Istvánnak hívták (mint az első keresztény királyunkat, aki legmakacsabb rokonát megvakította, és hogy ne hallja a saját jajgatását, a fülébe ólmot öntetett). Az asszony kizárólag gyermekeket fényképezett, s tulajdonképpen ebből éltek. Szinte minden házba bejáratos volt, kopogott halkan, a pillantását otffelejtette a gyermekek arcán, s azok addig nem nyugodtak, míg oda nem ülhetek az állványos masina elé. A férfi ugyanakkor mániákusan járta az utcákat, a környéket, és olyasmiket fényképezett le, amitől nyugodtan örülnek nézhették, megszállott nyomozónak, aki maga sincs vele tisztában, mit keres. Ha kérdezték, azt mondta, hogy *motivumot*. A képekkel teleaggatta a deszka-filagória falát, s órákig cserélgette őket, mintha valamilyen sorrendre, értelemre akart volna rájönni. Ez a munka néha hajnalig is eltartott, s többnyire úgy fejeződött be, hogy alig maradt kép, amit ne követett volna a falon egy görcsös hézag, kiáltó semmi, aminek a helyét képtelen volt az elkészült fotókkal kitölteni. Szeme vérekes és konok volt, amikor hajnalban fölkelte a feleségét. „Nézd csak, Teréz... valahol mindig hiányzik egy kopjafa. Vagy végleg kidőlt vagy én nem találom. Nem olyan könnyű egy temetőt világra hozni!” – és nevetett fáradtan. Ez az ő cinkos szótáruk volt, maguk se nagyon próbálták magyarázni, de ezek a szavak mindig megtalálták bennük azt a zugot, ahol a legtöbb forráságot ébresztették. Ilyenkor szeretkeztek a legtékozlóbb odaadással, nyitott szemmel az utolsó pillanatig, és még közben is, utána, mikor a szembogár újra moccanni képes, hogy elviselhetővé tegye, amit a gyönyör kivégzett. A nap így kelt fel, besütött az ablakon, és valató fénnel árasztotta el a kiakasztott képeket. Az egyikén hatalmas galambraj felhőzte be a templomteret, a galambokat nem lehetett látni, csak vésetszerű árnyékukat a kövezeten. A másikon, egy szeméttel teleszórt patakmederben fehérülő báránycsontok heverték (István meggyőződött róla, hogy bárány csontjai), tele piros krepp papír csíkokkal, melyeket a szél meg az eső rájuk ragasztott, – feltehetően a Dinga-patakból egy részlet. Jamma örült volna, ha láthatja ezeket a képeket. Egyszer a rendőrségre is beidézték a fényképészt, egész nap ott tartották, s többször leírátták vele, hogy milyen céllal fényképez olyasmit, ami senkit nem érdekel. „Írja csak, nem baj, ha ismét, csak igyekezzen másképp írni ugyanazt” – figyelmeztették. A kihallgatók között volt egy civil, aki nem tudott magyarul; ennek az intésére a katonakönyvét is elkérték, és hosszasán átvizsgálták. Csak akkor bocsátották el, mikor István a marokra fogott bicskáját belevágta a jobb alsó lábszárába: feketére politúrozott műláb volt.

Azokban az években már alig emlékezett valaki a Corpus Jurisra. Mi utoljára nagyapánk, Árvay Jurkó Gergely ügyvédi irodájában találkoztunk a szellemével. A papírkosárban itt púposan álltak a fogalmazványok, idejétmúlt felszólítások, beszáradt ragasztós üvegek; s néhány fokkal mindig hűvösebb volt, mint a ház többi szobájában. Börfortel, diófa dohányzó asztal, ön serpenyő, réz szivarvágó, mennyezetig érő polcok, bekötött Jogi Közlemények. Az íróasztal, akár egy vaskos biliárd pálya, tele aktával, az asztal sarkán zöldernyős lámpa. A zsaluk félig behúzva. A zsaluréseken a Dinga-patakra látni, a Hamistanú söröző lonccal befuttatott teraszára. Az udvar végében hatalmas kaukázusi fenyő. Ha az utas a pestbudai makadám úton közeledett a Lisztes felé, ami irányban nagyjában megfelel az egykori római hadiútnak, ez a fenyő feltétlenül a szemébe ötlött, és azt

hihetette, hogy valami jelentősége van. Ezerkilencszáz-tizenhat október huszonhatodikán, a háború második évében, a család ennek a tövénél temetett el egy csikót, vigyázva, hogy a gyökereket meg ne sértsék. A csikó a városi vágóhídról szökött meg, s akik üldözték, az utcai forgalom miatt nem mertek rálőni, csak a nyomában maradtak. Végül berontott nagyapánk hátsó kertjébe, átszakította a kerítést, és felügetett a felső udvarra. Ott lőték le kintről, a kerítés mellől. Nagyapánk jogi álláspontra helyezkedett, és nem adta ki a tetemet a puskásoknak. A vágóhid vezetősége kétségbevonta a jogi álláspont helyességét, s már régen rohadt a csikó a fenyőfa alatt, mikor a per még mindig tartott, és a háború, a béke is folytatódott valahol másutt. Az irodából ezt a fenyőfát is jól lehetett látni, és Mariosa Jakab költő padlásszobáját, melyet Hasszán vaskereskedőtől bérelt. Hasszán családja még a török időkben rekedt itt a városban; elmagyarosodtak és mohamedánok maradtak, amit a város vezetősége büszkén tartott számon, mint a kivívott vallásszabadság ékes bizonyítékát. Mariosa orvosilag igazolt ágybavizelő volt, a katonaság nem zaklatta, így nyugodtan költöztetett a padlásszoba matracán, szemben a mi kaukázusi fenyőfánkkal, és a Kálváriadombról. Hogy a szobája bérét miből fizette, rejtély; de sok jel mutatott arra, hogy alkalmasint a nagyapánk fizette. Mariosa időnként Syrasius Acrotophorius álnéven közölt verseket a helyi lapban, és a mi csikónkat is megénekelte. Igaz, hogy egy kicsit késve, csak a karácsonyi számban, de a vaskereskedőnek éppen ez tűnt fel. Úgy érvelt, hogy karácsonykor dupla pénzt fizetnek a versekért; és rázárta Mariosára az ajtót, hogy addig nem engedi ki, amíg meg nem fizeti a fél éves hátralékot. A bérbeadónak már a római jog is megadja a törvényes zálogjogot a bérlő lakásában található ingóságokra; és ezt Hasszán is tudta, ha nem is ennyire szakszerűen. S már másnap délelőtt ott ült az iroda egyik bőrfotelében, vasárnap délelőtti ünnepélyességgel. Éppen a feje fölött lógott az a fekete-barnára evődött kép, melyet Bácskából menekített magával a család: a képen alig lehetett kivenni valamit, s még az is bizonytalan volt, hogy tájkép-e vagy arckép – vagy esetleg mind a kettő. Volt olyan vélekedés, hogy ez a kép lehetett az egyetlen hiteles olajbrázolás Dacó Eszterről. Ha így igaz, Hasszán kitüntetve érezhette magát, mert ő-szépányánk öt évig a belgrádi bég szeretője volt – igaz csak azért, hogy a jakobinusok egyik ügynökét kiszabadíttassa. Hasszán azonban megmakacsolta magát. Kint vakított a hó, felekezetre való tekintet nélkül zúgtak a harangok, az újságok azt írták, hogy a galíciai fronton minden csendes, s ha nem jön semmi közbe, Szent Karácsony ünnepén nem dördülnek el az ágyúk – s mindenki érezte, hogy ez fölemelő. Az iroda vörösre izzott vaskályháján friss fenyőgally szenesedett. Mariosa ódájában a mi fenyőfánknak is méltó szerep jutott, s a fűszeres illat egyszerre odaidézte a dohányzó asztal mellé Mariosát és a csikót – csak hogy a kereskedő, ehelyett, a csapatba verődött kóbor kutyákat kezdte ravaszul szidni. A Dinga-pataknál csakugyan falkában ereszkedtek le a városba, a Hamistanú söröző konyhájából már kora reggel látták őket, ott lapultak a hóban, a fagyott buckák mögött. A konyhai hulladékra gyülekeztek, a patakmeder fölé kitolt latrina alatt gőzölögve keveredett az ételmaradék a szarral. Nagyapánknak éppúgy megvolt az elmélete a kóbor kutyákról, mint a vaskereskedőnek; s valószínűleg akkor határozta el, hogy ezúttal nem a pénztárcájába nyúl (hiszen megtehetette volna), hanem valami mást talál ki. „Nézze, Hasszán úr” mondta komoran. „Lehet szidni, gyű-

löltni, csodálni a kóbor kutyákat a gusztusuk miatt, sok mindent lehet –, de lássuk a jogi tényeket! Ott van a latrina, a hulladék. Hát nem azért piszkítunk oda, hogy más teremtmények is részesedjenek a jóból, amiből mi már részesedtünk? Világos, hogy elejtjük a vádat, és nem támogatjuk a felperest, mégha ügyvédek vagyunk is.. Vagy ott a másik eset. Vette már a fáradságot, hogy megfigyeljen egy ilyen kivert kutyát az étkezése közben? Az ártatlan töltekezést egy másik állatból? A puha és meleg belsősegeket, amelyek olyan csodálatosan vannak oda szerkesztve a maguk helyére! A rugalmas májat és a rejtelmes lukacsokat a tüdön! A lábikrák esztergályozott porcogóit – vagy a szívós szívet! Micsoda remekmű! Vagy vegye a koponyát, ahogy harapásról harapásra inyencebb titkokat árul el! Az agyvelőt! A véreerek hálóját, melyet ha csipesszel kiemelnénk, szintisztára ugyanolyan volna, mint a leggyönyörűsebb lepkefogó háló. Csak azt ne higgyük, hogy a fáradságos hajsza után a lepkét is meg akarja enni a kivert barátunk. Nem – a lepke, az szent! Ezt még egy kivert kutya is tudja. Barátunk szépen jóllakik, a lepke meg ott röpköd a vértócsa fölött, mint egy vakációra küldött Szentlélek, – aki majd szépen visszaköltözik a rugalmas májba, a tüdőbe, a porcogókba... Hiszen csak játszottunk, Hasszán úr! Minden csak a lepkéért volt! Hogy az kiszabaduljon, és lássa mindenki... Látja, Hasszán úr, így születik az igazság, de még egy poétai strófa is. *Denique*, mi is csak annyit tehetünk, hogy a magunk módján nekilátunk Mariosa Jakab úrnak, és elfogyasztunk belőle annyit, amennyit illik és szabad. Feltéve, ha a felperes úr is azt kívánja” – tette hozzá békéltető hangon, bízva a rögtönzött szónoklat sikerében. A vaskereskedő megilletődötten bólintott, mintha csakugyan értené a hallottakat – ugyanis csak azt vette ki belőle, hogy most már a jog szentesítésével is beleharaphat a költőbe. „Helyes” mondta kedvetlenül nagyapánk. „De lepkét nem záratunk be, ahhoz mi nem értünk. Azzal tessék inkább a vágóhíd vezetőségéhez fordulni” – s a tőle megszokott alapossággal hozzáfogott az ügy előkészítéséhez; csak egy kicsit másképp, mint egyéb esetekben. Egy olyan kereset, amelyik vesztesre játszik! – talán ilyesmi lebegett a szeme előtt; hogy egy kicsit lehűtse a megátalkodott kereskedőt. Vagy talán nem azért van az a paragrafus, hogy megtanuljunk nélküle is boldogulni? Mikor ilyesmiről beszélt nekünk – elpusztíthatatlan fekete ruhái egyikében, mint egy örökké hamufoltos holló – képzeletünkben egy filagóriából átalakított szentélybe emelkedett föl (hátamögött az alsókertbe telepített méhessel, ahová a csikó is bemenekült) – és úgy trónolt ott, mint akit nem ér föl más, csak a lécszövevény felfuttatott temetői borostyán, mely nem hajlandó hervadó virágot nyitni. Most azonban elszámította magát. Nemcsak azért, mert Mariosa padlásszobájában nem is igen akadt foglalnivaló, különösen olyasmi, amit Hasszán is értékelni tudott; másrészt az is bonyolította a helyzetet, hogy még az önkényes kiköltözés sem szünteti meg ilyen esetekben a fizetési kötelezettséget, még ha *insalutato hospite* távozik is valaki – egyszerűen nem is kerülhetett sor ilyesmire. Az iratokban nincs közvetlen utalás, hogy bizonyítható gyilkosság történt, csak a fulladás tényét állapították meg. Ezek szerint Hasszán egy nap úgy állított be a költőhöz, hogy az már nem élt, a sarokban álló vizesvödörbe lógott a feje. De hogy esetleg *ex improviso* Hasszánnak is része volt Mariosa halálában, homályban maradt. A pusztán tény, hogy a költőn kívül csak neki volt kulcsa a padlásszobához, kevés volt bizonyítéknak. Ez volt az utolsó peres

ügye nagyapánknak. Hetekre bezárkózott az irodájába, s amikor előjött, akkor se lehetett a szavát venni. Az egyik reggel ott találták a fenyőfa alatt kihülve, a behavazott padon.

A temetés után Dacó Eszter állítólagos arcképe megőrzésre – *depositum regulare* – a borjádi kúriába került. Hozzánk már azért sem kerülhetett, mert mi voltunk nővéremmel a család árvái. Édesanyánk az én születésemkor gyermekágyban meghalt, és apánk sosem heverte ki a veszteséget. Az erdészethél dolgozott, s attól kezdve, hogy társ nélkül maradt, mi sem számíthattunk rá, csak a munkájának élt. A korcs, a szaporításra nem méltó állatok kilövésében országos volt a híre, s szinte évenként változtatta a munkahelyét. Temérdek állatot lőtt ki életében, egy egész mitológiai nyáját, akár egy megvadult Jób, aki a saját sorsát és gyászát így akarja a természetten megbosszulni. A nővéremmel úgy nőttünk fel, mint örökös vendég-rokonok, a nagyapánknál, a vadkan fivéreknél, a sárbogárdi parókia vendégszobájában, ahol nem volt szabad kiejteni Dacó Eszter nevét, mert a Somodiak esküdtek rá, hogy a szép asszony foltot ejtett a család becsületén, amikor Vuics Antónia néven a szerb szeparistákkal is ösz-szeszúrte a levelet (ami még hagyján – „egy törökkel, némettel szemben mindenkinek igaza van”) – de azt már nem tudták megbocsátani, hogy áttért az orthodox hitre. Apánk első árulkodó vallomása az volt, mikor az egyik borjádi hajnalon arról számolt be, hogy a nagyiregi erdőgazdaságban olyan állatseregletet látott déli napfényben, amelyet csak egy elátkozott Szent Ferenc tudott volna kitalálni. Valahány állatot kilőtt életében – mondta –, azok kifordított bőrrel, bundával mind szembejöttek vele, mint egy néma processzió, egyetlen hang nélkül, csak a száraz ágak reccsentek a lábuk alatt, és a kék meg piros erekkel behálózott hártya-bőr feszült rajtuk szivárványló trikóként. És egy se volt, amelyik rápillantott volna. Néhány év múlva egy bérelt autón kísértem le Pécsre, hogy örökre elbúcsúzzunk tőle. Hirtelen kirobbanó tavasz volt, egyik napról a másikra mindent virágba borított, a pocsolyákba tükröket szórt szét. Sofőrünk (a két háború között Tiranában szolgált, Zogu király magyar felesége mellett soförködött), útközben bevallotta, hogy évek óta kettőzve lát, néha tizenöt–húsz centis eltéréssel, a szerint, hogy mennyire fáradt. Sokáig nehezen tudta megszokni, hogy a két kép közül melyik az igazi, a reflexei hol az egyiket, hol a másikat részesítették előnyben. Aztán belejött. „De akkor sincs baj, ha összekeverem, a karambol úgyis mind egyikbe bele van kalkulálva” mondta nevetve, s eseteket mesélt, mikor éppen az mentette meg, hogy rosszul kalkulált. Apánk akkor hirtelen föl-emelte fagörccsé görbült kezét. „Nem! A harmadik kép... oda nem visz golyó!” S beleszorított a karomba, mintha a csontomig akarna még egyszer a fiának tudni. „Elrontottuk...” mondta erőtlen felindulással. „A farkas nem eszi a farkast, a csikó sem a csikót... Ábrahám vétkezett ott a tanyán”. És lassan elengedte a karomat. Ahogy előre ejtett vállal ült, ösz-szekulcsolt kezén élesen rajzolódtak ki a szőrszálak, újjai között hámlott a bőr. Régi vadászbekecse volt rajta, szürke posztóból, fényes bőr gombokkal, a hátracsúszó gallér szabadon hagyta lesoványodott nyakát. Az elmeegógyintézet kertjében egy támla nélküli padot választott ki, ott vártuk meg, míg a főorvos fogad bennünket. Kértem, hogy üljünk át egy kényelmesebb padra, de nem akart; azt mondta, így gyorsabban tud majd hátrálni, ha a szemközti épületből megindulnak a vaddisznók. Az emeleti

ablakok tárva-nyitva voltak, fehér lepedők lógtak ki rajtuk, a szél csattogtatta őket. „Zászlók!” mondta heherésző mosollyal, és láttam, hogy kibugygyan a könnye; közben a kórházi beutalójával babrált, és a perforált papírszélről fűrészfogszerű cakkokat tépdesett le. Késő délután kerültünk csak be a főorvoshoz. Nem emlékszem, hogy valaha is oldottabban beszélgettünk volna egymással, mint abban a néhány órában. Elmesélte, hogy anyánk a haláláig féltékeny volt Vilmára, aki még gyereklánként került a fivérekhöz; és hogy ez a tárogató-hangú szolgáló és családtag, ha vér szerint nem is, de elszakíthatatlanul bele volt bonyolódva a rokonságunk labirintusába. Egyik őse a mi hírhedt nagybátyánk mellett dolgozott mészároslegényként, s a szüleinél még volt egy darab abból a csikóbőr melényből, melyet az Ábrahám-tanyai férfiközösség maga tákolt össze szurkozott kenderzsineggel. „És Jamma?” kérdeztem tőle ezen a vallomásos délutánon. „Róla sosem meséltél... Eszter azt mondja, hogy csak mese.” Hirtelen éles, ravasz és megtört lett a pillantása, mint akinek váratlanul kiütik kezéből a puskát. „Persze, hogy az...” motyogta. „Mi a zabikat mindig megbecsültük, nem rántottuk őket magunkkal. Majd az idő farkasa, az tudja, hogy kinek kegyelmez...” Ilyen különös kifejezést használt. S láttam rajta, hogy egészen másképp lett zavart, mint amilyen zavartságot az utóbbi időben figyeltünk meg rajta. Mikor újra a főépület felé kezdett pillantgatni, és a vaddisznókat emlegette, majdnem megkönnyebbülést éreztem.

Jamma történetének egyébként volt néhány részlete, ami még a helyi lapba is belekerült. És állítólag a kisfiú neve is ott bukkant fel először, Mariosa Jakab egyik vasárnapi tárca-novellájában. A novella elbeszélője a Dinga-patak medrében ismerkedik meg az alig totyogni tudó gyermekkel, aki a szemét és hordalék között régi, rozsdás szögeket gyűjt egy vászonzacskóba. A kérdésre, hogy mit akar kezdeni velük, a gyermek meglepő érettséggel és világossággal azt feleli, hogy a szögek görbék, s azt akarja, hogy mind egyenesek legyenek. A költőt elbűvöli a vállalkozás és terv reménytelen nagyszerűsége, és felajánlja a segítségét. A Fürdőház utcai vashíd alatt rendezik be a „műhelyüket”. A költő szerez két kis kalapácsot, egy kis vasüllöt, és délutánonként ott kalapálgatják együtt a szögeket. A vidáman csengő csattanások úgy röpködnek a levegőben, mintha mindegyik egy külön fényfoltot ragasztana a főléjük boruló akácfák levelére. A novella csattanója az, hogy az egyik nap Jamma édesanyja is megjelenik a „műhelyükben”, egy loncsos, tönkrement, félig részeg fiatalasszony, aki láthatólag virágszép lehetett pár éve. Ott lakik az egyik közeli szükséglakásban, hűtlenül elhagyottan. A novella írója itt kissé túlságosan is irodalmias fordulattal él. A fiatalember megszállott rajongója Van Gogh művészetének (akinek egy különösen jól sikerült hamisítványa a városi múzeumban is látható), de nemcsak a festmények csodálója, hanem a festő életeszmenyének is. S szó szerint idéz Van Gogh naplójából egy részletet, ahol arról ír, mért vette feleségül azt a terhes asszonyt, akit az utcán szedett föl: „...nincs erkölcsösebb, gyengédebb, férfiasabb dolog, mint pártját fogni az elhagyottnak. Ezen a télen találkoztam egy terhes asszonnyal, akit elhagyott az a férfi, kitől a gyermeket a testében hordozta. Terhes asszony, aki az utcán barangolt télen. A kenyerét kellett megkeresnie, nem kell mondanom, hogyan.” És az elbeszélő fiatalember is hasonló döntésre jut. Az asszony mellé szegődik, mindenét megosztja velük,

s az asszony újra megtanul nevetni. Így az érzelmes tárca-novella. De még-ha kulcstörténetről volt is szó, azokban a háborús években ugyan ki figyel-hetett rá? A számbajöhető férfiak másutt véreztek, nem a legénykori mat-racokon (ahol pézsmaszagú vércsöpp szintén akadt). Legtöbbjük még a Ta-nácsköztársaság idejére se szabadult az Uralból, Szibériából; a borjádi fi-vérek pedig csak évek múlva kerültek haza, mikor az elsárgult újsághi-reket – éppen mert nemrég sárgultak el – igyekezett mindenki elfelejteni. Az akasztottak több mint egy hete lógtak már a templomtéren, mikor a fe-hérek egy fiatalasszonyt is odakötöttek az egyik bitófához, példás elretten-tésül. A kisleány éjszaka kutyaként odamászott hozzá, hogy kenyeret vigyen neki, a sarkon strázsáló őr azonban észrevette, hogy a sötétben mozdul valami, s bár csak egy riasztó sorozatot akart leadni, két golyó is elég lett volna. A galambok, melyekről a nővérem mesélt, csupán felriadtak a dörrenésre, s a főhajó fölött verdesve még bizonytalanok voltak, hogy mi történt, de többet tőlük se lehetett várni.

A fényképész felesége több mint húsz év múlva lett terhes a deszka-filagóriában. Akkorra már olyan gyűjteményük volt a város és a környék gyermekeinek a fényképeiből, mintha egy utolsó pillanatot akartak volna számbavenni. A szoba egyik falára kerültek Teréz fotói, a másikkra István makacs és mániákus „motivumai”: az önkínzó meddőség nézett farkassze-met valamilyen mindent túlélő, holdkóros termékenységgel. S ahogy múlt-tak a hónapok, egyre szaporodtak a képek, minden tele volt velük, a sar-kok, a polcok, a domborulásig tömött mappák. A szoba hátsó részét fű-gönnnyel választották le s ott csak a maguk készítette fapriccs állt, néhány kiselejtezett bútor, és egy öreg szögvasakkal telekalapált kereszt. Ez a férfi hobbija volt: csak olyan szögvasakat vert bele, melyekben ő maga botlott meg, vagy az ép lábával rájuk lépett. Nyolcadik éve nem fáradt bele ebbe a játékba, s a kereszt már majdnem szétesett, olyan volt, mint egy ke-resztes páncélba öltözött, vitéz madárijesztő. Ebben a függönyös hátsó-helyiségben azonban nem akasztottak ki semmilyen képet. Alkonyatkor vi-szont, amikor többnyire abbahagyták a munkát, ide süttött be a nap. Azon a délutánon, amikor Teréz terhes lett, tőle szokatlan gügyögéssel – mintha egy nemlétező madarat utánozna – folyton azt ismételtette kis hangon: „Mért hallgatsz... mért nem mondod, hogy jó, jó... mondjad azt, hogy jó, jó... mondjad azt, hogy jó, jó...”

Eszter egyik braziliai leveléből tudtam meg, hogy a máglyagyújtásos éjszakán Gábor behívta a kúria „szekrényes” szobájába, és kérte, hogy ott csak neki énekeljen. „Tudod, már nem jut eszembe latolgatni, hogy így volt-e helyes, vagy másképp lett volna jó. Nagyon messze kerültem attól, hogy a mi régi mértékegységeinkkel mérjek – *egy hónalj, egy teli süveg*. Hol van az már! Ragyog, mint egy csillag – de aztán nem is másképp. Arra lehetünk büszkék, hogy a csillagot mindenünnen látni. Szegény jó vad-kanom úgy fölrepezstett akkor éjszaka, hogy két évig nem jutott eszembe ilyesmire gondolni. Talán így volt mégis következetes a mi ámokfutásunk. Nem mentünk semmiért a szomszédba. Karámon belül maradt minden. Még az olyan első megkeresztelkedés is, amilyen az enyém volt ott. Lehetél volna te is, talán kár is, hogy nem. Magányosan rontottunk be a mi drága földünkre, és azt hittük, hogy megszokják a szagunkat – de milyen ne-héz is lehet elviselni másnak a mi fertőző szomorúságunkat! Meg azt a két-ségbeesett nevetést! Emlékszel, hogyan nevetett apánk? Hát ez így van.

Magunkból csináltunk magunknak társaságot, és loptuk, koldultuk, kigyilkoltuk érte másból az elismerést – de nem ódzkodtunk attól sem, hogy idegeneknek tegyünk szívességet, és ingyenbe dagasszuk meg a véres kegyeret. Sámáni kacaj, te édes Csikóm! Szétszóródunk, mint a nyugtalan mag. De én már tanulom az *indiánságot!* Naphosszat megy, szomorúbb, mint a lába-metszett sólyom, de tudja, hogy hol várják, akik még nem is tudnak róla. Ilyen névtelenül, ilyen hatalmas csöndességgel emlékeztetünk majd magunkra.” Nővérem hét évvel élte túl ezt a gyermekesen önmarcangoló, öngyilkos levelet. Ezerkilencszázötvenhat telén egy kis indián faluban halt meg tifuszban; kiápolta a tifuszos családot, akiknél lakott, s utána meghalt. Ott temették el a falu mellett, ahol a kövek között nem is olyan könnyű egy sírhelynyi tiszta földet találni. Amikor hírt kaptam a haláláról, nem tudtam megállni, hogy le ne utazzak Borjádra. A kúriának romja sem volt már, az egész partrészt árterületnek nyilvánították. De azért ott töltöttem egy éjszakát, egy rögtönzött kalyibában. Olyan hold-sütés volt, mint a hajdani, barbár szertartások éjszakáján.

A hátsó szárny szobáiba a dohányzóból vezetett egy boltíves, homályos folyosó, ahová a vendégszobák is nyíltak. Vilmának külön lakrésze volt, de ez már toldalékként épült a házhoz, s a folyosóról nem lehetett benyitni hozzá, csak előbb a konyhába. A fivérek így találták jónak, s valószínűleg Vilma is, így jobban a birodalmában érezhette magát. Pár éve, amikor rekordtermés volt, a fivérek az egyik vendégszobát dióval öntötték fel. Később ide rakták be azt az elmolyosodott baglyot is, amelyik sokáig az ebédlősarokban lógott a mennyezetről, lábán egy krakkói órákülönlegességgel: az óra a saját súlyától járt, és folyton lejjebb ereszkedett a láncon. A dióval felöntött szobán keresztül lehetett eljutni a *szék-rényes* kamra vasajtáig. A kamrában öt diófaszekrény állt, mennyezeti erő vakuló tükör, néhány törpe szék, egy felébe fűrészelt zöldbársony dívány, mely csak így fért el a sarokba szorítva. A fűrészelés helyén kilógott a kőc meg a rugó. A zsalugáteres ablak közvetlenül a Sió-partra nézett; s egyszer erről a rejtett kilátóhelyről néztem végig egy délutáni attrakciót. A fűzfákon hálók száradtak, s mellettük – mintha nem támasztaná semmi – egy tatjára állított nádvágó bárka magasodott. A fenéklemezek közepén roncsolt luk tátongott, akár egy elhagyott kajütablak. Ebéd után ide vonult le a társaság fürdeni, itt szárítkoztak a fűben. Az egyik mártózás után Misi a bárka mögött ölébe kapta Palugyai Mariskát, és fölnyomta a levegőbe. Az asszony átbújtatta a fejét a lukon, a vaslemezre könyökölt, profilba fordította az arcát, a társaság meg kórusban adta a tanácsot, hogy a kezét hová tegye, az állát hogyan tartsa följebb – ahogy a vásári fényképész igazgatja a gondola utasait a doge-palota előtt. A többiek szeméből, én oldalról néztem a produkciót, s így hitelesebb is volt az erőszakoltan idióta jelenet, – nemcsak azt láttam, hogy milyen komikusan tapad rá Misi csupaször lábára a félhosszú, kékcsíkos fürdőgatyá, hanem a hercules-hátát is, a büszkén viselt puskatás-nyomokkal. A fél megye tudott a Furkó-pusztai incidensről, mikor Misi a megyebizottság elképedésére a sztrájkoló zsellérek mellé állt, lisztet, krumplit fuvarozott nekik meg egy hatalmas disznót, nemzetiszínű szalaggal a nyakán – „A paraszt a mi másikat felünk, felesbe a földet neki!” – íratta a zsákokra a politikai programját; s mikor a kivezényelt csendőrosztag vezetője el akarta vezettetni az úri rebellist, Misi kicsavarta a főhadnagy kezéből a kardot – s akkor kap-

ta meg ő is a *nemzeti tetoválást*. A később érkező megyebizottsági kiküldött úgy próbált enyhíteni a helyzeten, hogy bizalmasan félrehívta Misit: „Ugyan kérlek, mért akarsz te egy kis Wesselényit játszani?! Igazán nevetséges...” – de Misi csak kiköpött, és elvonult a szekereivel. Attól kezdve semmire nem adott voksot, semmilyen politikai gyűlésen nem jelent meg, a kaszinóba nem tette be a lábát, viszont akkor született meg Borjádón a megyeszerte ismert rigmus: „Magyarhon, sport-nemzet, csodaszép. Hátul csendörök foglalnak helyet, S előttük versenyt fut a nép...” – és ez mindig el is hangzott, ha Béri Balogh Ádám nótája már megtette a hatását. De ezen a délutánon éppen nem erről volt szó; Mariska szalmakalapján selymesen fénylett a piros szalag, s amikor Misi körbejárta Palugyainéval a bárkát, harsány sikert aratott, hogy két felnyomott tenyerében milyen mogyoró-kicsi az asszony érzéken szétgyűrődő, sovány feneke. Vilma közben kint állt a gyümölcsös szélén, és egy kosárba gereblyézte a cefrének hullott almát. Észrevettem, hogy odanéz rám, pontosan a *sze krényes* szoba ablakára. Annyira zavarba jöttem, hogy egy ügyetlen és nevetséges mozdulattal behúztam a zsalut, csak a réseket hagytam nyitva az egyik táblán. Akkoriban elég sokszor jártam így Vilmával; még ha szórazottan nézett is rám, akkor is az foglalkoztatott, hogy mit olvashatnék ki a pillantásából. Valami törökös és kiismerhetetlen volt az arcában. Hol azt éreztem, hogy bármire rá lehetne venni, arra is, hogy öljön vagy fegyűjtsa a kúriát – és arra is, hogy az életét adja érte, akár fegyverrel a kezében. Csigalassúsággal húzódtam félre a behajtott ablaktól, majd hirtelen mohósággal nyitogatni kezdtem a szekrényeket, mintha csakazértis birtokba akarnék venni valamit, a jogomat fitogtatnám. Erős szag csapott ki, régi szövetek, selymek, bársonyok, posztók és bőrök szaga, keveredve a magába fülledt por, a penészes levendula csipősségével. Apánk mondta, hogy van *történelmi szag* is. Lehúztam a szandálomat, és mezítláb járkáltam a hűvös deszkapadlón. A deszkák között akkora rés volt, hogy bele tudtam dugni a nagyujjamat. Ha nem jól álltam oda, a tükör rozsdái úgy szétdaraboltak, mintha a kopás engem is kikezdett volna. Két szekrényben nem volt más, csak ami a bonyhádi ág hagyatékából került a kúriába, köztük egy katonai öv, amelyet Perczel Mór felejtett itt, pár héttel az ozorai ütközet előtt. Mellig felhúzott térdel újra visszaültem a diványra, mint aki szemlét tart. A ruhák szorosan préselődtek egymáshoz, rövidek, hosszabbak, gyerek-göncök, több méteres slegek, alul papundekli hengerre fölcsavarva, díszes menték és ferencjósák, fekete malaclopó, néhány galambszürke arszlán csőnadrag, fodros ingmellek, sujtásos mellény, szőrmebundák és prémes bekecsek, különböző zsakettek, két színes frakk. De ezeken csak átfutott a pillantásom, s csak az érintés kedvéért fúrtam be a kezemet közéjük. Mikor visszahúztam, az ujjam köze tele volt szőr meg szövet darabkával. Egy másik szekrényben csupa nyári és téli vadászöltöny sorakozott, bricseszek, lábszárvédők, kőkeményre merevedett csizmák, lebernyeg pókháló alatt nagy halom prémsapka és süveg. A következőben városi kalapok és cilinderek, lovassági kardok, legalább húsz bezsírozott puskacső szuronnal, csupán a fa tartozékot feszegették le róluk. Emlékeztem, hogy ezeket nevezték *mannlichernek*. Az ablak melletti szekrény tele női ruhával. Ezekre – jó harmadában, szélről – átlósan egy széles gyász-szalag volt rágombostűzve. Földig érő mályva és bordó bársonyok, egy világító kék túll, fekete taft fekete gyöngyhímzéssel, vert csipke

alsószoknyák, selyemmel behúzott merevített fűzők, derékban alig másfél arasznyira behúzva, a mell alatt karéjos kivágás, keskenyen kihajló bársony peremmel, hogy *arra könyököljön ki a két szép almája*. A fivérek szerettek így fogalmazni, mikor télen verődött össze a társaság a dohányzóban, s a mindig kézügyben heverő Gvadányiból részleteket lehetett felolvasni a „cudar szép” lányok mulatságairól. Vilma akkor nyitott be, amikor éppen könyékig bent volt a karom a tüllök és taftok között. A kötényén elkenődött gyümölcs-lottyadék fénylett, egyszerre behozta magával a cefreszagot. Két vastag hajfonatát előre húzta, megkötötte az álla alatt, s csak akkor lépett oda mellém. Azt hiszem, irigy gyűlölettel szerettem Vilmát, és féltem is tőle. Időtlen tanú, akiknek mindegy, hogy trágyát takarít el alólunk vagy friss lepedőt hűz, az ő keze ugyanolyan marad. Mintha csak úgy vett volna részt bennünk, mint a fa a szélben. Kemény ujjait becsúztatta a hónom alá, s csak ott görbítette be őket, ökle belesimult a még szőrtelen hónaljgödrömbe. „Te árva kicsi” mondta elhúzódó szájjal, de pontosan nem lehetett tudni, hogy mosolyog-e; s a gazda mozdulatával visszacsukta a szekrényajtókat. A kinyomódó porfelhő odacsúszott közénk, erre erősen fölnevetett. „Most eredj ki” mondta. „Aztán majd jövőre gyere vissza.” Úgy hatott rám ez a szüksézávú jelenet, mintha előre megbillogoztak volna.

A szétbombázott sárbogárdi parókia vendégszobájában megmaradt néhány apró tárgy a régi időkből, köztük Eszter nővérem egyik jegyeztető füzeté. Tudtam róla, hogy időnként naplót vezet, s levelei első fogalmazványát is abba írja, hogy legalább ennyi nyom maradjon a tegnaptól, ha holnapra már úgysem érvényes. Néztam az elgyűrt igazolványfényképet, amelyet szintén ott találtam. Mongolosan keskeny szeme fölött olyan magas a homlok, mint egy gótikus ablakcsúcs. Arcán nemzedékek alatt kifinomult melankólia és vadság – olyan valakié, akiről el lehet hinni, hogy utolsó mozgmozdulatával maga zárja le a saját szemét. A füzetben pár kusza oldal foglalkozik a deszkafilagória lakóival. A nővéremet láthatólag mélyen érintette az a néhány tény, ami tudomására jutott, s nyilván nem tartotta fontosnak, vagy nem is hitte, hogy csak a valóság történik meg. Olyan társtalan erőfeszítés sugárzik ezekből a lapokból, amit kevéssé érthet az, aki nem fertőződött meg tőlünk. Arról számol be itt Eszter, hogy a fényképész házaspár milyen előzmények után volt kénytelen elhagyni a várost. Tudunk róla, hogy a katonapolitikai osztály gyanúsna talált egy ártatlan kiállítást, és sikerült megfélemlítenie az érdeklődőket. Teréz november elején szülte meg a fiát – írja a nővérem –, de a sok tervezgetés után nem tudtak dönteni, hogy milyen névre kereszteljék, s inkább halogatták, nem akarták elsietni. A név, az mágia. December elején már tele volt a város menekültekkel; mintha egy sötét ünnepre készültek volna, csak még engedélyt nem kaptak rá. A Börösök késes kirakatában csákós vatta-angyal kívánt előre boldog ünnepeket, a menekültkonyhán forró köleslevest mértek. Teréz ötlete volt, hogy gondoljanak ki valamilyen meglepetést, végülis nem ismeretlenek már, sokan hálásak a képekért. A földszinten volt egy majdnem üres előtér, a falépcső onnét vezetett fel hozzájuk; s más nem is közlekedett itt, az egész alsó traktust vöröskeresztes raktárnak foglalták le. „Mire gondolsz?” kérdezte István. A gyerek valószínűtlenül kis súllyal született, meglátszott rajta a háborús táplálkozás, mégis olyan volt, mint az elefántcsontfaragás, a szeme átvilágított méz-

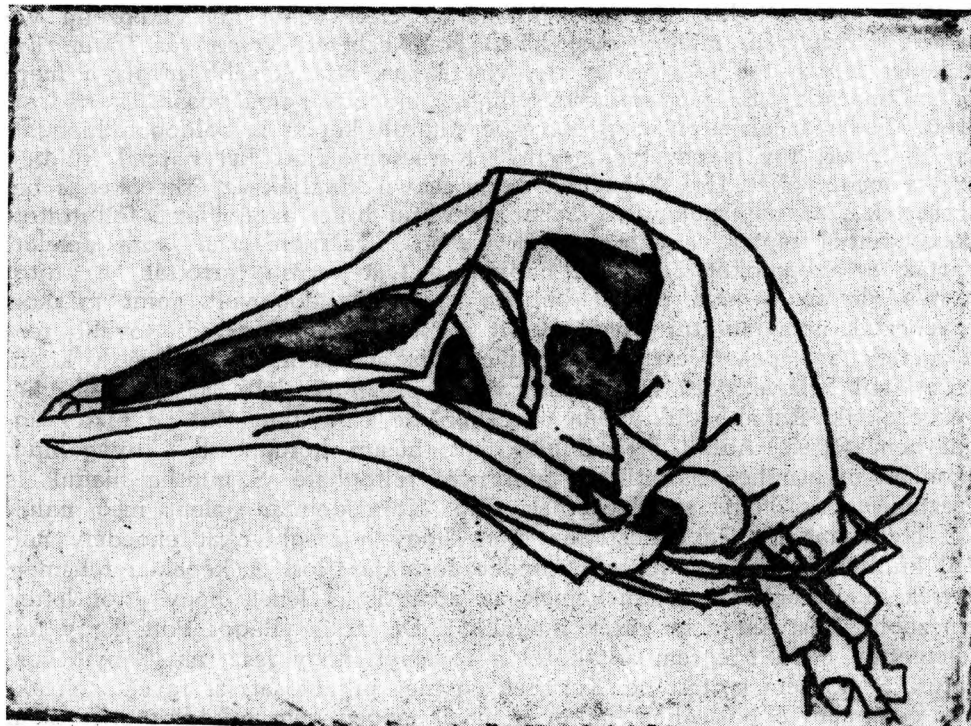
csepp. A második hét után azt kezdték játszani, hogy a gyerek szeme világít, fel se kell gyújtani a villanyt, anélkül is megtalálnak mindent. Két napig áramszünet volt, és nem vették észre, csupán István verte bele egyszer a fejét a keresztbe. Teréz benyálazta a sebet, a tenyerét rászorította – „Azért mentél neki, mert éppen nem nézett oda”. István csak később tért vissza rá, föl-alá sétált a gyerekekkel, ujjbegyével érintgette a lencsénél kisebb körmöket. „Nem néztél, ugye... mért nem... monddad...” Este felé Teréz lement a földszintre, és hosszabb ideig ott maradt, csak néha hallatszott fel a padlónykorgás; majd erős dörömbölés az utcáról, bár senkit nem lehetett látni, csak egy magasból leszivárgó kék sugárkévét, ennyi volt az engedélyezett légóvilágítás. Az egyik szemközti házban negyedik napja folyt a házkutatás, a lakókat elvitték, s az ajtóra az egészségügyi hivatal „Ragályos betegség” céduláját ragasztották ki. A főtéren városrendezési okokból kivágták a Béri Balogh-emlékfát, szaporodtak a deportálások, s a vasútállomás területére tilos volt éjszaka belépni. Teréz mosolyogva tért vissza a földszintről, és közölte, hogy tudja már: az alsó helyiségben kis karácsonyi kiállítást rendeznek, meghívókat küldenek szét, címlistájuk bőven volt a megrendelőkről. Egy hétre telt, mire elkészültek a válogatással, keretezéssel. István most se tudta megállni, hogy ne hagyjon ki egy-egy helyet; nem azért, hogy szellősebb legyen a képek sora – egyszerűen a hiány volt az, amit nem lehetett elhazudni. Volt közöttük egy elmosódó és matt, kicsit raszteres fotó, egyetlen éles kontúr nélkül, félig-meddig félúton, hogy összeálljon-e képpé vagy sem – valószínűleg egy vézna test hátulról (gyermek-váll?), ahogy egy kőmellvédnek támaszkodik; s a mellvéd alatt – mint egy bugyorban – egymásba ékelődő, nyomott kis háztetők. Jammát lehetett volna így elképzelni valamelyik őrhelyén, mielőtt még bárki emlékezhetett volna rá. Talán. Ezt a képet István többször is levette, visszaakasztotta, később mégis a mappában maradt. „Ez még mindig hallgat” mondta hományosan és kedvetlenül. Teréz az elrontott vagy kevésbé sikerült képeit is boldogan kiaggatta. – „Azért így is nevetnek, nem?” Karácsony előtt két nappal küldték szét a meghívókat. Úgy képzeltek, hogy teával kínálják az érkezőket, s beszerettek száz papírpoharat, szacharint. Virág híján az épületre felfuttatott borostyánból téptek, s azt vezették körbe a falakon. Már kora délelőtt várták a látogatókat Szenteste napján, a teát forrón tartották, az ajtót nyitva, de senki nem nyitott be. Az utca kihaltabb volt, mint máskor. Igyekeztek nem mutatni egymás előtt a csalódottságukat; sőt, tovább rendezgették a képeket, cserélgették őket, újakat raktak ki. Délre a kisfiú váratlanul belázasodott. Nem sírt, csak a pillantása lett zárkózottabb, kevésbé élénk. Rohanhattak volna orvoshoz, de valamilyen kihívó biztonsággal nem tették. Adtak lázcsillapító teát, hűsítő borogatást – nyugalmaik azonban olyasmire hasonlított, ami nem felfogható. S mintha maguk is érezték volna, hogy nem tehetnek róla. Kora délután jelent meg náluk két civilruhás, és figyelmeztették őket, hogy a meghívókat engedély nélkül küldték szét, a gyülekezés minden formája tilos. A képeken felismerhették az ismerőseik gyermekeinek az arcát is; s lehet, hogy ettől lettek elnézőbbek, Istvánt nem vitték magukkal. De az is világos volt, hogy feljelentették őket. Mégsem adták fel a reményt, hogy lesz, aki benyit hozzájuk. Senki sem nyitott be. Kerülték egymás pillantását, és igyekeztek akkor odamenni a bölcsőhöz, mikor a másik éppen nem őrködött ott. Aztán

együtt néztek ki az ablakon, már éjszaka volt, a távolban nem szűnt meg az enyhe morajlás. „Ez gyilkosság?” kérdezte István elmerevedett arccal. „Nem” mondta Teréz kiégett szelidséggel. „Ilyenkor valami más születik.” A kisfiú éjjel után halt meg, a forróság alig akart eltávozni belőle. Olyanok lettek, mint két nemnélküli, elsúlyosodott bábú. István a maradék filmtekercseket kihuzogatta a dobozukból, ott kigyóztak a földön. A maradék borostyánnal a bölcsőt diszítették föl. (Biztosra veszem, hogy a borostyán nem véletlenül került a szövegbe: öntudatlanul is nagyapánk emléke kísérthetett ebben a motívumban.) A bölcsőt levitték a földszintre, s oda tették a szoba közepére, a képekkel körberakott falak közé, melléje a keresztet – és igazában ez volt az egyetlen most, ami még hasonlítani tudott a reményhez. Hogy így otthagyták őket. A hajnali vonattal utaztak el a városból, még fel tudtak kapaszkodni egy teherszerelvényre. A további soruk ismeretlen – fejezi be a nővérem takarékos egyszerűséggel.

Igy a mese; akár egy vásári, könnyfakasztó mise. Ahogy az öreg templomainkban nyújtják és rezegtetik az éneket, hosszú századok óta, – és kérdik, hogy meddig.

Egy ideje sokat álmodom arról a kis indián faluról, ahol Eszter nyugszik; s néha már majdnem ismerős, otthonos. De érzem, hogy én ezt már soha nem fogom tudni hangosan kimondani.

Kisoroszi, 1979. február 3–11.

A forrás útja

*Ki másban hallgatott
kőtorlaszán kitör
partot nem ismerő
meztelen tisztaság*

*Ki eddig bujdokolt
egyszerre a fénybe lő
kinek csak adatott
ezután egyre ad*

*Már egyszerre csobog
csillog tovaszökell
a tegnap léttelen
sereggé lényegül*

*Minden lépésre más
folyvást alakot ölt
a teste- árnya-sincs
határtalanba lép*

*Bölcsőjébe harap
zsombékká domborul
ki önnön gyermeke
saját dajkája lett*

*Fölbuzog lenge sás
gerincén káka zöld
kardján kalászol ős
sűrűként bólogat*

*A magába-vadult
gyümölcsfa rostjain
szivárog gömbölyű
piros száz nevetés*

*Látatlan ereken
zsendül Habjaiban
tocsog barom tipor
növendékei közt*

*Messze fut mit se tud
játékos tenyerén
színéhez hű parányi
sövény kút háztető*

*Szijáccsa tépdesi
cseréppé tördeli
a szemre jelenvaló
sorsát pöcögteti*

*Távol harsog ezer
nevén új kórusa
s kíváncsian bugyog
iszamos méhen át*

Hóvak

*Volt egy Isten is
kártyán kivettem
nem felelt bujdokolt
mást mit is tehettem
szólitandók réjtén aszalódva
árnyam-öltözetlen*

*Szétterítve farsangoltak
alakok és jelenések
formák jelek hómezeje
átlábolni egyre tágabb
s ők osztanak nekem látófa létet*

*Üres a tenyér
jegyekkel a föld teleírva
megsemmisülten
élőképükbe népesültem
s tán én voltam hányattatva egyetlen
törvénytevő osztatlan egemben*

Torzó

*Jótetteim
Énjeim elgurultak
a voltak
mind egy tenyérbe hulltak
s ennek a bő maroknak
nincs testi tolytatása*

Az egykorúság napja

Bárdosi Németh Jánosnak

és

Csorba Győzőnek

1.

A könyvet könnyen megtalálja.

Előhúzza, vigyáz, rés ne maradjon. Amíg használni fogja, betol a helyére egy másikat.

Ellenőrzi, falig vannak-e hátul a könyvek. Falig vannak. Így kell lenniök mind a háromszor kilenc polcrészen.

Ezt mégsem árt olykor ellenőrizni.

Ha a könyvek kivétel nélkül falig, vagyis polchátig, tehát a barnás borítólapig vannak hátul, a madarak nem csúszhatnak be.

Szpéró egyszer becsúszott. És Rot Esq akkor úgy állt ott, mint *Comis-saire* Claude Lebel a Montparnasse-pályaudvar előtti téren, a Sakál napján. Ráadásul telefonált is éppen. Mi több, a két verébről mesélt. És a másik fél költségére. Őt hívták; de nem is akart elbúcsúzni. Mindazonáltal tennie kellett valamit. Nem látta, a 14 négyzetméternyi polcterület melyik pontján tűnt el a madár. És akkor még azt hitte, hogy Samu (Sámuel). A másik madár, akit akkor még Szpérónak hitt, jó 40 kilométeres óránkénti sebességgel elhúzott a feje fölött; a haját surrantotta. A polc és a telefon között négy méter volt a távolság. Alkonyodott. De nem is látta, amikor Szpéró eltűnt. Akkor a könyvek még nem voltak betologatva falig. A háromszor kilenc polcrészen egymást érték az odúk. Október volt, ilyenkor a verebek főleg odúlakók. Ilyenkor kezdenek el odúzni. Amikor rájött, hogy Szpéró tűnt el – mert Samu egy kis félkörrel odakanyarodott a másik szoba falára *szerelt* odújához, aztán bebújt a fűcsomók közé –, elnézést kért egy pillanatra. A kagylót a készülék mellé a padlóra helyezte. Ellenőrizte, nincs-e ott valamelyik madár.

Egyik sem volt ott. Samu – ezt akkor még nem tudta – a mintegy hatvan centi hosszú, négy centi széles, hat centi magas, ragtapasszal bevont, lécekből összeszegelt, fűvekkel teletűzdelt, középen zöldes dossziédarabbal borított odúból nézegetett kifelé. Homályos volt az a falrész, a másik szoba túlsó fele. Szpéró – akkor még azt hitte: Samu – fél perccel azelőtt rendhagyó zajokat hallatott. A hangokból sejteni lehetett, hogy a madarak egyike, a polcokon odúzva, hátrafelé lecsúszott, és a heves, de csakhamar abba-maradó zaj arra utalt, hogy a tér, amelynek foglya lett, csekély. A madár inkább csak forgott, nem is szökdelt. Aztán lelapult. Így talált rá – még nem akkor, de ahogy keresni kezdte, szinte azonnal; és ezt még sokáig emlegette, büszkén – Rot Esq felügyelő. Amikor aztán rátalált – mert a telefonhoz még visszament, és folytatni próbálta a beszélgetést; nem sike-

rült; hamarosan elkészöntek; ám addig a madár még egyszer zajongani kezdett, forgolódni és csipogni; erre most, ahogy írja, pontosan nem emlékszik; valószínűtlen tehát az egész, mert volt zaj, másodszor is; akkor tudta, azonnal neki kell látnia, menteni; bár az imént már behozta a létrát, a polchoz vitte, szólíttatta a madarat, ám az nem felelt; viszont a szabadon maradt madár nem kezdett őrjöngeni a létra láttán, így jött rá Rot Esq, hogy Samu van szabadon, Szpéro csúszott be a könyvek mögé; mert Szpéro a létra láttán mindig őrjöngött; újabban a könyvespolc-fal felsőbb részeit csak a verebek használták, odúnak, mert Szpéro miatt nem lehetett behozni a létrát –, amikor rátalált, a madár lapulásból hirtelen kirúgta magát, keresztül egy körülbelül akkora résen, amekkora most, gondolja Rot Esq, a keresett, megtalált, kihúzott, gépe mellé az íróasztalra tett, nemsokára föllapozandó könyv helyén a két szomszédos könyv között marad.

Lehet, hogy a létra riasztotta meg; létra nélkül azonban nem tudtam volna megtalálni, gondolja Rot Esq.

Fellapozza a könyvet. Samu jön, megkóstolja a lapokat, bebújik egy papír alá, az előző oldalnyi gépelés rontott példányát használja odúnak, míg Szpéro a házában – a kalitkában – van, ahol egészen napszálltaig szabad a ki-bejárásklás, sőt, sötétedéskor éppenséggel szintén magától bemehetne Szpéro (mint a magáéba, a túlsó szobában, nem messze a fali odújától, Samu), és néha be is megy, ám szívesebben próbál elaludni az egyik szobaajtó fája fölé szögelt, széles, ragtapasszal bevont lécaljzatú, fűvel vastagon kibélelt, dosszié-szerű odúban; ez közös művünk, nézi Rot Esq az odút, Szpéroé, Madame Rot Esq-é és az enyém, gondolja. Szpéro ott vívja meg az esti közelharcot az alvóhelyéért. A kinti verebek, a fákon vagy egyebütt, az egyetlen helyükért harcolnak. Szpéronak két hálóhelye is lenne, küzdelmet azért vív, hogy ne ellenállás nélkül kerüljön be a kalitkába, ahol azután – egy belső kalitkaodúban – remekül elhelyezkedik, és alszik napkeltéig. A kalitka egy kis asztalon áll, a nagy könyvespolc előtt, így létrázni este sem lehet. Létrázni csak akkor lehet, amikor – napkelte után – a másik szobában, zárt ajtók mögött, szellőztetés idejére a két madár kalitkákban s együtt van. De Rot Esq-nek olyankor általában nincs kedve létrázni. Olyankor főleg Szpéro nagy fűdűjét igazgatja meg; ellenőrzi, nem fenyeget-e kidőléssel a fészek-fűcsomó, melyet a madár alaposan összeszótt. Ragtapasszal, ragasztószalag-darabkákkal építkezik ilyenkor Rot Esq, és Madame Rot Esq mindannyiszor figyelmezteti: ügyesen építkezzen, mert az esetleg leváló ragasztószalagon Szpéro végzetesen fönnakadhat. Ez igaz; ezért kerülnek a ragasztásokra még keresztragasztások, majd ezeket Rot Esq pótfüvekkel födi el; akkor becsukja, írja most, az ablakot, és vár, hogy a szoba ismét bemelegedjék. Közben megmosakszik, felöltözik (ez utóbbit már a másik szobában műveli, a rúdjaikon nyújtózó, szárnyukat kártyaleosztásként szétterítő madarak közelében), majd újra ellenőrzi a benti hőmérsékletet, azután áthozza Szpérót a könyvespolcos szobába, Samu a másik szobában marad, majd előbb az egyik madarat engedik ki a kalitkából, egész napra, azután a másikat, végül – jó félóra múlva, amikor már Samu levezeti valamelyikükön a reggeli élnétségét – összenyitják a két szobát; szombat-vasárnap kivételével ezt Rot Esq csinálja; ám a madarak zöldféléjének (nyolc-tízféle zöld) előkészítése, mosása, rendszerezése (későbbi, nappali adagok készítése; ezek vizes papírba kerülnek; esetleges – ritka! – dióadagolás, rendhagyó ritkaságok adagolása) Madame Rot Esq dolga. Ezért valamivel korábban kel. Ám amikor – nyáron – hajnali fél

négykor kel a nap, mindketten fent vannak, megtörténnek az előkészületek, majd Rot Esq tábori jelleggel végigheveredik a nagy könyvespolc alatti matracféleségen, melyet pirosas kockás takaró borít, ennek színeit Szpéró megszokta, készséggel rászáll, Rot Esq-nek vigyáznia kell, oda ne keveredjen (például oda ne hasaljon) a karja, lába, nyaka, válla, dereka alá a madár, mert akkor, egyetlen óvatlan mozdulat végzetessé válhat. Ezért vigyázott a telefon földrehelyezésekor is, számos tapasztalat tette szükségessé a mozdulatok meggondolását. Nem lehet, szokta mondani mostanában Rot Esq felügyelő, például, könyvet, inget, nem szabad semmit röptetni a szobák légterében, mert a madarak alkalmasint előbb érnek a célhelyre, és akkor semmiféle beavatkozással nem hárítható az esetleges tragédia vagy baleset.

Tudta, hogy Szpéróval egyelőre nem történt baleset ott fent a könyvsor mögött, ahol eltűnt. Könyvsorok mögött gyakran történik madárbaleset. Egy ilyenről már másnap hallott: elmentek otthonról délelőtt, hazaértek délután, a madár beesett a könyvek mögé. Vagy a riadalom végzett vele, vagy – elképzelhető-e, gondolta Rot Esq, aki főként csak verebeket ismert – az éhség, vagy összeverte magát, belső sérülést szenvedett. Bár a verebek ellenállóképessége igen nagy, nem élnek túl, ha akár csak gumipapucssal is rájuk lépnek, ha egy szótár, melynek lapjai közé behasalnak, a súlyosabbik felével rájuk csukódik, ha egy könyv vékonyabbik fele alá, mint itt most Samu, bebújnak, majd egy kéz elsimítja a könyvet; az ilyesmit nem élnek túl, és ezek még csak a szélső esetek, mindeközben ugyanis hárítva van, védve lehet az alapveszélyek sora: függöny az ablakokon, tükör sehol, nagyobb üvegfelületeken csomagolópapír, vázák sehol, víz sehol, a szekrények vagy önálló polcok és a fal közötti rések fődve (például dossziékkal), a függőleges rések fődve (függesztett papírcsikokkal), szűrős, hegyes tárgyak sehol, mérgező anyagok sehol; vendégek lehetőleg nem jönnek olyan időben, amikor a madarak ébren vannak; legfőljebb szakértőkben bízhatni. Rot Esq azt gondolja: hosszú ideje nyomasztotta már, hogy mintha minden rendhagyóság miatta (kettejük miatt, tehát személyes, akaratlagos) lenne; a madarak feltűnése, a madarak létezésének helyi evidenciája (és az a kilátás, ami a meglétük által nyílik) felmentést hozott: most már, ezentúl már a madarak miatt van minden úgy, ahogy lennie – kell. Most már ő, Rot Esq, most már Madame Rot Esq – ilyesképp – „semmiről nem tehet”, hanem mindent, amit tenni kell, meg *kell* tennie. Rot Esq a könyvet nézegeti; idéz.

2.

Idézi: „Egyetlen nyár az egynyári virágnak: teljes virágöltő.” Emlékezett erre a szövegre; a virágöltőt sem felejtette el. Mégis, mi az, ami most, hogy látja is a szót, mi az, ami így hirtelen más? Jelen van a szó, ezért más. Ezért tárul általa tér; kitekintés válik lehetővé. A jelenlét által. A madarak, mondta valaki aznap, a madarak, mint minden jelenlét... Rot Esq nem fejezi be a mondatot; a madarak által, mint már írta, tárul ilyen kitekintés. A *virágöltő* rokonszava azonban már a medvékkel megvolt. A medvék mint önálló létezők, írja Rot Esq felügyelő; a medvék – és egyáltalán, az a Társaság; Kaktusz/Certo klubjával, a bajnokságnak immár

nyolcadik évében járó többi klubbal együtt – mint mégsem madár-fokon önálló létezők. Tréfáik: most ezzel a madár-fokkal, például. Ahová (semmi-féle fokra, földnyelvre) nincsenek kitéve. Ellenkezőleg; forma szerint – fizikai valójukban – pihennek; de a bajnokságaik tovább folynak. Minden a régi. Minden megváltozott. Az egyik dolog a másik dolog előkészítése lett volna? Ez nem jó meghatározás, állapítja meg Rot Esq. A medvék nem jelentették a verebek előiskoláját. Nem állnak össze rendszerre? Valahogy mégis. A medvék is – bizonyos fokig – veszendőek. Talán ott a közös nevező, ahogy egy különös szindarabban egy fotellakó öreg madár, búcsúszavaknak szánva, ezt mondja: „Támaszkodjatok bátran a levegőre.” És egy úgynevezett reális lény így foglalja össze (ismétli el, nyomatékosítja) e szavakat: „Támaszkodjatok bátran a semmire.” Rot Esq-nek a sokféle „semmi”-ről, amit hallania kell, ez jut az eszébe ezentúl. Hát érdemes? Ezért? Ám a verebek nem hagynak alternatívákat. Vajon csakugyan nem hagynak? Mióta lettek ilyen evidensek? Mennyiben személyes a medvék és a verebek evidenciája? Mennyiben az a miénk? Öreg madárként? Rot Esq a fotelban lakó medvére gondol. De nem úgy, ahogy „bútoraink csontjában megremeg örök lelke medvés rengetegeeknek”; tehát nem költőileg gondol erre, hanem egy valódi mackóra gondol, aki – gyerekkorukban – a barátjáé volt, és akit a barátja nem szégyellt, azaz kitett a világ viszontságainak, mert kiültetett egy fotelba. Ő a mackóját inkább eldugta mások elől, játszani senkit sem hagyott vele. Ám a látszat-azonosság csal: most a madarakat nem lehet másra bízni. Egy villanás, mely csak akkor látszik, ha eleve nézik a lehetőségét; ahogy Lebel felügyelő járja végig a Montparnasse-pályaudvar előtti tér és a betorkolló utcák őrszemeit, ellenőrizve, áthatolhatatlan-e a kordon; s ahogy egy bizonyos alakban-alakzatban meglátja a veszélyt, ahogy valami egészen anyagtalan forma vonja magába az addigi ködös, megfoghatatlan fantóm-tartalmakat, s hihetetlen bár, tudnia kell: ez az. Szét kell zárnom a két madarat, bár pompásan megvannak együtt, mégis szét kell zárnom a két szobát, és az ajtó is két szárny, melyek maradék-résén még csavar-bravúrral, hirtelen lassítással, majd villámrajttal átcusszan a fiatal-madár, Samu, aki ösztönösen is az öreg-madár (talán így, kötőjellel ábrázolható a furcsa szóalak tartalma: hogy egyikük három hónapos, a másik tizenhat; a tizenhat hónapos veréb, Szpéro, a tojó, tulajdonképpen hány éves is, emberi kort számítva? ha kint él, most már negyven is, ahogy Rot Esq épp negyven lesz holnap, december nyolcadikán; mert a veréb-életkor odakint két-három-négy év, míg szobakörülmények közt, tehát az abszolút házi verébnél – a domesztikált *passer domesticus*nál – nyolc-tíz év is lehet; ha rá nem lépnek, ha huzatot nem kap, ha és ha és ha, például be nem szorul az ajtószárnyak közé), Samu, aki tehát ösztönösen Szpéro nyomában jár, vele együtt írja a nyolcasokat és nullákat és útelágazási csomópontok lóheréit, és eszi vele a salátát, a káposztát, a karfiolt, a petrezselymet, a karalábé- és reteklevelet, a tyúkhúrt, a füvek tucatnyi fajtáját, a diót – néha! –, a kölest, a sajtot, issza vizét – ha Szpéro kalitkájában időznek; mert csak az odú tabu, a többi helyet, s a „csodás” helyek, a könyvespolc-odúk s egyebek főleg Rot Esq dolgozószobájában vannak, Szpéro rendre, némi harc után, fegyelmező és rendteremtő eszközök látszólagos használata közepette, ahol, persze, nem tudni, meddig tartott a színlelés, szépen átengedte Samunak, átengedte bizonyos részben, így álldogál Samu olykor Szpéro kalitkájának ajtaján, így hintázik

rajta, így kapaszkodik rá a szépiájára, így guggol a fakanalakon, melyek a kalitka rúdállományát gazdagítják, ülőhelyként, így mászkál a pótlólág beszerelt deszkalapon, mely szintén dossziécsíkkal van befedve, és ezen – egy dossziédobozrész alatt, mintegy papírbodegában – alszik éjszaka Szpéró, többnyire hason, így *tartózkodik* Samu, a háromhónapos kis himveréb, akinek igazi színpompája lesz tavaszra, a medvék szerint, és a madárszakértők szerint is, mert nem lesz olyan „szürke” vagy mocskos kis veréb, mint a városiak, hanem még a vidékieknél, mezeieknél is tökéletesebb lesz, mert a verebek piszkossága is emberi termék, „eredmény”, urbanizációs vívmány, az állagok örök tévmegítélhetésének része, már olyan torzvélekedések támasza, mint egyéb torzvélekedések egyéb támaszai, végiggondolatlanúság, rossz végiggondolás, mely polgárjogot nyert, polgáriság, mely általánosan emberállaggal azonosul a tudatban, polgáriság a verebek lenézése, és én, gondolja Rot Esq, és félbehagyja a mondatot, megpróbáltam jó polgára lenni ennek a városnak, miközben egy ideje – akkor még nem volt Szpéró s a többiek – már mindig úgy éreztem magam itthon, ha verébhangokat hallottam; és olyannyira jó polgára vagyok ennek a városnak, hogy most, amíg Szpéró és Samu él, szinte el sem távozom innen, mert este nem lehet őket magukra hagyni, mert magukra lehetne hagyni őket és nem tudnának mit tenni ellene. A mackókat magukra lehetett hagyni, Kak-tuszt, aki azóta meghalt-és-él, magára lehetett hagyni, öntözési feladat volt csupán az életbentartása, sőt, szinte az sem; a madarainknál, folytatja Rot Esq, ez másképp van. Megvillant az az árny, látta a szárnyas ajtó résén, és erre senki sem számított volna. *Chacal* – mondta. *Lebel* – mondta a másik. Ki az, mi az, aki-ami *Chacalt* mond? És miféle *Lebel* vagyok, gondolja Rot Esq. Szerencse is kell, kellett nagyon sokszor. Amikor a hangját akartam felvenni, Szpéró *hangját*, írja, és megfeledeztem róla, hogy ő *maga* is, fizikai valójában, létezik, és ott állhat öt centire a gumipapucsos talpam mögött, és lelkesen hátraugrottam, mert járt a táskamagnetofon, s akkor Szpéró riadt sikolya került verébének helyett a kazettára; ahhoz is szerencse kellett, hogy csak a szárnyaiból kapjon el valamit a lábam, az egyik szárnyából és az alóla „kidobott” pihetollakból; ilyen kidobott tollakkal alszik el Samu, alszik el néha Szpéró is: állnak a rúdjukon, vagy hasalnak a *Plátón*, és a kidobott szürkés, barnás pihetollakkal „átölelik” a kalitka egy szál rácsát; ilyen pihetollak halmaza maradt ott, ahol Szpéró kis híján ottmaradt, ahol ott maradhatott volna holtan. És szerencse kellett, gondolja Rot Esq, ahhoz, hogy egyáltalán lett Szpéró; hiszen a városban mégsem olyan egyszerű azzal elmenni hazulról, hogy verébbel jövök haza, mert hajnalban a madaram meghalt, meghalt, mert még nem tudtam, hogy teljesen kellek hozzá, írja Rot Esq, a maga módján teljesen; és végül Szpéróval térhettem haza. Ott minden eldőlt. De nem a történetét írja a felügyelő valaminek, amire felügyel; az árnyvillanásnak kellene itt látszódnia, ahogy pedig a nap, novemberben, igazán nem süt be a dolgozószoza ablakán, a dolgozószozáén, ahol most Szpéró ottmaradna, csak úgy egyszerűen, rutin-eset, százból kilencvenkilencszer Samu erősködik ilyenkor, rá kell vigyázni, de most Samu jól a téglalapkeret-odújában volt már, és egy határozott mozdulattal csukni kellett volna az ajtót. És, gondolja Rot Esq, az a történet, ahol még nem döntöttem el, mert kitalált történet, hogy odaszoruljon-e madár az ajtó két szárnya közé, vagy egyáltalán, történjék-e valami a...ám az egy bűnügyi történet, Rot Esq álnéven írja, így, mintha Qoerts

vagy Troques vagy efféle volna, ilyen néven, és ez is kell, írja most a felügyelő, a felügyeléshez a tevékenységünk minden rezdülése kell, kellett, hogy foglalkoztam legyen az ajtókkal, az ajtók csukódásával, a beszorulás lehetőségével, mert ez is – kimutathatatlanul, de ez is – közrejátszott abban, hogy azt a villanást észrevettem. Százból ez volt az az egy eset, amikor Szpéró akarta volna keresztülpréselni magát a maradék ajtószárnyrésen. Ilyenkor nagyon határozottan le kell állítani a kilincset fogó kezét. Leállította. Nem tudta, ha elnevezi a dolgot, miféle erők, hogyan nevezhető erők vannak az ajtó két oldalán. Van azonban valami, írta Rot Esq, ami feltétlen: hogy Szpéró és én, írta, azonos jellegekként vagyunk most történetesen kétfelől, most történetesen nem úgy, ahogy másfél hónapig szinte fuldokolva a tavalyi nyár zárt szobamelegében, reggeltől délutánig, Madame Rot Esq hazatéréséig, ültem és néztem Szpérót, akkor ott élt még egy papírkosárban; mintha a barátom másfél hónapnyi mesterséges légzésre szorulna, például; pedig ez csak az analógiás félelem volt, egy hajnali madárhálál utáni félelem, és azonos volt a papírkosár, a színhely; most történetesen nekem el kell mennem itthonról, írta, és azt azért mégsem kockáztatom meg, hogy Samut és Szpérót ilyen hosszú ideig – órákig – ellenőrizetlenül hagyjam együtt, bár túlvannak már azon a korszakon, amikor háborúskodtak, de a veréb harcias fajta, néha épp csak szét kell választani őket, percekre, hogy csillapodjanak, utána már hiányoznak egymásnak, valahányszor hazaérkezem, a csukott szobaajtó mögül hallom Samu – főleg Samu – panaszkodását és tiltakozását. Az ajtó felső részén át látom, hogy ott ül-e, látom, kijövet is (ha nem visszafelé távozom, Szpéró szobája felé, aminek mi értelme lenne, a szárnyas ajtó keserves csukását tudva), azt is ellenőrizhetem így: nem szorítom-e be kisebbik tarka barátomat, írja Rot Esq; és ennek főként tavaly Szpérónál volt jelentősége, mert Szpéró rendkívüli ajtólovaglónak bizonyult, és számos esetben menekült meg az egynyáriságtól a felügyeleti rendszabály – lelemény, a lakásállag romlásának, az ajtók süllyedésének, vetemedésének – következtében. Rot Esq mára befejezi. Lemásolja a „virágöltő”-t; és a medveöltőre gondol. A medvéknek évekkel ezelőtt támadt ez a gondolata; és félve gondoltak attól kezdve az öltéseikre (főleg a varrott medvék); nem kezdenek-e bomlani majd az öltések. Mennyi egy medveöltő? És a nyelvüket is öltötték-e? (Mert némelyiküknek piros nyelve van; nyelvet ölt.) Mondhatom-e, hogy a madaraknál nincs tréfa? Nincs-e, gondolja Rot Esq. Szpéró nem tréfál-e, amikor hajnalonta, akár a zöldféléket is mellőzve egy darabig, a fejünkre száll, hajunkat rángatja, Samu a nyakunkban fürdik, az írógép mellett táncol, emelgeti a papírlapokat néha úgy, hogy mindkét lába a levegőben, és csak a csőrével érinti a földet? Nem játék-e sokszor a repülésük? A műrepülés, ahogy a lámpa és az írógép között átszáguldanak, bútorok lábai közt húznak el, ajtószárnyak fölött „huppannak” át, meredeken felszárnyalva és mégis puhán? Rot Esq fáradt. Ledől egy kicsit a piros kockás takaróra, a nagy könyvespolc és Szpéró kalitkája közé. Ott áll a kalitka a kis asztalon, amelyet tavaly nyáron, pár héttel a verebek korszakának kezdete előtt, írógépasztalnak vettek. Rot Esq kezdte kinőni az íróasztalát. Fekszik a takarón, a gumimatracon, vagyis a habszivacs ágybetéten, a lakás egyik, háromszor kilenc részes könyvespolca előtt, és nem gondol biztonsági rendszabályokra. Most ő is magánember; akikre felügyelnie kell, alusznak; alszik maga az ügy. Ő már, érzi Rot Esq, csak afféle történet,

irodalom; ám ennek az egésznek – mi ez az egész? – van olyan valósága, amely... Több, mint a medvéké? Nincs ilyen skála, amelyről leolvasható lenne mennyisége. Értéke pedig...? Csak a veszteség drasztikumai nagyobb. Csend van a szobában, egy óra – örökké késve villogó – villanyszámlapján 19:06 zöldell. Megfogja az egykori – sohai – gépasztal lábát. Néha, este, ide kellett dőlnie, hogy Szpéro elaludjon. Nem képzeljük-e csak az egészet, gondolja Rot Esq. Madame Rot Esq is benyit. Vagy most ő csak a konyhában ül, és Graham-kenyeret vág. Joghurtot eszik. Vacsoráznak. Vörös bort isznak. Citromlevet. Összeszedik a kinti verebek másnapi élelmiszeradagját, maradékokból. És már régen voltak a dolgozószozában. Egyikük benyit. Rot Esq ott fekszik a könyvespolc tövében, nem gondol könyvekre, gondolatban kint ül a konyhában, és a fűdú alatti ajtón benyit. Samu kalitkáját látja meg elsőül, íróasztalán áll. Mostanában már délután négy óra előtt nyugszik a nap. Fél négy után Rot Esq befejezi a munkát, s mert most Madame Rot Esq még nincs itthon, hozzálát a rendtevéshöz. Szpéro otthagyja a kalitkát, bevonul a konyhába nyíló ajtó fája feletti lécfűdúba. Csend lesz. Samu a másik szoba homályán gubbaszt, a maga odújában. Ilyenkor nem kell szétszukkani őket, ilyenkor maguktól különvonnak. Vége a napnak. Rot Esq leszedi a megfonnyadt zöldeket Szpéro kalitkájáról, a káposztalevél-tálból a kölest lepotyogtatja a kalitka aljára, a homokba, ahol Szpéro hason forogva nagyokat fürdik nap közben. Kiterít egy újságlapot, abba gyűjti a hulladékot; végül így marokra fogja és kiviszi a szemétvödörbe. A kalitkából kiszed két nappali fakanalat, éjszaka azokon Szpéro úgysem üldögél. Leemeli a kalitkát, leszedi alóla Magyarország történelmének hat vastag kötetét, és egy ágbogas, légygyökerező növény levelei alá helyezi őket a verébpettyes padlóra. A növényen mostanában már Samu is gyakran tartózkodik. Az egykori gépasztalt átteszi nappali helyéről, az ablak alól, a piros kockás takaróval leborított gumimatrác, azaz habszivacs ágybetét mellé. Éjszaka nem kell kilátni az ablakon, nem kell a könyvmagassító a kalitka alatt. Ekkor már a szárnyas ajtó – könnyű becsukni most! – csukva, és Rot Esq a konyha felé távozik. Egyelőre. Samu kalitkájáról leszedi az elfonnyadt zöldeket, a kölest a káposzta-tálról a kalitka aljába szórja, ahol Samu nem szokott hason fürödni, Samu a vízben való fürdést sem vállalja még, Samu főleg csak Rot Esq nyakában fürdik, ezért Rot Esq haja hátul egyre hosszabb. Madame Rot Esq nyírja, otthon. Ezért sem kell legalább elmennie, véli Rot Esq. Ebben a szobában, ahol Rot Esq most is ír, áll egy másik íróasztal, eredetileg Madame Rot Esq asztala. Ezen áll – Rot Esq ismétli a szót – Samu kalitkája. Alatta újságok. Azokon köles, füvek, egyéb; szokásos verébkörnyezetjárulékok. (Az étkezés néha nagy csapkodással jár.) Rot Esq takarít. Végül egymásba rakja az újságokat (Népsport, Magyar Nemzet, Morning Star), és elteszi a tévé alá, könyvekre, állatfolyóiratokra, madaras publikációkra, reggelig. Előveszi a másik újságköteget, azt teríti éjszakára a dolgozószoza íróasztalára, Samu kalitkája alá. A kalitkát egyelőre a szoba közepén álló kis mindenestasztalra helyezi. Kibiztosítja a fémlapocskával vagy dróttal rögzített (nyitva rögzített) kalitkaajtót, a biztosító fémet elteszi egy dobozba, ahol még a régi karórája pihen; ez mérte a gombbajnokságok idejét, majd a feleségének adta, most az óra egyszerűen – óra. Járnia se kell mindig: viszont külön gondoskodás van jelen, ha felhúzzák. Samu végig az odúkeretben gubbaszt. Néha féllábon áll. Lefekvése a következőképpen

történik: ha teljes sötétség van a szobában, veszélyes a művelet. Igaz, Samu rááll Rot Esq ujjára, el is lehet vinni így a kalitka ajtajához, ott azonban nem megy be. Legföljebb azért hagyja el Rot Esq ujját, hogy ijedten és vakon röpdössön. Bárminek nekimehet, megütheti magát. Ám ha ég a világy, nehezebb kiszedni őt „odújából” (amit csak ilyenkor használ odúnak, nem úgy, mint Szpéro a magáét). Mégis ez a járható út. Hétszer, nyolcszor is visszarepül a kalitkától az odúba. Végül enged. Felkerül a kalitkára két – zöldes – dossziébodega-fedél, és Samu szállítható. Szpéro lefektetése jön, kis harccal. Végül ő is leugrik Rot Esq ujjáról; amikor nem ilyen korán nyugszik a nap, és Madame Rot Esq itthon van, az ő ujjáról, a rúdra. A kalitka alsó rúdjára. Onnét szökken föl később a Plátóra. Ilyenkor még világít valami kis lámpa; néha a földgömb. Szpéro nappal gyakran rátelepszik a földgömbre. Melegszik rajta? A könyvespolcok felső régióit is ezért kedvelik? Néha csak ülnek ott, mint apró oroszánok, moccanatlan. Rot Esq nézi őket; alig látszik ki a fejük. A verebeknek kicsi feje van; csak ha fáznak, mérgesek, félnek, ha tehát valami nincs rendben, akkor fújják fel a tollukat. Megint egy este. Rot Esq a nagyobbik szoba felszabaduló „íróasztalára” átcipel írógépet, könyvet, odúhoz még fel nem használt dossziékat (papírt, indigót), radírt, tollat, ceruzát, amit még kell, szótárakat, és Samu kalitkáját – négy óra után valamivel – átteszi a nappal használt íróasztalára. Aztán becsukja a konyha felőli ajtót. Néha benéznek a madarakhoz; ilyenkor Samu, aki fállábon állt, lassan kétlábra áll, aztán hátrafelé kinyújtja a megint fölemelt lábát, a szárnyát, jön a kártya-kiterítés; Rot Esq-ék érzik, hogy ez jólesett. Majd jön a „ne zavarj”. Ennek valamilyen formája. Rot Esq, ahogy ott fekszik Szpéro kalitkaasztala mögött, ezt összevissza gondolja végig; már inkább csak akkor szedi rendbe, amikor leírja. Most nem kell ügyelnie, valahányszor leüt egy betűt a villanygépen: nem bújik a gép kocsija alá Samu, nem zúg el a klaviatúra fölött két madár. A könyvet is rendesen kisimíthatja. Olvassa: „Egyetlen nyár az egynyári...” Ez már volt. Szpéro arcára gondol, ahogy Szpéro néz; ahogy alulról nézik az arcát, olyankor egészen keskeny, lapos a fej, utal a gyík-eredetre. De máskor gömbölyded, a tekintet egészen más, mint Samué; a tekintetben mintha benne volna 17 hónap együttléte. Barátsága, vagy valami ilyesmi. Benne van, hogy ez a madár ezt a két szobát jól berepülte, Rot Esq-ékhez hozzászokott. Maradjunk ennyiben, mondja Rot Esq. De másképp is nevezhetné. Lefekvés előtt is van még egy ilyen menete Szpéronak: ingázik. A fűdű és Rot Esq nyaka, Madame Rot Esq feje között. Ráncigálja a hajukat. Visszaszángul az odúhoz, lejön megint. Mostanában már nem ül a tenyerükbe, nem hasal oda; lefoglalja az építkezés. De ha sokáig nincsenek otthon, hazaérve a két madár „őrizetére” számíthatnak. Samu is, Szpéro is rájuk száll, ilyenkor a legeslegközelebb lehet hozni egymáshoz a verebeiket, összekulcsolt két kézen pár centis „személyes távolságra” egymástól, álldogálnak. Őket őrzik. Rot Esq erre gondol. Mintha Szpéro arcát fürkészne. Másolja a könyvből: „Nem bírok soha társa lenni. Semmiképp se bírok”, írja a költő, „májusban, júniusban például, amikor ő tiz, tizenöt vagy húszéves hévvel, szomjúsággal és éhséggel él.” Egy virágról áll ez a könyvben.

„Csak izgatottan figyelhetem, talán kicsit gyanakodva, olykor elérzékenyülten s emlékezően: min jutott túl, min van még innen, s hol áll egyáltalában.” Így folytatódik a vers és nem a *nyugtalan madarakról*, hanem még mindig a „nyugodt” virágokról, az egyényári virágról van szó. És reggel van, télies hideg árad be az ablakon, Rot Esq szellőztet. Most a két szoba között csukva a szárnyas ajtó (az egyetlen ilyen ajtó a lakásban, valami háború előtti maradvány), és egy rongyszőnyeg is odakerül az alsó részre; nem szabad hideg levegőnek átáramlania. Madame Rot Esq beágyaz; ez Samu jelenlétében keservesebb volna. Régen – és főleg nyári hosszú reggeleken – Szpéro, amikor még egyedül volt, részt vett az ágy rendbehozatalában. Sőt, a kezdet kezdetén Szpéro, kis veréb korában, óriásiakat furdított a takarók fehér huzatán, a párnán, mindenütt. A tenyerükben, a magasba tartott talpukon. Rot Esq megmosakszik, addig melegszik a szoba; néha csak a dolgozószoba szellőztetése után mosakszik meg, esetleg a gyógyteáját is megfőzi; vagy ha az állkapcsa fáj, kamillateát. Fogorvoshoz kellene mennie; nem szívesen hagyná ott ilyesmiért a madarakat. A madarakat pár órára gyakran otthagyják mindketten; hosszabb időre soha. Ritkán. Ott lehetne hagyni őket; nem hagyják ott őket. A dolgozószobából, ahol éjjel alsznak, a két madár, még kalitkástul, átkerült a minden esztalra. Ott jön reggeli tisztálkodásuk ideje. Bár Szpéro szinte az egész napját el tudná tölteni ilyesmivel. Meg Rot Esq-ékkal. Samu szinte megrohamozza őket, annyira kell neki a társaságuk; fizikai közelségül? Szpéron is „lóg”. Olykor már ezért sem árt különzární őket. Annyi teendőjük van, amit egymás miatt elhanyagolnak. Ám most még csak reggel van; Rot Esq-ék kutya-futtában megreggeliznek. Madame Rot Esq reggeli programja (a reggeli maga gyakran elmarad, illetve csak feketekávéból áll): hat óra előtt csörög a vekker. Zöldfélek előszedése, két vastag újságkötegen a két veréb adagjainak elkészítése; Rot Esq úgy emlékszik, erről fentebb már volt szó. (Zöldfélek mosása stb.) Néha tojáshéjtörés. (Csontképző anyag, egyébként is szükséges rágnivaló, madaraknak.) Beágyazás stb. Esetleg Rot Esq holmijának visszahordása a dolgozószobába, esetleg szellőztetés. Rohanás; indulás munkába. Nyáron Rot Esq ilyenkor már rég dolgozik az íróasztalánál (a nappalinál). Télen (késő ősszel és kora tavasszal) meghosszabbodnak az esték, de reggel is kiadósabb az alvás ideje. Rot Esq visszagondol egy versre, melyet a Nap-Hold kelte-nyugta táblázatból készített mintegy tíz évvel ezelőtt, és egy jelen-múlt idejét szomorú tárgyilagossággal egymásramásoló „valódi versszöveg” vonatkozásrendszerébe állított. „Ha haldoklom, ezt tuttogom...” Így sorolta fel a régi költő egy nyári napjának – és életének – dolgait. A naptár-versben csak az időpontok voltak; ilyen megfoghatatlan az, hogy mit is tuttogunk, „ha haldoklunk”? Rot Esq nem hitte volna, hogy a Nap keltének és nyugtának idejével ilyen konkrétan, nem költőien (konkrétan költőien? hiszen ő kelt föl s pihent le a Nap járása szerint, helyesebben: lepihenni nem pihent le, mert nyáron, amikor a madarak miatt – vagy eleinte csak Szpéro miatt – fél négykor kelt, este nyolckor, a Nap nyugtakor, nem tér nyugovóra, hanem legfőljebb tízkor), ilyen magától értetődően ismerkedik meg majd. Mostanában tűrhető pontossággal meg tudta mondani (bár nem figyelte az eget), hánykor kel a Nap, hánykor nyugszik. Mindenből így lehet valami, mondta, valami

egészen más. Már kettesben volt Szpéroval, Samu a másik szobában, egyelőre csukott ajtó mögött. Szpéro nem akarta kiengedni a konyhába; főleg régen volt ez így, nyáron, olyankor Szpéro is jogot formált a konyhára. Velük reggelizett. Vigyáztak mindenre: ha gáz égett, eloltották, és így tovább. Vigyáztak az ajtó csukására. Ez az ajtó – szerencsésen – kifelé nyílt, a konyha felé. Bár így sem mehettek biztosra sosem. Olykor résre hagyták; Szpéro akkor ráállt a benti kilincsre, nézett ki utánuk, csőrével pattogott. A pattogás nagy hagyomány volt. Régen így barátkozott velük (talán); vagy este, amikor még csak ő élt náluk, áthozták maguk mellé, a mindenes asztalra. Egy sárga tálcán állt a kalitkája. Akkor is pattogtak egymásnak. Ők a körmükkel – Szpéro, gyakran figyelmeztetőleg („ne zavarjatok!”) a csőrével. Tavaly egy hónapig még kiadták gondozásba Szpérót. Aztán Madame Rot Esq határozott úgy (magában), hogy Szpérót nem lehet újabb hetekre itthagyni. Ez azt jelenti, írta Rot Esq, talán levelet is írt már erről, valahova, a barátaiknak, vagy csak itt, Magyarországon, egyáltalán, ez azt jelenti, kedves barátom, írta, mintha a kibeszélhetetlen én, az a bizonyos jelenlét, amely valódi meglétünket (mint önmagunkét; de mint mások számára létező lényét is) alkotja, igen, írta levelében, mintha ez rendkívül pusztulékonyan (és mégis masszívan, erőteljesen) és törekenyen, nagyon egyszeri és meghatározott alakban, itt röpködne körülöttünk. És határozott tennivalók volnának vele. (Vannak vele.) Ez nem olyan képlekenység, amely több megoldást is enged. Nincsenek elmosódó határok. Itt határozottan azt kell tenni, ismételte, amit tenni kell. Nehéz erről...

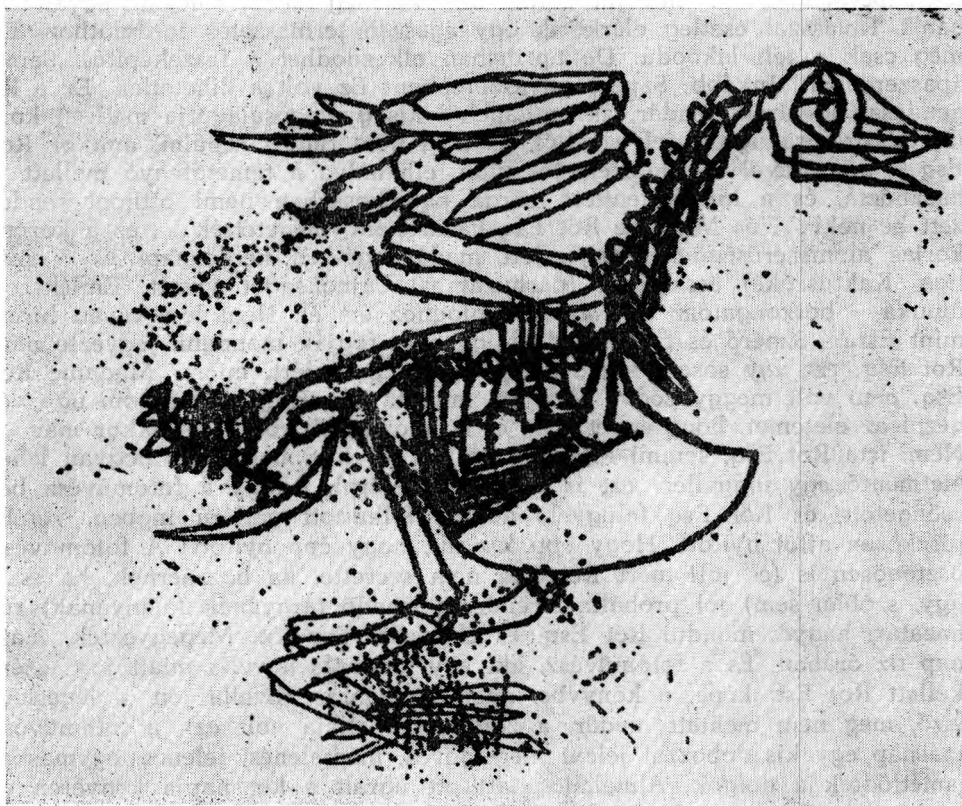
Nehéz volt erről beszélni, és mindenki készséggel belátta, hogy persze, ez csak így lehet; érdemben ezzel senki sem törődött. Ilyen egyszerűen se maradtunk még sose magunkra, mondta Rot Esq. Ez olyasvalami, amit legalább senki sem irigyl, mondta Madame Rot Esq. Mert a kibeszélhetetlen ént, valaki úgynevezett „lényegét” igen sokan kedvelik, akik ezzel a valamivel úgynevezett kommunikációban állnak, vagyis „látunk is belőle valamit”. Am itt, állapította meg Rot Esq, ez a bizonyos állag – ténylegesen látszik. És mi az, ami ekképp látszik? Egy (két) veréb. Hát ez nem az a titokzatos én, ezt a vak is látja. Vagyis akkor az még, gondolhatja bárki, mindig rejtezik; s azt a többletet legfőljebb érdekes toldalékként fogadják (el), hogy van ez a két madár. Nem ilyen egyszerű, magyarázta Madame Rot Esq-nek Rot Esq felügyelő. Vedd csak a gombozást. Állíthatom, hogy a gombozásról írni – máris a téma visszafogása. Maguk a gombozók sokkal odaadóbbak, mint aki a gombozásról (például), egyetlenként, ír. (Egyetlen ilyen könyv lesz akkor még csak.) Már az íráshoz sarkítani vagy tompítani kell a dolgot. Az bizonyára nem az odaadással övezett, kimondhatatlan lényeg lesz, ami a könyvbe kerül, mondta Rot Esq. Csak stilizáció. Ahhoz tehát, kérdezte Madame Rot Esq, hogy lássuk, mennyire a gombozók (például) az „igaziak”, s nem mi, akik írunk róluk, vágott a szavába Rot Esq, igen, mondta Madame Rot Esq, ahhoz mégiscsak vállalkoznunk kell az írásra, a negatív próbára, és így tovább, fejezte be Rot Esq, a végtelenségig. Vállalni kell a konkrétum kudarcát, amely – de hát ők nem kudarcok, mondta valamelyik medve. Dömiék, ha lehet, még inkább Dömiék voltak mostanában. A Nagy Koala Kártyabajnokság és az Old Trafford (a másik liga, Kaktuszéké) összesített (párhuzamos) bajnokságot vívott. Emlékszel, amikor Szpéro még a kosárban aludt, Bulmár fotelja tövében, és ráhajtottuk az egyik ajtószárnyat, mi meg a papírtartót rajztáblával lefödve játszott-

tuk az NKKB mérkőzéseit? Akkor még nem volt gépasztal (később került volna a házhoz? de nem Szpérónak szánták, ezt Rot Esq tudta), nem volt második íróasztal. Szinte semmi sem volt. Már hogyan lett volna! Ott voltunk mi, mondta dr. Ömötő, aki a neve két szélső betűjéből időközben le-doktorált. Nehogy azt higgye bárki, hogy stilizációval ütjük el az órát, Barátom, mondta Dömi. Rot Esq most megint egyedül ült a villanygép előtt. Blinkey Billék, Ausztráliából. A gép, valahogy szintén ugyanonnét. Nem megyünk oda sem. És milyen nehéz egyáltalán bármit összehangolni. Nem jönnek ők sem? Ez most jobb? Hogy a kimondhatatlan én miatt (mert ez a bizonyos állag ilyen kézzelfoghatóan veszendő, törékeny; medvéknél jobban, szinte mint láthatatlan alakja, ugyanannyira; szinte még ilyen sorrendet sem tűrve; Rot Esq azonban realista volt: egy madár törékenyebb, mint egy medve; tudjuk, Mignou, mondta Dömi; és ez olyan nem-is-tudtamiféle-kérlelhetetlen hangalakja volt Barátja szelíd, kicsit nagyorrú változatának), hogy mi miatt is micsoda...? Rot Esq gépelt. A két madár a dolgozószobában aludt. Madame Rot Esq csak úgy végigdőlt a takaróval leborított ágyon; és ő is aludt. Most csak gondolhatok a kimondhatatlan énre? Most – szabadságon vagyok „belőle”? Rot Esq gépiesen írta mindezt, érezte, olyasmire vállalkozott, mintha követni próbálná a madaraik „repüljünk!” felszólítását. „Csak izgatottan figyelem...” Igen, hányszor nézték Szpérót így: „... min jutott túl, min van még innen, s hol áll egyáltalában”. Tavasszal esetleg elérkezik egy egészen természetes fordulathoz. Ez még csak a téli lakodú. De áprilisban elkezdődhet a fészékpítés. Samu apaszerepben! Inkább: Szpéró anyaszerepben! Ez volt a hihetetlen. Ez a legendásan idekerült madár, aki a Lánchíd kis gyalogosalagútja melletti korlát talapzatára ugrott fel a fűből, és még nem tudott repülni, amikor Rot Esq – pár órával a madártemetés után, elhaladva a temetőfenyő mellett – hazahozta, és a kifertőtlenített, sárga papírkosárban némi otthont rendezett be neki... és Madame Rot Esq hazarohant, megetették... ez a közép-korias álomszerűséggel iderajongott madár egészen hétköznapi és – száliga, Kaktuszké) összesített (párhuzamos) bajnokságot vívott. Emlékszel, munka – borzongatóan kockázatos dologhoz ért el. Nem lesz olyan híres, mint Elza. „Szpéró és fiókái” – ezt így nem fogják mondani, jegyezte meg Rot Esq; ezt úgy sosem fogadja el a világ. De miért, miért? Madame Rot Esq, nem volt meggyőződve róla. Jó, mondta Rot Esq, nem fogom úgy végezni az életemet, hogy egyet-mást el ne mondanék róluk, és akkor már... Nem, írta Rot Esq, semmi kibeszélhetetlen én! Két madár. És hogyan lehet életmentő egy inggallér; ezt is meg kellene írni. Ahogy a fotóművész becsöngetett, és Rot Esq felügyelő amúgy felhajtott gallérú ingben, verébpiszkosan ajtót nyitott. Hogy épp kiment, hogy épp nyitott! A fotóművész ösztönösen is (és jól! mert Rot Esq nem szerette, ha hozzáérnek, ha csak úgy, szóban sem) jól próbálta elrendezni leendő tárgyának (alanyának) ruházatát; hagy, mondta Rot Esq, és elmesélte Szpérót. Megegyeztek, másnap tíz órában. És a fotóművész, aki egy madaras novella miatt jött, ezért kellett Rot Esq képe, a könyvbe, ahol a madaras novella jön (a legeslegelső, meg nem mentett madár, a zöldike novellája volt ez), a fotóművész másnap egy kis dobozzal jelent meg. Jövés, megjelenés, jelenés, egymásbaismétlődtek a dolgok. Almaháló alatt ott ugrált a két napja kenyéren és vízen élő, alig-tollas, fura kis veréb. Az utolsó pillanatban mentették meg. De hogy (Samura) egyáltalán ráakadtam, mesélte a fotóművész; életemben

nem találtam még verebet. Hanem akkor tegnap, és ahogy én is bezártam volna délutánra, az asztal alól csipogást hallottam. És így tovább. Samu épp nyújtózott egyet, ahogy Rot Esq bent járt nála; és a felügyelő odamerészkedett Szpéróhoz is. Suttogott neki valamit, a szokott szöveget, és Szpéró nem jött elő a homályból, a dossziébodega alól, csendben nézte (talán nem is látta) Rot Esq-et. Most vagyok negyven éves, gondolta Rot Esq; aludt körülötte mindenki. Madame Rot Esq, Szpéró, Samu, az NKKB és az Old Trafford mezőnye, a többiek. Ezek az állapotok, persze, tette hozzá Rot Esq, nem különböznek egymástól olyan nagyon; különben a „támaszkodjunk bátran a semmire” hibájába esnénk! És egyáltalán!

„Esetleg kiszámíthatnám azt a szeptemberi vagy októberi napot, amikor egykorúvá válunk”, másolta még, ami a vers szövegéből ide illett. Nem is csak Szpéróra gondolt; mégis, rá – feltétlenül. „... egykorúvá válunk. Csak villanásnyira. Elmegy mellettem, de egy pillanatra szinkronba kerülünk.”

„... hol áll egyáltalában”, írta, mert elindult visszafelé a szövegben. Atment a másik szobába. Útja a Lánchíd kis gyalogosalagútja *alatt* vezetett.

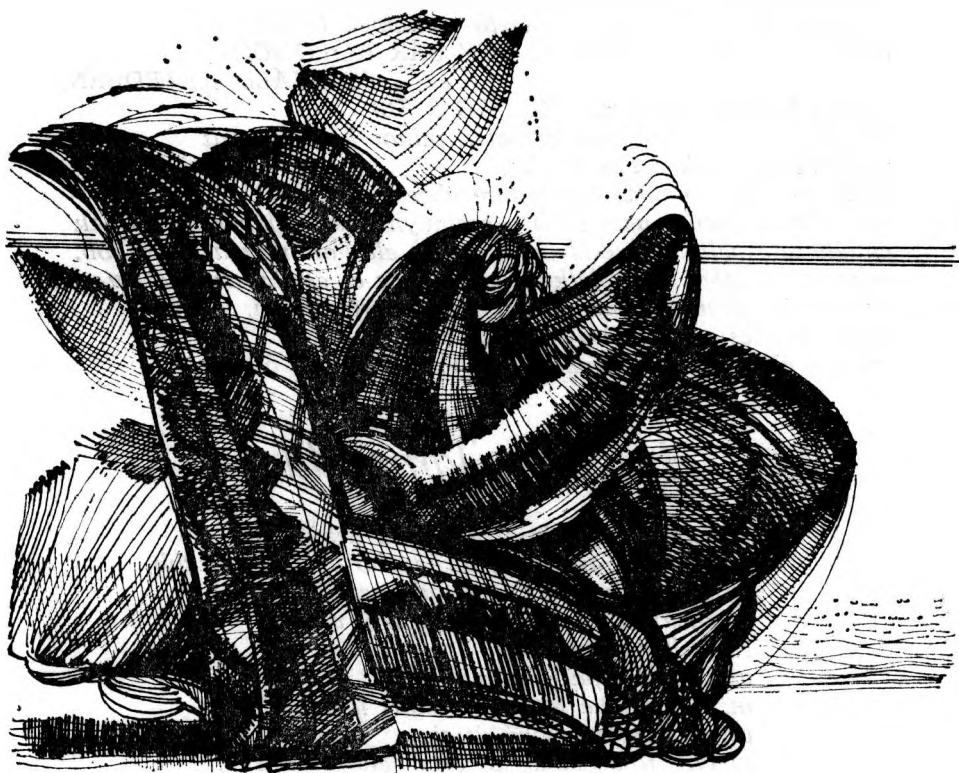
Ördöggyó

Egy kéz, egyetlen kés faragta-csipkézte
 a csecsemőökölnél nem nagyobb elefántcsontból,
 mely a kezdet kezdetén tömör, gömbölyű és karcolatlan volt,
 mégis egyetlen középpont körül ez a sűrűség
 áttört héjakká hasadt-felhőzött, száz réteg fordult száz réteg fölé,
 lebegés és álom támadt a megbonthatatlanak hitt matéria réseiben.
 Aki belenéz, örvénybe lát, kő csobbanását nem hallani,
 olyan mély ez a nirvána,
 aki beleszedül, soha nem talál ki a sárga csontba vájt labirintusból,
 túll-finom barlangocskák egymásba játszó örületéből,
 mert egy másik világegyetem foglya leszünk,
 ez a kristályiség is gömbölyű, mint a Föld, a Galaxis,
 de nem hagyható el semmiféle rakétakabinban.
 A ránk-talált ördöggyót kísértő szellemek lakják.
 KAPJ FEL, HA MONDOM, EGY SÁR KÖLÖNCÖT,
 FORMÁLD KEZEDBEN,
 LEHELJ BELÉ LELKET, MOZOG S ÉL!
 És nem tudni a kinlódás kezdetét, mikor kezdődhetett
 megkísértetésünk a teremtésben.
 Előbb mintsem valódi eszméltre ébredtünk?
 Virradatunk pedig nem több a szemnyitásnál, a lávák sötétségei
 emlékezete nélkül mire is jutnánk. Az eltakart rész a fontosabb,
 mert az egyetlen egész lelke suhog benne és általa, mint láthatatlan
 és bejárhatatlan fenyves szakadékos hegykaréjban,
 zöld tűk kicsi mozdulása támaszt szelet,
 mintha előbb volna a dallam, mint az őt zengő orgona.

Hályogos lámpáddal

Változásaidban hiszlek, félem hevüléssed,
 nincs nálad tunyább, virágzóbb és szétszórtabb,
 egyszerre hordod-pusztítod ezer életed,
 de igazi arcod egyik réteg sem viseli.
 Névtelen csont vagy,
 amit egy kapa felút a földből,
 mégis csak te látod hályogos lámpáddal,
 csírák szerte orsózó útjain
 melyik tojás héját kocolja belülről csirke,
 melyét a griff.
 A Hold előtt kendő, könnyű denevér.

Nincs többé tőled szabadulásom,
rácsaid tesznek örökös fogollyá,
lélegzeted bennem lassú folytatás,
lángról vett láng, fiaimban égsz tovább.
Téged választlak, mert egy a mi házunk,
hitnek, búzának, szomjúságnak és sötétségnek
neved betűi adnak mondatlan nevet.
Méltóztass megtartani, hogy élhess,
gyenge kapudat védjem, élő andráskereszt.
A Hold előtt kendő, könnyű denevér.

Nyulak Margitja

dráma

MÁSODIK FELVONÁS

Első jelenet

(A szín sötét. Egymástól messze áll Margit, Beáta, Kinga, Szabina, Olympiadesz, Marcellus. Egymás után, egymástól függetlenül mondják el monológjukat. Csak az látszik, aki éppen beszél.)

KINGA: Félnék tőlem. Mulatságos.

Szabina csúszik-mászik előttem, Olympiadesz titkos vágyaimat lesi, Marcellus rémülten bámul rám és elkapja a szemét, ha ártatlanul ránézek, Margit kinlódik, elvesztette a fejét, Beátát pedig meg fogom törni. Félnék tőlem. Tőlem, aki önzetlen, kedves, hallgatag, szerény, jelentéktelen vakarcs voltam a szemükben, és a magam szemében is.

SZABINA: Kinga! Kinga, segíts! Nem félek tőled! Apám idejön és elvisz innét, sose látlak többé! Kinga, könyörögök, legalább az álmaimban ne kísérts! Nem árulkodtam rád senkinek! Ne közelíts, Kinga, ébressz fel végre, Kinga, nem tettem neked semmi rosszat!

KINGA: Margit, nővérkém, aki egyenlők között voltál a legegyenlőbb, jók között a legjobb, barátaim között a legbarátabb, jól vigyázz magadra. Kimarlak innét! Előtted megyek férjhez! Akarhat az apád, amit akar, így vagy úgy, de megelőzlek!

OLYMPIADESZ: Ha idejön a király, a lábai elé esem és ő kegyesen megbo csát. Azonnal kegyelmet fog gyakorolni. Istenem, add, hogy ide ne jöj jön! Majd ha Margit észretért. Csak akkor! Kislányom, én szeretlek téged, megtörlek, bitang kölyke, nem fogsz te engem tönkretenni. Margit, kicsikém, hiszen én dajkáltalak!

MARCELLUS: Minden bölcsességem, tudásom, egész életem valamennyi tapasztalata nem ér semmit. Most is szétfutnak a gondolataim, ahelyett,

hogy a megoldást megtalálnám. Dehát hol a kiút, ha minden bölcsességem abból áll, hogy megtanultam: kiút sohasem volt és nem is lesz soha, semmiből? Ha a magam gyávaságát is nagy bölcsen, előre bekalkulálom a többiek jövőendő aljassága mellé? Miért ró rám a sors ekkora terhet újra és újra, hiszen már számtalanszor bizonyítottam: a félelem erősebb énbennem a jósnál? Hányszor kell még ugyanezt bizonyitanom? Kinek? Mivégre?

OLYMPIADESZ: Kinga, kérlek, parancsolom, kényszerítsd Marcellust, hogy ne legyen olyan pártatlanul igazságos! Ha Margit elmegy végre, akkor vigyázz magadra, Kinga, csak addig segíts, Kinga, kérlek, hálás leszek érte! Hogyan legyek okos, istenem? Ugye, minden megoldódik, szépen? Magától oldódik meg minden, nem is kell sürgetni semmit, az idő meghozza úgy is. Minden jó lesz, egészen biztosan, csak ennek az éjszakának lenne már vége!

MARCELLUS: Ha nem csöppentem volna olyan magasra, ahol a jószág, a tisztesség igénye egyáltalán felmerülhet, ha baromként túrnám a földet valahol, könnyebb lenne talán? És megint nem arról tépelődöm, amiről kellene. Törődöm én Margittal egyáltalán? Legalább gyűlölni tudnám Olympiadeszt és a lányokat, ezeket az aljas, förtelmes férgeket, amivé lesznek nem is olyan sokára, gyűlölni őket úgy, mint fiatakoromban képes voltam! De nem. Már megértem és felmentem őket előre, bölcs, elnéző mosollyal, ahogyan talán Margit is mosolyog majd rajtuk később, visszanezve. Amit megértetek, azt el is fogadom, amit elfogadok, az vagyok én. Mert

én mindenképpen felmentem magam. Mint eddig is mindig, évek óta, így biztosítva a lelkem egészségét, az életem folytathatóságát. Közben pedig a meg-nem-alkuvást hirdetem, erre okítottam Margitot és számtalan más öngyilkosjelöltet, ezt hirdetem szüntelenül azért, hogy a kimondott szó, amely az én számat hagyja el, elhitesse velük, és főleg önmagammal: az vagyok, mi más is volnék, mint a nézeteim.

MARGIT: Bizonytalan voltam magamban soká, amíg a poshadt szeretetben éltem. A kedvüket kerestem, megalázkodtam előttük oktalanul, önzetlennek tettem magam, mert nem volt mérce, és ha olykor-olykor elfutott a méreg, legyűrtem, mielőtt bevallottam volna, hiszen nem volt jogom hozzá, és úgy kellett volna találnom: ők a jók, én pedig természetből fogva gonosz vagyok. Mennyivel jobb most! Mennyivel egyszerűbb! Annak van igaza, akit bántanak. Most nem kell a förtelmet magamban fölfedeznem és letagadnom, hiszen kívülről támad rám. Szabadon, lelkifurdalás nélkül gyűlölhetek, és nem magamat, hanem őket!

MARCELLUS: Miért kell nekem támogatnom, amire ezek a boszorkák erőszakkal kényszerítenek téged, és ami szerintem is elkerülhetetlen? A macacsságod abba a táborba kényszerít engem, ahol ők vannak, az aljasok, a mocskok! Közéjük vetődtem érted és miattad, kicsi Margit! Hogyan lehet ezt nem észrevenni?

MARGIT: Nem vágyom én már világot látni. Itt van a világ, amelyet nem ismertem eddig. Ez új zárda. Váratlan, nagyszerű meglepetéseket tartogat. Milyen izgalmas áldozatnak lenni. A gyűlölet, az az új bennem. Megnyugtató, hogy a kétségbeesés nemcsak bénítani tud. Kígyót melengettél a kebleden, Olympiadesz, anyácskám. Ne csodálkozz, ha beléd marok, édesem! Jól van, öreg Marcellus, te csak közvetítsz az igazság és a hazugság között az utóbbi javára. Ezért fizetnek. Elvesztetted az állásodat? Annál inkább sündörögj, hogy visszakapd. Hivatkozz a tatárjárásra, apám kíméletlenségére, és imádkozz, hogy a világ menjen a maga útján, mint eddig: apám továbbra is legyen kegyetlen, az emberek vadállatok, a háború és a béke egyaránt vérengző, és akkor, ha imád meghallgattatik, gyakorolhatod a közvetítést továbbra is tiszta szívvel, meggyőződésből; hajbókolhatsz igazad tudatában, bölcsen megokolva és támogatva a gyávaságot. Én itt maradok, mert látom: kínos nektek és egyre kínosabb a jelenlétem. Ne sajnáljon engem közületek senki. A ti kínotok súlyosabb az enyémnél.

BEÁTA: Ezek itt mind
bolondok, ondok,
mondok, mondok:
undok bolondok,
parampa, pampa,
pampa, pampa,
mi vagyok én itt?
bamba, bamba.

(mind el)

Második jelenet

(Reggel. Marcellus a zárda előtt az ajtóban fekszik a földön, alszik. A zárdából kijön Szabina. Olympiadeszt vonszolja. Belebotlik Marcellusba)

MARCELLUS: (felriad) Mi történt? Mi van? Baj van?

OLYMPIADESZ: Levegőzni jöttem. Szabina, ne rángass! Marcellus, menj a szobádba.

MARCELLUS: Margit?

OLYMPIADESZ: Semmi baja. Alszik. Menj a szobádba.

(Marcellus álmosan jobbra kimegy)

OLYMPIADESZ: Mi bajod van? Miért ébresztettél fel?

SZABINA: Anyám, hadd valljak be valamit!

OLYMPIADESZ: Mondd, ha már felvertél.

SZABINA: De senkinek se szólj róla! Ígérd meg, anyám!

OLYMPIADESZ: Nem szólok.

SZABINA: Margit nem korbácsolta magát!

OLYMPIADESZ: Nem?

SZABINA: Megverték!

OLYMPIADESZ: Igen?

SZABINA: Nem is kérdés, kicsoda?

OLYMPIADESZ: Kicsoda?

SZABINA: Én is, anyám! Bűnös vagyok!

De nem én akartam, Kinga ötlete volt!

Esküszöm, nem én találtam ki, és én egészen aprókat ütöttem!

OLYMPIADESZ: Rosszat álmodtál, kislányom. Margitot nem verte meg senki. Zaklatott vagy. Talán beteg is. Ilyen ocsmányságot csak álmodik az ember.

SZABINA: Anyám!

OLYMPIADESZ: Tessék.

SZABINA: Lehet, hogy tévedtem. Álmodtam. De könyörgök, ne szólj róla Kingának! Ígérd meg, anyám! Nehogy Kinga megtudja!

OLYMPIADESZ: Ne ráncigálj, a fene egye meg!

(csönd)

Máskor ne rázz fel ilyen hülyeséggel. Te jó kislány vagy, nyugodj meg, semmi baj.

(Olympiadesz beindul a zárdába, az ajtóban találkozik Kingával.)

KINGA: Jó reggelt, anyám.

OLYMPIADESZ: Jó reggelt, kislányom.

(Olympiadesz bemegy a zárdába)

SZABINA: Levegőzni jöttem ki!

KINGA: Persze.

SZABINA: Kifaggattam Olympiadeszt, nem gyanít-e valamit. De nem tud semmiről.

KINGA: Nem?

SZABINA: Úgyesen csináltuk. Marcellus az éjjel itt feküdt a hálóterem ajtajában. Hallgatódzott. De nem beszélt senkivel. Margittal sem. Beátával sem. Ha akarod, kihallgatom őket. A nyomukban leszek. Mindent jelentek.

KINGA: Ma nincs kedvem zöldséget pucolni.

SZABINA: Megpucolom helyetted! A tehenet is megfejem!

KINGA: A tejet hozd be a hálóterembe, ott iszom meg.

SZABINA: Azt nem lehet! Olympiadesz dühös lesz! A hálóteremben tilos étkezni!

KINGA: Mi az, hogy tilos? Szabina!

(Kinga bemegy a zárdába, találkozik a kijövő Beátával, nem köszönnek egymásnak)

SZABINA: Én nem értem, hogy fordulatott fel minden ilyen fenekestül!

Ennyire hirtelen! Pár napja még anyyira szerettük egymást! Buta lázálom az egész! Ha rosszat cselekedtem volna, kérlek, bocsáss meg, nem volt szándékos. Miért hallgatsz? Hozok neked tejet, zöldséget, nem kell a reggelivel bajlódnod. Fogadd el tőlem ajándékul. Szólj már valamit!

BEÁTA: Jó reggelt.

(Beáta leül a betedett kútra törökülésben)

SZABINA: Jó reggelt...

(csönd)

Kinga ki akarja hallgatni, amit mással beszélsz. Dühös rád valamiért. A mérgezési komédiáért. Nagyon hihetően csináltad. A kertben van nadragulya, abból lehet mérget főzni, eddig orvosságnak használtuk, van belőle kifőzve elég. Vigyázz, Kinga boszút akar állni. Általam figyeltet. De nem tőlem hallottad!

(Beáta nem telet)

SZABINA: Megfejem a tehenet. Segits nekem, Beáta!

BEÁTA: Fejni?

(Csönd, Szabina bemegy a templomba. Balról jön Margit, kezében bot és szíj)

MARGIT: (gúnyosan) Jó reggelt.

BEÁTA: (gúnyosan) Jó reggelt.

(Margit leül az asztalhoz és a botra csomózza a szíjat)

MARGIT: Ma éjjel, csodák csodája, nem támadt rám senki. Pedig nem védekeztem volna. Ezt elalvás előtt meg is mondtam nektek. Nem hallottátok? Virrasztok, várom, hogy verjete, semmi. Potyára virrasztottam. Pedig ti sem aludtatok. Hallottam.

(Beáta hallgat)

MARGIT: Korbácsot csinállok. Ne félj, nem használom ellened. Ti csak üssetek engem nyugodtan. Én ugyan nem ütök vissza! Aki megdob kővel, dob vissza kenyérrel. Annak van igaza, akit vernek.

(Beátához megy, nyújtja neki a korbácsot)

Tessék. Ezzel nagyobbat üthetsz. Vedd el. Nem kell?

(pattintja a korbácsot)

Csak éjszaka, suttymóban? Úgy jobban esik? Igazad van. Finomabb gyávanak és alattomosnak lenni.

BEÁTA: Nem élvezed egy kicsit a szenvedést?

MARGIT: Ugyan miért élvezném? Ne-
vetséges!
(*korbácsolni kezdi magát*)
De kell a szenvedés!
(*ütés*)
Erősíti a lelket! (*ütés*)
Segit ellenállni! (*ütés*)
Segit gyűlölni! (*ütés*)
Segit bosszút állni! (*ütés*)
Kibirok én többet is! (*ütés*)
(*jobbról berohan Marcellus*)
MARCELLUS: Margit!
(*elszedi tőle a korbácsot*)
Margit!
MARGIT: Már ennyire sem vagyok sza-
bad!
(*nevet*)
Még ettől is megfosztanak!
MARCELLUS: Az ég szerelmére, Mar-
git, jöjjön meg az eszed! Nem bánt
téged senki! Beáta! Miért hagytad?
BEÁTA: Mit kellett volna tennem?
MARCELLUS: Mit ülsz itt? Mi ez a
pimaszság? Tőled vártam volna a leg-
kevésbé!
(*Marcellus berohan a zárdába. A temp-
lomból jön Szabina egy csupor tejjel*)
SZABINA: Jó reggelt, Margit.
(*csönd*)
SZABINA: Hoztam neked tejet.
(*csönd*)
SZABINA: Fogadd el, kérlek!
(*Szabina a csuprot Margit felé nyújtja,
az kiveti a kezéből*)
SZABINA: Margit... ne beszélj előttem
semmiről! Egyetlen szót sem! Mert
besúgom. Ne bízzál bennem, kérlek
szépen! Hidd el, egyetlen szavam
sem szabad elhinned!
(*Szabina berohan a zárdába*)
MARGIT: Hogy jön ahhoz ez a féreg,
hogy megsajnáljam?! Én, őt!
(*csönd*)
MARGIT: Az áldozatnak meg kell szán-
nia a hóhérját? Talán ez az egyetlen
különbség közöttük? Felébredt bennem
a részvét! Képtelenség! Lemondha-
tok a részvétről valaha?
BEÁTA: Nem tudlak követni.
MARGIT: Nem is akarsz. Utállak érte,
megvetlek és szánlak.
BEÁTA: Nem kérek a szánalmadból.
MARGIT: Mégis megajándékozlak vele.
Nem miattad. Magamért.
(*Jön Olympiadesz és Marcellus*)

MARGIT: Marcellus! Add vissza a kor-
bácsomat!
OLYMPIADESZ: Margit! Kislányom!
Mit mondtál Szabinának? Egészen
fel van dűlva!
MARGIT: Kérlek szépen, adjátok vissza
a korbácsomat. Nem emelem rátok,
csakis magamra. Megérdelem.
MARCELLUS: Csillapodj, Margit.
MARGIT: Mit tudjátok ti, mi lakozik
az emberben!
MARCELLUS: Tudjuk, Margit.
MARGIT: Mit tudjátok, milyen a gyű-
lölet! Holott nem szabad gyűlölni!
Valamiért nem szabad! Hogyan lehet-
ne tiszta, aki gyűlöl? Ha volna egyet-
len tiszta ember a világon, volna ki-
hez felnőnem! Méltónak lenni hozzá!
MÉLTÓNAK!
MARCELLUS: Margit!
MARGIT: Hozzátok nem lehet felnőni.
Titeket csak megvetni tudlak. De ez
bűn! Ezt nem szabad! De az is bűn,
ha magammal szemben másnak adok
igazat! Én nem tarthatom magamat
idegen szemponthoz!
(*csönd*)
OLYMPIADESZ: Beáta! Ne vigyorogj!
BEÁTA: Nem vigyorogtam.
OLYMPIADESZ: Még feleselsz is? Igen?
Takarodj a hálóterembe!
MARCELLUS: Menjél, kislányom, Olym-
piadesz ideges.
OLYMPIADESZ: Nem vagyok ideges,
Marcellus, nem vagyok ideges! Én
csak fegyelmet és rendet tartok.
MARCELLUS: Ne veszi el a fejedet,
kérlek szépen!
OLYMPIADESZ: Ne feleselj velem!
Megtiltom! Itt én vagyok a főnök, te
itt senki és semmi vagy!
(*Beáta felnevet*)
OLYMPIADESZ: Beáta! Pusztulj innét!
BEÁTA: (*vállat von és beindul a zárdá-
ba*)
OLYMPIADESZ: Kislányom, Margit!
MARGIT: Ne nyúlj hozzám! Miért nincs
belőled kettő, anyám? Az egyik min-
dig velem volna, szeretne és én is
szeretném őt, míg a másik tenné, amit
muszáj, de nekem nem lenne közöm
hozzá! Én nem akarok büszke lenni!
Túl könnyű volna elhinnem, hogy go-
noszak vagytok, holott érzem, hogy
nem, hogy nem egészen... Segits ne-

kem, anyám, legalább titokban adj jelet... Erősíts meg a kétségeimben...
OLYMPIADESZ: Kislányom, Marcellus a gyóntatód, hozzá fordulj a panaszaiddal...

MARGIT: Istenem!
(*Berohan a zárdába*)

MARCELLUS: Figyelj rám, Olympiadesz. Legyél csak prioritás, rendben van. Alávetem magam a parancsaidnak. De legyél prioritás teljesen. Ilyen helyzetekben, Olympiadesz, a legnagyobb bűn a következetlenség.

OLYMPIADESZ: Én csak legyek prioritás, igaz? Te pedig mosod kezeidet. Rajtad nincs felelősség. Te jámbor, szenvedő, mellőzött próféta vagy, aki előre megmondta. Mit mondtál meg? Hadd halljam!

MARCELLUS: Hogy rossz vége lesz ennek.

OLYMPIADESZ: Úgy. Köszönöm. Ezzel aztán sokat mondtál, sokat segítettél, bölcs és jószágos Marcellusom.

MARCELLUS: Engedted, hogy megverjék Margitot.

OLYMPIADESZ: Én? Mit engedtem én? Kérdezd meg a lányokat! Margit önmagát korbácsolja, láthattad! Hiányzik neki a verés, tőlünk hiába várja, hát veri magát egyedül!

MARCELLUS: Hazudsz, Olympiadesz.

OLYMPIADESZ: Hogy én hazudok. Én. Honnan veszed a bátorságot? Itt voltál akkor éjjel? Itt voltál?

MARCELLUS: Nem kellett itt lennem, hogy tudjam.

OLYMPIADESZ: Persze. Rohantál a királyhoz, hogy árulkodj rám. Képzem, mi mindent hazudtál rólam. Tudom én, miért utálsz engem.

MARCELLUS: Miért? Na mondd! Miért?

OLYMPIADESZ: Látod, vicsorogsz rám. A higgadt, páratlan bölcs vicsorog. Elragadta az indulat!

MARCELLUS: Miért utállak? Mert utálalak.

OLYMPIADESZ: Mert Margit engem jobban szeret nálad. Azért!

MARCELLUS: Hát! Megáll az eszem!

OLYMPIADESZ: Igenis, jobban szeret!

En szoptattam, nem te! Ezért!

MARCELLUS: Hogy a fenébe szoptattam volna én?!

OLYMPIADESZ: Ezt irigyled tőlem. Mert ezt a király is tudja. Hiába sündörögsz körülötte. A király tudja, hogy az én emlőimnek köszönheti a lányát. Nekem köszönheti, hogy ilyen ütőkártya van a kezében. Nekem hálás érte, és nem neked! Én sérthetetlen vagyok a királynál, hiába áskálódsz ellenem! Ő nagyon jól tudja, hogy minden, amit teszek, az ő érdekét szolgálja!

MARCELLUS: Kinek az érdekét? Margitét? A királyét? Sodornak az események, fel se bírod fogni, mi zajlik benned és körülötted!

OLYMPIADESZ: Mert te olyan jól tudod. Mert téged nem sodornak az események. Á! Dehogy! Te nem odakintről várod a parancsot, amely mindent meg fog oldani. Dehogy!

(*csönd. Jobbról jön Ipoly*)

IPOLY: Jó reggelt, Olympiadesz, jó reggelt, Marcellus.

(*csönd*)

IPOLY: Jó színben vagytok. Ennek feltehetően örülök. Mi újság nálatok?

OLYMPIADESZ: Jó reggelt, Ipoly úr.

MARCELLUS: Jó reggelt, ispán úr.

IPOLY: Mielőtt jöveletem hivatalos céljára térek, Marcellus, kérésem van hozzád.

MARCELLUS: Parancsolj velem, Ipoly úr.

IPOLY: A király volt olyan kegyes és felvette a zárdába a lányomat.

MARCELLUS: Közbenjárásomat tehát siker koronázta.

IPOLY: Teljes mértékben. Hálásan köszönöm. Most azonban mégis arra kérek, járj közben a királynál, hogy a lányomnak ne kelljen idejönnie. Ez a kiváló zárda ebben a pillanatban mint ha nem volna igazán nyugalmas egy szerfelett érzékeny serdülő lány számára. Tudniillik magam is szeretném olykor meglátogatni a lányomat, és ez, a jelen helyzetben, bizonyos akadályokba ütközne. Mindamellett a király kegyét visszaautasítani veszélyes, arról már nem is szólva, mennyire ildomtalan. Te olyan bölcs vagy. Minden bizonnyal megleled a módját.

MARCELLUS: Feltétlenül megteszem, Ipoly úr, mihelyt lehetőségem lesz rá. Talán értesültél róla, hogy a zárdát újabban én sem hagyhatom el. Vagy

üzent valamit a király? Mi a szándéka velem? Feloldotta a büntetésemet? A színe elé bocsát?

IPOLY: Ó maga jön el hozzátok. A büntetést, Marcellus, gyanúm szerint igen hamar feloldja. Ugyanis Margit férjhez megy. Utána pedig, természetesen, minden visszatér a régi kerékvágásba.

OLYMPIADESZ: Férjhez megy?

IPOLY: Igen. Új kérő érkezett Budára. Anjou Károly Velencéből.

(csönd)

OLYMPIADESZ: Ó!

(csönd)

IPOLY: Számos külhoni vendég érkezett Budára. Például egy magas rangú pápai bizottság. Csupa püspök meg érsek. Valószínűleg részt vesznek az esküvőn, amely rögtön ebéd után tartatik meg itt, nálatok.

(csönd)

OLYMPIADESZ: Ma?

IPOLY: Ma.

OLYMPIADESZ: Ebéd után?

IPOLY: Pontosan.

(csönd)

IPOLY: Együttal, azt hiszem, valakit szentté avatnak.

OLYMPIADESZ: Mivé?

IPOLY: Szentté. Bár erről nincsen egészen biztos tudomásom.

MARCELLUS: Meghalt valaki, akiből szent lehet?

IPOLY: Mondom, hogy nem tudom. Ezek csak amolyan udvari pletykák. Tudjátok, milyen az udvar! Csupa suttogás! Csupa rémhír, szándékosan vagy szándéktalanul téves információ! Elviselhetetlen. Na mindegy. Végül is azért jöttem, hogy közöljem az örömhírt.

OLYMPIADESZ: Továbbítjuk Margitnak.

IPOLY: A király általam fejezi ki meggyőződését, hogy sikerült megnevelnetek Margitot.

OLYMPIADESZ: Igen, hogyne...

(csönd)

IPOLY: Mielőtt elfelejtem: üzenetet hoztam Kingának.

OLYMPIADESZ: Mátis hívom!

(Olympiadesz besiet a zárdába)

MARCELLUS: Azt mondod, csupa püspök meg érsek?

IPOLY: Egy bíboros is van közöttük.

Hangsúlyozom: nem tudok semmi biztosat, de nincs kizárva, hogy a szentté avatásra is itt kerül sor.

MARCELLUS: Hogyan?

IPOLY: Úgy értem, ebben a zárdában.

(csönd)

MARCELLUS: Megtisztelő. De mi lesz a mi teendőnk?

IPOLY: Erre nézve nem kaptam direktívákat. Én csak a magam szakállára találgatok. Abból gondolom, hogy a procedura itt lesz, mivel a király díszes koporsót küldött.

MARCELLUS: Koporsót?

IPOLY: Azt. A zárdá előtt van a kocsin. Engedelmeddel mindjárt behozatom.

(csönd)

IPOLY: Úgy veszem észre, az utóbbi napokban itt senki sem ügyelt a rendre. Ételmaradékok a földön, az asztalon. Ejnye, ejnye. Rendnek és tisztaságnak kell lennie, mire a pápai bizottság betoppan!

(csönd)

MARCELLUS: A király semmi mást nem üzent?

IPOLY: Amit üzent, átadtam.

(A zárdából kijön Olympiadesz és Kinga)

KINGA: Jó reggelt, Ipoly úr!

IPOLY: Jó reggelt, kislányom. Örülök, hogy jó színben látlak.

KINGA: Jól érzem magam a zárdában.

IPOLY: Nagyszerű. Odakint azonban még jobb lenne, igaz, gyermekem? Örömhírt hozok neked. Édesapád igen nagy szolgálatot tett a királynak: rábírta Anjou Károlyt, hogy vegye feleségül Margitot.

KINGA: Margitot?

IPOLY: A király hálából teljesíti apád kérését és kegyesen engedélyezi, hogy már Margit esküvője előtt hazamehess a szülői házba. Készülj, kislányom, magammal viszlek.

KINGA: Hazamehetek! Olympiadesz! Hallod? Kimehetek! Margit előtt! Most rögtön!

OLYMPIADESZ: Ennek hallatlanul örülök, Ipoly úr. Kinga igen jó gyermek, s bár mélyen fájlalom, hogy kiszakad szerető körünkből, boldogságát látva enyhül a búcsú keserve szívemben.

KINGA: Hazamegyek! Marcellus! Elmegyek innét! Beáta! Margit! Szabina! Én megyek el elsőként!

IPOLY: Mindjárt jövök vissza, addigra kész legyél.

(Ipoly el jobbra. A zárdából jön Szabina és Beáta)

OLYMPIADESZ: Gyermekeim, Kinga elhagy bennünket. Hazamegy. A kegyes király jóvoltából. Búcsúzzatok el kedves társatoktól, akit annyira megszerettünk, és akinek a hiányát köztünk többé senki sem pótolhatja.

SZABINA: Kinga! Elmegy innét? Igaz ez? Istenem! Hála neked most és mindörökké! Kinga elmegy! Jaj, de jó! Elmegy!

KINGA: Elmehtek. Igen. De ahogy most együtt látlak benneteket, akikhez annyi érzélem fűz, most egyszerre nehéznek tűnik a búcsú. Hiszen én itt vagyok otthon. Itt ismerem mindenki vágyait, erőnyeit, gondolatait, odakint azonban, ott mindent előlről kellene kezdenem. Mi leszek én kint a világban? Eladó lány, semmi több.

SZABINA: Férjhez mehetsz, Kinga!

KINGA: Igen. Férjhez mehtek.

OLYMPIADESZ: Jó lesz neked, kislányom. Szedd össze a holmidat. Segítünk.

KINGA: Vajon lesz-e még egy ilyen otthonom valaha? Mit gondolsz Beáta? *(Beáta hallgat)*

KINGA: Nem veszítek-e többet, mint amennyit nyerek?

(Csönd. Jobbról jön Ipoly)

IPOLY: Elkészültél, leányom?

KINGA: Ipoly úr, döntöttem. Itt maradok.

SZABINA: Kinga!

OLYMPIADESZ: Kislányom!

IPOLY: Mit mondasz?

KINGA: Azt üzenem apámnak, hogy a zárdát az otthonom. Egyelőre.

IPOLY: Dehát a király kegye!

KINGA: Hálásan köszönöm. De én itt vagyok ismerős. A király is csak nálunk lehet király. Máshol nem volna az.

IPOLY: Hogyan? Nem értem!

(csönd)

IPOLY: Nem jössz? Kérlek. Megmondom apádnak. Nem fog örülni neki. Margit? Beszéltetek vele?

OLYMPIADESZ: Mindjárt.

(jobbról jön két szolga, egy tekete, díszes koporsót hoznak, leteszik az asztal

elő, kimennek. Csönd. Mindenki a koporsót bámulja)

BEÁTA: Jé! Egy koporsó!

OLYMPIADESZ: Ez micsoda?

IPOLY: Mondd el nekik, Marcellus, nekem sietnem kell vissza. Az ég legyen veletek. Ebéd után találkozunk.

(Ipoly jobbra sietve elmegy)

OLYMPIADESZ: Marcellus! Mi ez?!

MARCELLUS: Koporsó. Budára érkezett egy pápai bizottság.

OLYMPIADESZ: Azt tudom!

MARCELLUS: Valakit szentté fognak avatni.

OLYMPIADESZ: De mit keres itt ez a koporsó?

MARCELLUS: Itt fogják szentté avatni. *(csönd)*

MARCELLUS: Én se tudok többet! Ne kérdezzetek!

KINGA: Nagyon finom koporsó. Ilyen izléseket még nem is láttam.

SZABINA: Még én sem, Kinga! Valóban gyönyörű darab!

(Beáta a koporsóhoz megy, felnyitja)

BEÁTA: Üres.

OLYMPIADESZ: Miért? Mit vártál? Csukd vissza!

SZABINA: Rövid és keskeny.

KINGA: De nagyon szép darab.

OLYMPIADESZ: Beáta! Gyere már el onnét! Marcellus! Beszélj Margittal!

MARCELLUS: Miért éppen én? És mit mondjak neki?

(csönd)

SZABINA: Miért nem mentél el, Kinga? Istenem, hiszen elmehettél volna!

(Kinga nevet)

SZABINA: Ne haragudj rám, Kinga, hogy annyira örültem. Annak örültem, hogy elmehetsz, és jó lesz neked. Önzetlen öröm volt, esküszöm! Ne érts félre! És annak is örülök, hogy ittmaradtál!

OLYMPIADESZ: Lányok, gyorsan, beszéljetek Margittal! Azonnal! Beáta! Légy szíves, kérlek szépen, most az egyszer! Mit bámulsz rám így? Margit javát akarom, mindig is azt akartam, kezdettől fogva! Ő nem tudja, mi a jó neki! Én tudom! Látod, milyen helyzetbe kerültünk!

BEÁTA: Milyen helyzetbe kerültünk? *(jön Margit, észreveszi a koporsót, azonnal)*

KINGA: Itt van Margitunk.

SZABINA: Menj férjhez, Margit, kérlek szépen. *(A lábai elé esik)* Könyörgök, segíts rajtam! Hadd mehessek el én is.

MARGIT: *(megsimogatja Szabina fejét)*

Nem szabad rosszat gondolni az emberről. Amit rólatok gondolok, az rám, egyedül énra érvényes.

SZABINA: Látod, sirok. Menj el! Ments meg minket!

OLYMPIADESZ: Margit! Ez a koporsó, ez egy szenté. Ebéd után férjhez mégy! Pápai bizottság érkezett. Halod? Bele kell egyezned! Muszáj!

SZABINA: Menj el, Margit!

MARGIT: Nem szabad rosszat feltételezni az emberekről. Ha én tiszta vagyok, azt kell hinnem, hogy ti is azok vagytok. Érted, Szabina? Te sem akarsz nekem rosszat.

SZABINA: De igen! A legrosszabbat akarom!

MARGIT: *(megrázza a fejét)*

Én jobban ismerlek téged.

KINGA: Én azt mondom, ne menj férjhez, Margit. Tedd azt, amit jónak látsz, senkire se hallgass. Ha bántana valaki, én megvédelek!

SZABINA: *(Margitnak)*

Undorodom tőled! Nem bírlak látni! *(Szabina berohan a zárdába, Kinga bólint, mosolyog, kedvtelve nézegeti őket)*
OLYMPIADESZ: Itt lakoma lesz, esküvői tor vagy halotti, mindegy! Mars a kertbe répát szedni, nyulat fogni, gyereink lányok, szedjétek a lábatoikat! Siessetek már! Nekem dolgom van!

(Olympiadesz berohan a zárdába)

MARCELLUS: Menjetek már! Menjettek!

(Beáta és Kinga bemegy a zárdába; Kinga mosolyog, Beáta vállat vonogatva nevet)

MARCELLUS: Margit! Te fiatal vagy! Neked élned kell!

MARGIT: Tudom, hogy kell lennie egy tiszta embernek valahol. Érzem, hogy létezik és el fog jönni értem.

MARCELLUS: Figyelj rám! A világ lassan folydogál, de vannak helyek, ahol összesűrűsödik valami, a világ megáll, dagadni kezd, és ott kialakul a helyzet. Ott minden megolvad. Ott pokoli a hőség. Ott kialakul a mély-

ség, a pokol. Forr, forr a világ, és robban. Váratlanul. Nem lehet előre kiszámítani, hogyan és mikor, de robban. Aztán újra lassan, észrevétlenül folydogál tovább. Így gondolkozik a történelem. Robbanásokban.

MARGIT: Talán ő vesz engem feleségül. Ő a vőlegényem. Akihez én is méltó lehetek. Biztosan eljön egyszer. Nekem addig tisztának kell maradnom. Nem eshetek kétségbe, és nem gyűlölhetek senkit. A bosszú méltatlan hozzá és hozzám, akihez el fog jönni. Megértés van már bennem és türelem, Marcellus, pedig mennyire szerettelek téged is valaha!

MARCELLUS: Margit, új kérőd van, eljött érte, ebéd után elvesz, a pápai bizottság is rád vár, legyen eszed, megjött a vőlegényed!

MARGIT: Megjött?

MARCELLUS: Meg.

MARGIT: Hogy hívják?

MARCELLUS: Anjou Károly. Velencéből.

MARGIT: Eljött értem. Máris?

MARCELLUS: Elvisz innét, Margit! Biztonságban leszel! Istenem, hiszen te örülsz! Végre valahára!

MARGIT: Eljött értem! Férfi?

MARCELLUS: Persze.

MARGIT: Furcsa. Muszáj férfinak lennie? Az valahogy kevés. Nem tetszik nekem, hogy neve is van. Neki nem lehet neve.

MARCELLUS: Mit beszélsz?

MARGIT: Nem lehet neve! Névtelennek kell lennie. Ismeretlennek. Titokzatosnak. Nem lehet se férfi, se nő. Mind a kettő olyan megalázó! Ő nem lehet olyan, mint a többiek!

MARCELLUS: Majd más nevet adsz neki. Úgy becézed, ahogy akarsz.

MARGIT: Nem csapda ez, Marcellus? Nekem most már nagyon kell vigyáznom. Nem vagyok egyedül, Marcellus. Valaki figyel engem és mérlegeli a gondolataim tisztaságát. Akkor is, ha nem mondom ki őket. Sokat hibáztam eddig. Vétkeztem. Többé nem szabad.

MARCELLUS: Majd beszélgetünk mindről, kislányom, de nézd, itt áll ez a koporsó, ez a lényeg, ebből kell kiindulnunk. Nem tudom, hogyan került ide. Nem tudhatom, nem tudhat-

ja senki. De kevés idő maradt a döntésre, értsd meg végre. Adj hát az égnek, hogy valaki elvisz innét. Akárki legyen, ragadd meg az alkalmat!

MARGIT: Hogyan lehetne ő itt, éppen itt, Budán? És éppen ilyen néven! Nyilván arca is van, lefesthető, olyan, amilyen. De ez nem az ő arca! Az ő arcát csak én látom, ahogyan az enyémet is csak ő ismeri egyedül. Amilyenek te látsz engem, Marcellus, az nem én vagyok, mert nem látod az arcomban az arcát!

MARCELLUS: Nyugodj meg, kislányom!

MARGIT: Látod, nem ismeresz te engem. Én nyugodt vagyok. Tudok mosolyogni. Ha ő nem volna, akár meg is ölhetném magamat. Örökre elveszíteném őt, ha elsietném a döntést. Rettegnem kellene, hogy elherdáltam. Értesz engem? Tőled is rettegnem kellene, mindenkitől! Ettől a koporsótól is! De ha kitartóan várom, ha nem kerülöm el a szenvedést, ő megjutalmaz és megóv. És amikor jönnek látja, el fog jönni értem.

MARCELLUS: Kislányom, talán valóban félremagyarázom a világot. Nemcsak a rosszat kell várni, hanem a jót is. A legjobbat is. Te is ezt mondd, igaz? Az ember nem lehet mindentudó. Nem lehet jó. Történhet minden egészen másképpen is. Sok egyforma helyzetet láttam eddig, de valahogy mind új volt, váratlan, más-milyen. Az embernek nincs joga, hogy véges tapasztalatai alapján általánosítson. Egy vénember szenilis félelmeit senki sem veheti komolyan.

MARGIT: Beszartál egy rohadt koporsótól, mi? Ezzel zsaroltak, ezzel a ládával, gyáva rohadékok! De nem fogtok megtörni! Engem nem lehet csak úgy fenyegetni! Én a király lánya vagyok, ti senkiháziak! Engem nem lehet bántani!

(*kis csend*)

MARGIT: Már megint gyűlöllek, te féreg! Mindig bemocskolják a tisztaságomat!

(*Margit berohan a zárdába*)

MARCELLUS: Nem úgy van, Margit! Nem úgy, esküszöm!

(*csönd, Marcellus a koporsót nézi*)

MARCELLUS: Nekem már mindenről az elmúlás jut az eszembe. Hát így kell ennek lennie? Ha meglátok egy sebzett madarat, egy sárga falevelet, ha alkonyodik, ha megreccsen egy szűrágta gerenda, én mindig holtra dermedek. Miért kellett ezt megélnem? Pusztuljon az ember fiatalon, amíg nem érti, mi történik vele! Kicsi Margit, mennyi kintől menekültél meg, ha most véletlenül meghalnál!

(*közelebb megy a koporsóhoz*)

MARCELLUS: Dehát te nem halatsz meg, apád megvéd. Nem olyan kegyetlen, mint mutatja. Ez a láda, ez csupán egy láda, nem volna szabad iszonyodnom tőle. Ha meghalok, nem is érzem majd a deszka keménységét. Sem a szálkákat. Nem is én fekszem majd benne. Valami más. Ki kellene próbálni. Nem biztos, hogy olyan szörnyű. Kibírta már más is. Bennem is lehet ennyi hősiesség. Tudok én még erőt venni magamon.

(*bemászik a koporsóba, a lába kilóg belőle*)

Hogy dobog a szívem! Milyen szűk. De ki lehet bírni. A karomat össze kell kulcsolnom. Most lehúnyom a szememet. Ilyen lesz. El lehet viselni ezt is. Mégsem vagyok gyáva. Az én koromban, az én helyzetemben más nem mert volna bemászni.

(*jön Szabina, észreveszi a kilógó lábat, felsikolt*)

MARCELLUS: (*kikukkant a koporsóból*) Csak kipróbálom, milyen... Hát, nem az én méretem. Segíts kimászni, azt hiszem beleszorultam.

(*Szabina nem mozdul*)

MARCELLUS: A fenébe! Lehet, hogy szét kell fűrészelni! Mit szól majd a király? Tönkretesszük a koporsóját! De nem maradhatok benne a világ végezetéig! Nem énram van szabva!

(*Szabina nem mozdul*)

MARCELLUS: Nem kell az embert ki-nevetni! Arra voltam kíváncsi, milyen lehet meghalni más helyett. Áldozatot vállalni. Önfeláldozóan. Ahogyan emberhez illő. Amit bárki megtesz, ha úgy hozza a sors. Segíts már kimászni, az istenfádat! Az emberben van egy magasabb ösztön, mert lennie kell egy ilyennek. Az önfeláldo-

zás ösztöne! Ami megkülönböztet minket az állatoktól. Az embert tisztelni kell, nem kiröhögni!

SZABINA: Én nem röhögök.

MARCELLUS: *(nagy nehezen sikerül kimásznia, fujtat)*

Mit bámulsz? Beleszorulhattam volna, és senki sem húz ki belőle. Iszonyatos. De megérte. Látod, én megteszem a magamét. Le tudom győzni a félelmet.

SZABINA: Kinga azt mondta, neki nem jó, ha Margit elmegy. De nekem jó lenne!

MARCELLUS: Nem akar férjhez menni. De nem lesz semmi baj. Ki van zárva. A király egyszerűen nem akarhatja, hogy tegyük el láb alól a lányát. Abszurdum.

(csönd)

SZABINA: Olympiadesz azt mondta, gyorsan varrjunk gyászruhát. Miért kell nekünk gyászruhát varrnunk?

MARCELLUS: Ez az egész teljesen komolytalan.

SZABINA: Olympiadesz azt mondta, ássuk meg a sírt. Miért?

MARCELLUS: Olympiadesz badarságokat fecseg. Készüljeteink inkább az esküvőre.

SZABINA: Az előbb mondtad, hogy Margit nem megy férjhez!

MARCELLUS: Az előbb mondtam, az előbb mondtam! Most másztam ki a

koporsóból, és akkor mégcsak önelentmondó se legyek!

(Marcellus besiet a zárdába)

SZABINA: Kinga nem tehet semmiről.

Mindennek Margit az oka. Miatta borult fel az életünk. Ő kinez minket Egyedül ő. Ha ő nem lenne, minden olyan volna, mint régen, és nyugodtan alhatnék! Megszabadulnék a lidérceimtől! Margit rossz. Igen, gonosz lélek, örömét leli a kínzásomban.

(A zárdajtóban megjelenik Olympiadesz és Kinga, nézik Szabinát, aki mintha nem venné őket észre)

SZABINA: *(A földre veti magát, tetreng)*

Ne bánts engem, Margit, én véten vagyok és tiszta! Oktalanul szenvedek tőled! Segítsetek rajtam, különben megnyomorít, meggyilkol! Jaj, mennyire gyűlöl engem, holott nem szolgáltam rá! Meg kell védenem magamat, hiszen senki sem véd meg tőle! Miért nincs itt senki? Megvédem magamat! Igen, ezt kell tennem, most már világos! Végre tudom, mit kell tennem! Mindenki ezt tenné az én helyemben! Mindenki, aki annyira szenved, mint én, olyan kutyaúl, olyan szörnyűségesen!

(Szabina feláll, leporolja magát, a néma Olympiadesz és Kinga mellett bemegy a zárdába)

OLYMPIADESZ: Ejnye, ez a Szabina.

Nem értem, nem értem!

(Olympiadesz bemegy a zárdába. Kinga nevet, utánamegy)

Harmadik jelenet

(Jön Beáta, helyre teszi a székeket, összeszedi a tányérokat. Jön Kinga nagy levestállal, leteszi.)

KINGA: Éppen így szokott festeni az utolsó vacsora.

BEÁTA: Á, ez csak ebéd.

KINGA: Utolsó ebéd is elképzelhető.

BEÁTA: Hát, ha Margit férjhez megy...

KINGA: Azt akarod, hogy férjhez menjen?

BEÁTA: Egy frászt.

KINGA: Nem? Hiszen akkor mi egyetértünk! Érdekes. Két ennyire különböző ember, mint te meg én... és mégis ugyanazt akarják! Hitted volna néhány napja?

(Beáta ki akar menni a tányérokkal)

KINGA: Menekülsz, hűgocskám?

(Beáta megáll)

KINGA: Nekem is van ám humorom! Kicsit később csattan, mint a tiéd. De tartósabb nyomot hagy. Téged látva azt kell mondanom: megérte, hogy ittmaradtam. Én nem hazudok, hűgocskám.

(Beáta kiszalad. Kinga kielégülve utánamegy. Bejön Szabina tányérokkal, szét rakja őket az asztalon, levest mer az összes tányérba. Körülnéz, aztán egy kis üvegből valamit csepegtet Margit tányérjába. Körülnéz, kifelé indul. Észreveszi a koporsót, megáll, gondolkozik,

visszamegy, és Margit tányérját kicseréli Marcellus tányérjával. Kimegy. Kisvártatva bejön Olympiadesz, Kinga, Szabina, Beáta, Marcellus és Margit. Leülnek. Néma imádkozás. Befejezik, de senki sem kezd enni. Csönd)

BEÁTA: A koporsónak is terithettünk volna.

OLYMPIADESZ: Beáta!

BEÁTA: Tudom, két napig kenyéren és vizen.

(csönd)

BEÁTA: Mégsem?

(csönd)

BEÁTA: Nézzétek, mit fabrikáltam.

(Beáta leveszi a kendőt a kenyérestálról, alatta a kenyérbélből gyúrt kis koporsó van. Csönd)

BEÁTA: Kenyérbélből gyúrtam. Helyre kis koporsó, nem?

(csönd)

BEÁTA: (csalódottan)

Hát akkor jó étvágyat.

(Beáta körülnéz)

BEÁTA: Miért nem esztek?

(Csönd. Marcellus hirtelen felugrik és kicseréli a tányérját Margitéval. Visszaül, reszket. Csönd.)

MARCELLUS: Jó étvágyat.

(Marcellus nem kezd enni, Szabina és Kinga igen, a többiek nem. Csönd.)

BEÁTA: Szabina! Miért Kinga levesét eszed? Láttam, hogy kicserélted!

SZABINA: Én? Dehogyan! Ez az enyém! (Kinga abbahagyja az evést.)

BEÁTA: (Kingához)

Miért nem eszel?

KINGA: Mert nem vagyok éhes.

BEÁTA: Nem vagy éhes?

OLYMPIADESZ: Evés közben nem beszélünk!

(Csönd, csak Szabina eszik, majd hirtelen felnevet)

OLYMPIADESZ: Szabina!

SZABINA: Bocssás meg, anyám, de olyan mulatságos, hogy Kinga nem éhes!

OLYMPIADESZ: Fejezzétek már be. Azt parancsolom, fejezzétek be végre! Igyekezünk az ebéddel, mindjárt jönnek!

BEÁTA: (Kingához)

Ha nem eszel, add nekem, jó?

(elszedi Kinga tányérját)

Akarod az enyémet?

(odatolja a saját tányérját, majd Margithoz fordul)

Add ide, ha nem eszel.

(El akarja venni Margit tányérját, Margit nem engedi.)

MARGIT: Nem! Ez az enyém!

(visszarántja. Beátához)

Mindig te voltál a legjobb barátom. Illetve te is, Kinga. És te is, Szabina. Olyan jó itt köztetek. És ha egyezzer bárki férjhez megy közülünk, a többiek meglátogatják, mert még akkor sem fogunk elszakadni egymástól. Én tudom, mi a barátság: a miénk. És azt is tudom, mi a hűség, mert közösen és egymástól tanultuk. És hát adok a sorsnak, hogy veletek élhetek, mert olyan boldog, mint itt, sehol sem lehetnék.

(Megnyugodva kanalizni kezdi a levesét, majd kihörpinti az egészet, a többiek bámulják.)

MARCELLUS: Gyermkeim. Egész életemben csak a jót akartam, és szerettem az embereket. Förtelmes korban éltem. Amikor az ember vadállattá aljasult. De még így is szerettem az embereket. És legközelebb újra eljövök... mert ami volt, az nem az igazi volt, csak a próbája. Gyakorlat az ütközet előtt. Meg kell tanulnunk élni, hogy amikor eljön az igazi élet, már pontosan tudjuk, mire való.

(Szabina felnevet)

MARCELLUS: Mit nevezsz?

SZABINA: Kinga nem éhes! Még ilyen! Ne haragudj Marcellus, de olyan mulatságos!

(Margit lassan ráborul az asztalra)

MARCELLUS: Most elveszítettem a fonalat! Elpusztulni se hagyják az embert!

OLYMPIADESZ: Rosszul vagy, Marcellus?

MARCELLUS: Hát nem látod? Szemernyi részvét sincs bennetek! Én itt önfeláldozóan... ti pedig... rohadjatok meg élve, és ne akadjon senki, aki felétek néz utolsó órátokban!

(Hadonászva véletlenül kiönti a levest)

OLYMPIADESZ: Hívjak orvost?

MARCELLUS: Az undor, az maradjon az utolsó élményetek! Az iszonyodás! A hányadék íze a szátokban, az orrotokban, a fületekben! Te is röhögj, Margit! Jó mulatást!

BEÁTA: Margit!

(Margit az asztalra borulva fekszik. Beáta felugrik. Marcellus feláll, Olympiadesz is hátralöki a széket. Marcellus hülyén bámul)

SZABINA: Egyél, Kinga, nyugodtan.
(nevet)

Most már megjöhet az étvágyad.

BEÁTA: Nem lélegzik.

MARCELLUS: Meghalt? Én élek. Élek!
Megöltem. Igaz?

(csönd, Marcellus bemegy a templomba)

OLYMPIADESZ: Orvost! Vigyétek a hálóterembe! Élesszétek föl! A sirt azonnal meg kell ásni! Én rohanok orvosért, Ipoly úrhoz! Elmarad az esküvő! Illetve nem lesz! Szenttéavatás lesz!

(Olympiadesz kirohan jobbra)

SZABINA: *(Kingához)*

Gyömöszöld be a koporsóba.

(Kinga a koporsóhoz vonszolja Margit hulláját és belerakja)

SZABINA: Hozzál ásót.

(Kinga bemegy a zárdába. Szabina elégedetten nevetgélve utána.)

BEÁTA: Marcellusnak jutott eszébe, és nem nekem... hogy egyszerűen ki lehet önteni... De miért nem jutott az eszembe énnekem? Hát miért nem? Azt akartam hinni, hogy az egész nem komoly, hogy nyugodtan lehet hülyéskedni? Vagy féltem volna? Hát féltem? Nem... de mégis hagytam, hogy megegye... persze nem sejtettem... pedig tudhattam volna... sejtettem is... Talán azt hittem, hogy Marcellus feláldozza magát... De nem. Szándékosan alábecsültem őket! Mert nekem is így volt jó! Csak éppen nem vettem tudomást arról, hogy félek, és hogy mindenáron szabadulni szeretnék, mindenáron... Vértapad a kezemhez. Kimondhatom, mert életben maradtam. Olyan vagyok, mint ők. Olyan. Teljesen.

(felordít)

Mindörökre!

(Beáta el. Az orgona szól. Jobbról berohan Ipoly)

IPOLY: Gyorsan! Temetni! Azonnal!

Mindjárt itt lesznek! A bizottság! Be kell tanulni a szöveget!

(Ipoly berohan a zárdába. Jobbról berohan Olympiadesz)

OLYMPIADESZ: Gyászruhát kell vennünk! Benne van már a koporsóban? Meg is kell mosdatni! Lányok! Gyorsan!

(Olympiadesz berohan a zárdába. A színpad félhomályban. Az orgona szünet nélkül szól. A rivalda éles fényben. A lányok a színpadon gyorsan eltakarítják az ételt, kihordják a székeket és az asztalt, a kútról leszedik a deszkatejtőt. Ez alatt a rivaldánál Ipoly és Olympiadesz rohangál)

OLYMPIADESZ: *(berohan balról)*

Beáta! Mit fogdosod a nyulakat? Nem lesz már esküvői lakoma, hát nem érted?

(kirohan jobbra)

IPOLY: *(berohan balról)*

Nem kell már nyúlpaprikás! Beáta! Teljesen meghülyültél?

(visszarohan balra)

(Beáta keresztülmegy a színen két élő nyulat lóbálva a rivaldánál, majd a koporsó felé megy, ahol eltűnik a sötétben)

OLYMPIADESZ: *(berohan jobbról)*

A gyászruhát elég összefércelni! Is-tenem! Én is meghülyültem! Minek rohantam ki a zárdából?

(berohan balra)

IPOLY: *(kirohan balról)*

A szövegeket! Be kell tanulni!

OLYMPIADESZ: *(kirohan balról)*

Szedjétek elő a kódexeket! Gyorsan!

(Ipoly kirohan balra)

OLYMPIADESZ: Nem kell földet hány-
ni rá! Öltözzetek! Gyorsan!

(Olympiadesz kirohan balra, összeütközik Ipollyal, aki kirohan balról, kódexeket cipelve. A kódexek a földre esnek)

IPOLY: A szentek megkísértése! A bé-
nák járnai kezdenek! A vakok látnak!
*(Ipoly kirohan jobbra. Olympiadesz fel-
szedi a kódexeket)*

OLYMPIADESZ: Csak fegyelmezetten,
rendben, nem szabad elvesztenünk a
fejünket!

*(Olympiadesz kirohan balra. A lányok
már rendet raktak, bemennek a zárdába)*

Negyedik jelenet

(Változatlanul szól az orgona. A színpadon ismét világos van. Teljes a rend. A zárdából jön Olympiadesz, Szabina, Kinga, Beáta, mind gyászban, trissen, csinosan. Jobbról berohan Ipoly)

IPOLY: Jönnék! Itt vannak!

(Jobbról bejön egy csomó bíboros, püspök, érsek és a király. A nők és Ipoly letérdelnek. A bizottság némán bevonul a zárdába. Az orgona változatlanul szól)

IPOLY: Ki az első? Gyorsan! Ne várakoztassuk őket!

OLYMPIADESZ: Szabina!

IPOLY: Menni fog?

SZABINA: Nem kell izgulni.

(Szabina méltóságteljesen bemegy a zárdába)

IPOLY: Ezt az orgonálást abba kéne hagyni.

OLYMPIADESZ: Marcellus játszik. Nem lehet közel menni hozzá. Harap.

IPOLY: Szólni kéne neki, hogy megjött a bizottság. Na mindegy. Talán stilszerű is. Ismétéljétek át gyorsan, nehogy belesüljete!

OLYMPIADESZ: Kinga!

KINGA: Amikor beteg voltam, Margit nővérem ápolt, fürösztött, virrasztott fölöttem, megkent olajjal, megmosta a lábamat, a hányásomat a kezével fogta fel...

IPOLY: Ez szép, de nem csoda.

OLYMPIADESZ: Ilyen is kell. Mindjárt jön a csoda.

KINGA: Margit nővérem korbácsolta magát, élősdiakat tenyésztett a hajában, a cipőjébe vasdarabot tett...

IPOLY: Kell ez?

OLYMPIADESZ: A szentek mind ilyenek voltak.

KINGA: Margit nővérem sírjából a halála óta kellemes illat árad...

IPOLY: Na, ez az!

KINGA: Álmomban sokszor látom őt, amint az égbe repül, angyalok kísérik, nagy fényesség van a feje körül. Egyszer délután megfájdult a fejem, a homlokomat a sírjára fektettem, és a fájás kiállt belőle.

IPOLY: Nagyon jól!

KINGA: Ugyanigy a múlt héten krónikus folyásom volt, imádkoztam Margit nővéremhez, és a folyásom el-

múlt. Valamint láttam, hogy egy bēna asszonyt hoztak, az asszony meglátta Margit nővérem sírját, felkiáltott, eldobta a mankóit és járni kezdett.

OLYMPIADESZ: Ezt én is tanúsítom.

KINGA: Szabina nővérem magas lázban szenvedett, Margit nővéremhez fohászkodott és nyomban megszűnt a láza.

OLYMPIADESZ: Ezt Szabina is vallja. Én még elmondom, hogy két éve kiöntött a Duna, a víz alatt állt a kerengő is, akkor Margit azt mondta, hogy imádkozni fog, és alighogy kimondta, az áradás megállt és estére a víz visszahúzódott a szigetről. A lányok ezt csak akkor mondják, ha a bizottság rákérdez.

IPOLY: Volt áradás két éve?

OLYMPIADESZ: De Ipoly úr! Hát persze!

IPOLY: És te?

BEÁTA: Én elmondom, hogy egyszer nagyon éhes voltam, éppen Margit nővérem sírjára néztem, és abban a szempillantásban szép, piros alma esett a fejemre.

OLYMPIADESZ: Beáta!

BEÁTA: Pardon, összekevertem. Az úgy volt, hogy egy almafa nőtt ki Margit nővérem sírjából...

OLYMPIADESZ: Beáta!

BEÁTA: Nem ezt kell mondanom?

IPOLY: Hol van itt almafa?

BEÁTA: Most nincs, de akkor kinőttem a gyümölcséből, aztán elnyeltem a föld. Ez a csoda, vagy nem?

IPOLY: Ez így nem lesz jó, leányom.

(Szabina mosolyogva kijön a zárdából)

OLYMPIADESZ: Kinga!

(Kinga bemegy a zárdába)

OLYMPIADESZ: Mi volt? Beszélj!

SZABINA: Hát elmondtam. Minden szavamat jegyezték! De a király! Töppörödött, rozoga, megtört, vénember! A rettegett uralkodó! Csorog a nyál a szájából.

IPOLY: Leányom!

SZABINA: Majdnem hangosan nevettem!

OLYMPIADESZ: Jézusom! Csak nem?

SZABINA: Majdnem. Ne féljete.

IPOLY: Istenem, miért nincs itt a lá-

nyom? Most ő is vallomást tehetne!
Milyen ökör voltam!

BEÁTA: Az is csoda volt, amikor Marcellus egyszer meggyóntatta Margit nővéremet, és közben Margit nővérem feje fölött megjelent a glória, magam láttam, hogy megvakarta.

IPOLY: Kicsoda? Micsodát?

BEÁTA: Hát Margit, a glóriáját. Vagy nem így volt, anyám?

OLYMPIADESZ: Istenem, Beáta! Így nem mehetsz a bizottság elé! Ipoly úr!

IPOLY: Kislányom, te megzavarodtál. Ezt most nem szabad. Magyarország nemzetközi hírneve a tét. Végre lesz egy szentünk, akit a keresztény Európában is jegyeznek. Ennek világpolitikai hordereje van. Szedd össze magad. Mindannak, amit mondasz, történelmi súlya lesz. Érezd át a felelősség magasztosságát!

BEÁTA: Én igyekszem, Ipoly úr! Én engedelmes vagyok! Mit kell vallanom? Segítsetek!

OLYMPIADESZ: Rövid az idő. Talán elég, ha csak én vallok. Beátának nem kell. Úgyis az a lényeg, hogy felnyit-

juk a sirt, és a hulla még egészben van. Ők nem tudják, egészen friss. Úgy értesültek, hogy hetek óta oszlik.

(Kinga kijön a zárdából)

KINGA: Azt mondták, ennyi elég. Jönnék felnyitni a koporsót.

OLYMPIADESZ: Ipoly úr! Rohanj a toronyba, húzd meg a harangot!

(Ipoly berohan a templomba)

KINGA: Ha ennek vége lesz, rögtön elmehetek? Anyám! ugye el lehet majd menni?

(Olympiadesz csöndre inti. A bizottság kijön a zárdából. Továbbra is szól az orgona. Olympiadesz, Kinga és Szabina letérdel. Beáta félrehúzódik, előre a rivaldához. A bizottság a sírhoz megy. Olympiadesz, Kinga és Szabina telpattan, felhúzzák a koporsót, megszólal a harang. Lassan, ünnepélyesen felnyitják a koporsót. Valamennyien rémülten szétugranak és kiabálni kezdenek. A koporsóból nyulak tömege ugrál kifelé)

MIND: Nyulak! Nyulak! Nyulak!

(Beáta hangosan nevet. A nyulak ugrálnak kifelé. Szól az orgona, zúg a harang)

— függöny —

Hajnal

*A hajnal bontja holdhaját.
Megtürdik hűvös fényben.
Végigpereg testén a gyöngy:
még meztelen egészen.
Ezüst szandálba bújik lustán.
Rózsaszín fátylat vet magára.
Úl az égbolt ragyogó hídján.
Fogai közt a Nap virága.*

Mint ezer éve

*Diófasátor. Itt rejtőzöm el
virágok alján, páfrányok közé,
a lomb betakar. Mézízú álom
hullámszik rám. Már mintha zöngéné
szimfóniáját milliárd bogár.
Mint ezer éve s ezer év után,
mikor már nem lesz változás, s idő.
Megrészegedve hempereg fölém
kigyúló testtel a parázna nyár.*

Nyári pillanat

*Már áttetsző, és nem rezdül a csönd,
akár a sás közt fénylő tó vize.
Madarak V-je villog messze fönt,
az ösvényeket fénnel hinti be
gyöngyös záporral június szeszélye.
Már maguk fölött lebegnek a rétek:
tündérvjáték. Egy pillanat, s talán
a gyerekarcú, pajkos délután
egy piros hintán föllendül az égbe.*

Mit ír a lepkék múltó szárnya?

*Mit ír a lepkék múltó szárnya
Mit az ég örök ércfalára?
Miféle titkok kódjait?
Ha egyszer mégis megfejthetném,
Megtudnám azt is mi a repkény
konok titka, a halhatatlan.
Ha tudnám, mit beszél a hűs tény
mély alkonyatkor, ezüst estén
megérteném akkor a választ.
Felelne a vallathatatlan.*

LAKATOS KÁLMÁN

Lépegető

*Hajnali kaszálás ropogós
folyóparton, napfelkeltekor
talán többet ért volna
izomnak, észnek, szívnek,
mint ez a dölt-fű-gaz-hersegtetés
a Balaton-szagú kis ház
hátsó udvarán;
de amint a fekvő rendek szaporodtak,
s ügyeltem, hogy hiba ne legyen,
belém zökkent az ősi mozdulat,
a célszerű apró lépés, a lendülő suhintás,
hogy elámultam rajta magam is,
mint a szomszéd.*

*A sikert örömmel háritottam el:
én már nem, de az őseim jól csinálták,
tőlük leshették el rokon sejtjeim.*

*A görnyedésbe fajult izmok
boldog atavizmussal zsibogtak,
de ahogy kitámasztottam a kaszát fenéshez,
eltanult szakszerűséggel,
szinte fájt, hogy Miska bátyámé kaszábbul pengett,
mikor valaha füleltem ritmusára.*

Városarc

VII.

A közhangulatot leghatásosabban a külsőségek befolyásolják. Egy ellenszenves toronyház. Egy omladozó boltozat. Egy autóbuszjárat útvonalának módosítása. Egy rossz helyen felállított szobor.

Veszprémben is így van.

A város hallatlanul gazdag műemlékekben. Szakszerű felmérések szerint – leszámítva a vár épületeit – Veszprémben 34 műemlék, 49 műemlék-jellegű, 27 városképjellegű- és 110 védettjellegű épület, illetve épületrész található. Veszprémben van az ország egyetlen épségben maradt vára. Nincs olyan Veszprémről szóló idegenforgalmi kiadvány, amelyből hiányozna a székesegyház, a Gizella kápolna, a görög apácák kolostora, a ferencrendiek temploma, a szent László templom, a Tűztorony, az Angolkisasszonyok temploma, a piaristák temploma vagy a püspöki palota, melynek kápolnáját és ebédlőjének a mennyezetét rendkívül szép freskók díszítik.

A szakemberek, valamint a vár és a műemlékek sorsáért aggódó tanárok, iparosok, nyugdíjasok egy időben csalódottan hangoztatták, hogy a szerényebb műemléki anyaggal rendelkező városokban nagyobb az érdeklődés a múlt értékei iránt, mint Veszprémben. Nem értették, hogy a város korábbi vezetése miért hagyta pusztulni Veszprém történelmi hírességei műemlékeit, olykor szándékosan is elősegítve a pusztulást. A sok vitát kiváltó vidámpark közelében a jezsuita templom maradványait az akkori tanácselnök nagy buzgalmában le akarta bontatni, mire is a műemléki felügyelőség tetőt építtetett rá, később mégis cement-, illetve csónakraktárnak használták. A szobrok sorsa is kedvetlenséget szült. Veszprémben dicsérendően sok a szobor, mégis hosszú éveken át egy értelmes bizottságot nem alakítottak s nem kérdeztek meg: városképileg hol lenne célszerű a szobrokat felállítani? Így történhetett meg, hogy a Stadion vendéglő körül egy időben ötvenméteres körzetben öt fémszobor állt. A városi tanács végül a Bakony Múzeum igazgatóját, Éri Istvánt kérte meg, munkatársaival mérje fel: mennyi szobor van Veszprémben, hol állnak és ki az alkotójuk?

Jogos kifogás érte ugyanakkor a jószándékú, de tökéletlen elképzeléseket, amelyek egy hamis, „ékszerdoboznak” nevezett, valójában nagyon is olcsó, „ibuszos” külsőt igyekeztek Veszprémben kialakítani. E „konceptió” jelképe volt a tanácsház előtti kis háromszögletű téren, a tér tengelyében az izléstelen márványóra, mely pontosan a közúti forgalom útjában állt. A folyamatos rázkódás miatt kezdettől fogva nem működött. Nincs szerkezet, amelyik elviselte volna maga körül azt a forgalmat. Az órát végül leszerelték, alacsony oszlopa egy ideig a város mindenki karácsonyfájának talapzatául szolgált.

A műemléki városkonceptió védelmezői a nemes buzgalomban olykor már-már komolytalanul érveltek, mondván, hogy a tervezők „kísérleti nyúl-

nak” tekintik a várost, és az új épületekkel, elsősorban a toronyházzal a műemléki környezet fokozatosan elveszíti a jelentőségét.

Az ellenvéleményt az építészek, vegyészkutatók, közgazdászok általában a nem veszprémi születésűek képviselték. Őket ugyancsak foglalkoztatta a város nagykorúsítása, de más méretben, más minőségben, más fel fogásban. Az ő gondolataik többé-kevésbé már a következő évezredben járnak, és a legtöbb teljesítményre úgy tekintenek, mint ami már most a megkésetttség és elavultság állapotában van. Anyaggal, idővel, térrel szemben agresszívak. Azt sem kímélik, ami már az ő jegyükben épült.

Az új városközpontról hamarosan megállapították, hogy szervezetlen. Funkcionálisan nem az lett, aminek lennie kellett volna. A város leglármásabb pontja. A legtöbb autót ott törik fel. A pártszékházat és az új szállodát a nemzetközi főútvonal mellé építették. Értetlenül méregették a két emeletes szállodát, amely már a megnyitás napján nem tudta kielégíteni az igényeket. Azt kérdezték: ha a toronyháznál gazdaságos volt vertikálisan terjeszkedni, ötven méterrel odébb miért nem volt az?

A város építészetének évtizedeken át nem volt koncepciója. Ez idő alatt Veszprém építészetileg nem változott, legfeljebb lassú ütemben pusztult. A rekonstrukciós tervek foglalkoztak érdemben először a város fejlesztése és a műemléki jelleg arányaival és összhangjával. Ezekben a tervekben vált egyértelművé és véglegessé a vár funkciója is: itt kell kialakítani Veszprém tudományos-, kulturális és idegenforgalmi központját.

Nem szükséges különleges képzelőerő ahhoz, hogy az ember maga előtt lássa az egykori kanonokházakat és más, várbeli műemlék épületeket, mint a város tudományos, kulturális és idegenforgalmi központjának történelmi hangulatú és az igénynek megfelelő színhelyét. Ennek azonban súlyos anyagi feltételei vannak, amelyeket a város és a megye csupán a saját erejéből megteremteni nem képes. A várban kilencven család lakik. Az első lépés az ő kiköltöztetésük, majd a több száz éves épületek megerősítése mellett a korábban lakásokká alakított házakat eredeti formájukban vissza kell állítani. Nem halasztható a várbeli épületek szigetelése sem.

– Miért nincs erre pénz? – szegezte nekem a kérdést izgatottan és felelősségrevonással a kémiai tudományok doktora, aki hetenként csak négy napot él Veszprémbe, keddtől péntekig. – Érthetetlen, hogy a lerombolt várakra több pénz jut. Ide meg nincs anyagi erő?

Másik emlék.

Az ankétnek vége volt, már senki se tartózkodott a teremben, csak én. A villanyokat leoltották. Sietve igyekeztem a terem kijárata felé. Akkor megszólalt, hangja betöltötte a termet. Emlékeztem, hogy az ankétan melletttem ült.

– Hova vezet ez az örült lokálpatriotizmus? – kiáltotta. – Nincs az a múlt iránti tisztelet, amelyik elvárhatja tőlem, hogy minden roskadozó öreg házra úgy nézzek, mint egy nemzeti ereklyére! Ami útban áll, az útban áll! Ha van belőle még a városban kettő vagy három, akkor miért ne bontsuk le azt az egyiket, amelyik útban áll? A jövő érdekében! Nem mindegy az, hogy egy új létesítmény nyolc millióba kerül vagy tizenhét millióba! A romantikus széplelkek olyan áldozatokat követelnek a mai kortól, ami egész egyszerűen lehetetlen. Megáll az ész! Legyen Veszprém a múlt rezervátuma? Hova jutunk? Egyre csak halmozunk, halmozunk, aztán ötven vagy száz év múlva gúzsba kötjük magunkat. Olyan nagy lesz a zsú-

foltság, hogy a műemlékektől mozdulni se tudunk. Meg fogják bénítani a fejlődést...

Néhány, a városképet is rontó, nem értékes műemlék jellegű épület akadályozza a város fejlesztését. Le kellene bontani, a döntés azonban meghaladja a város és a megye hatáskörét. Az Országos Műemléki Felügyelőségnek vétőjoga van. Él vele. Nemzeti múltunk és önmagunk megbecsülése, ha régi értékeinket megóvjuk. Sajnos, volt idő, amikor az ország vezetése ezzel intézményesen nem törődött. Így nagy értékeink, pótolhatatlan műemlékeink váltak az enyészet martalékává: értelmetlen bosszúállásból is, nemtudásból, szakszerűtlenségből, nemtörődömségből. Az viszont valóban meghaladja a józan ész határát, ha egy múlt század végi lovarda helyén – nem Veszprémben – annak állítólagos műemléki jelentősége miatt nem építhető fel egy új művelődési ház vagy kollégium, csak a város másik pontján. Kétszer annyiért.

– Ki érti ezt? – kérdezik. Jogosan.

*

Elhangzott egy ingerült mondat.

– Ahelyett, hogy nagyobb lakásokat építenének!...

A beszélgetés felélénkül.

– Ellenkezik az elvekkel. Amíg a lakásépítésben mennyiségi problémáink vannak, addig nem léphetünk fel az alapterület növelésének igényével.

– Annnyira szegény nem lehet egy ország, hogy ilyen alapterületű lakásokat építsen. A fejlett szocializmusban nem lehet hét embert másfél-kétszobás lakásban összezsúfolni. A távlatra kell építeni, azon az áron is, hogy kevesebb lesz a lakás.

– Magyarázd ezt meg annak, akinek évek óta bent van a lakáskérvénye a tanácsnál, és vizes, komfort nélküli szoba-konyhában lakik.

– Dehát az adósság egyre növekszik! Harminc év múlva az akkori kor színvonalához képest éppen úgy korszerűtlen, zsúfolt lakásokban fogunk élni, mint most, és mindent kezdhethetünk előről. Nem lehet ezzel már most szembenézni?

– Egy négyzetméterrel növekedett a lakások alapterülete – szólalt meg az építész.

– De még így is csak ötvenhárom négyzetméter.

– Ez még nem volna akadálya annak, hogy az adott lehetőségen belül ne tervezzenek a mostaninál jobb lakásokat – folytatta az építész. – Ma lényegében ugyanolyan lakásokat építünk, mint húszöt-harminc évvel ezelőtt. Átvettük az előző korokban kialakult hagyományokat, pedig azóta a családok élete megváltozott. A mai időben a lakás a nap tíz órájában többnyire üres. A férj, a feleség, a gyerekek egész nap távol vannak. A feleség-anya minden háztartási munkát az esti órákban végez. A konyha rendeltetése ma nem ugyanaz, mint azelőtt. Nem csupán főző-, de étkező-, vasaló-, varróhely is. A családi-társadalmi szokásoknak megfelelően időszerű volna a fekvőhelymentes nappali szobák kialakítása.

– Mi az akadálya?

– A tervező kezét megkötik a túlhaladott előírások. Például: minden lakásban kötelező az előszoba. Pedig a házgyári lakásokban kihasználatlan

a közlekedő tér. Jelentőségük nincs, mert a lakásoknak fűtött lépcsőházi terük van. Az ilyen előszobák hat-hét négyzetmétert elvesznek a hasznos alapterületből. Ha a tervező ezt valamelyik szobához csatolhatná, akkor lenne a lakásban egy tágasabb, levegősebb helység, ahol az egész család kényelmesen elfér, vendégeket fogadhat.

A városfejlesztés, a civilizációs igények, az életszínvonal és a közérzet szempontjából az ivóvíz, a közlekedés, a szennyvíz, az áruellátás, a környezetvédelem és a műemlék előtt áll a lakásépítés. Van-e elegendő lakás? Milyen a lakások minősége? Nagysága? Felszereltsége?

A megyei építőiparról esett már szó. A negyedik ötéves terv első évében huszonnégy lakást adtak át Veszprémben. Kétezer lakásigénylő volt. A második tervében az építőipar által ígért lakásokból kétszáz nem készült el.

A negyedik ötéves terv Veszprém megyében tizennégy milliárd forint építőipari kapacitást igényelt. A megyei építőipari vállalat kapacitása évi fél milliárd volt, összes erejével még a lakásépítési beruházásokat se tudta volna megoldani, nemhogy az iskolák, óvodák és más közintézmények felépítését. Az időben a megye területén dolgozott már a Zala- és a Fejér megyei Állami Építőipari Vállalat. Határozat született, hogy be kell hozni a megyébe a Tolna megyei építőipart, és tárgyalásokat kezdtek Bács-Kiskun megyével, illetve lengyel és NDK-beli építőipari vállalatokkal.

Az ötödik ötéves terv előkészítése idején már tarthatatlan volt a megyei építőipar helyzete. Biztos volt, hogy az új tervidőszak 28 ezer lakását nem tudják felépíteni.

A megye vezetői tárgyalásba kezdtek a miniszterrel: a legközelebbi lesz bejutni a városba. Az almádi út torkolatában ijesztő helyzet fogad. A szabad jelzésre váró hosszú autósor közé befurakodtak a jobbra kis ívben és a balra nagy ívben kanyarodni igyekvők. Telies a csőd. Félóra múlva kijutok a forgalmi dugóból, s a várost félig meqkerülve sikerül a múzeum közelébe férköznöm. A parkoló zsúfolt. Minden kezdődik előlről.

A motorizáció Veszprémet se kímélte. A turizmus fellendülése révén csaknem megoldhatatlan helyzet elé állítja. Az autók tömege zúdul a házgyárat Veszprém térségében kellene felépíteni, regionális jelleggel. A házgyár racionalis üzem. Az anyagszállítás koncentrált, az üzem nagy termelékenységig dolgozik, a hagyományos mestermunkákat egyszerű fázisokra bontva betanított munkások végezhetik.

Tóth István, a megyei pártbizottság akkori gazdaságpolitikai titkára megnézte a Szovjetunióban az 1-es és a 2-es házgyárat. A korábbi házgyarak fesztávja három méter hatvan centi volt, az új gyárban már négy méter nyolcvan centivel készültek a homlokelemek. Ezzel a fesztávval iskolát, bölcsődét, szállodát, üzletet lehet építeni. Ez időben Veszprém megyében az iskolákat, óvodákat lengyel és NDK-beli vállalatok építették, legalább harminc százalékkal drágábban, mint a hazai építőipar. Nyilvánvaló volt, hogy a lendő veszprémi házgyár kapacitása Székesfehérvártól Szombathelyig biztosíthatja az iskolák, óvodák stb. építéséhez szükséges elemeket, a helyi lakásprogram jelentős részét pedig a győri házgyár termelésére lehet építeni.

Megfordították a korábbi sorrendet. Nem a kész technológiát vették meg, hanem először megtervezték a lakásokat, és csak utána rendelték meg a házgyárat. Egységes méretrendszert dolgoztak ki. Az elemekből a

korábbinál tágasabb, szélesebb szobákat lehetett építeni. Az alapméret növekedésével csökkenteni lehetett az egy lakásra jutó szükséges elemek számát is. A szovjet partner készségesen beleegyezett a kívánt módosításokba, ám a Lakóterv rátervezett egy megoldatlan helyzetre.

Veszprém tárgyalásokat kezdeményezett, jelzéseket, javaslatokat küldött a minisztériumba, hiszen csak központilag lehetséges áttekinteni az igények rendszerét, a szervezés csak központilag életképes. Az ÉVM azonban nem válaszolt. Ésszerűen és gazdaságosan ki kellett volna használni a veszprémi házgár kapacitását, de hiányzott a megyék közötti összhang, Veszprém megye nem kapott segítséget az együttműködési törekvéseihez. A minisztérium részéről a szakmai segítség is elmaradt.

A házgár 450 millió forintba került. Elvitte a Veszprém megyei Állami Építőipari Vállalat fejlesztési alapját. Az első olyan házgár volt az országban, amelyik nem központi beruházásban épült fel.

Szépen sikerült, de az avatás napján még nem tudták, hogy mit fognak gyártani.

A gyártás megkezdése után derült ki, hogy nem jó a homlokzati sablon. A gyárat a lakásonként számított 53 négyzetméteres országos átlag alapterületet meghaladó, 60–90 négyzetméteres lakások gyártására tervezték és készítették fel. Ez a méret természetesen nem fért be a műszaki-gazdasági mértékbe. A lakás ára 3,4 százalékkal magasabb volt, a kormány nem engedélyezte. A vállalat lakásonként ötvenezer forintot fizetett rá.

Az összes tervet át kellett dolgozni.

Egyre többet beszéltek a veszprémi házgárról. Állandó téma volt. A megyei pártbizottság vezetői szinte jobban ismerték a házgár vezérlőpultját, mint a saját íróasztalukat.

A házgár a kapacitásának csupán húsz százalékát termelte, 1976. évi vesztesége meghaladta a 78 millió forintot.

A Veszprém megyei Állami Építőipari Vállalat eladósodott. 1976. évi vesztesége 140 millió forint volt. Súlyosbitotta a helyzetet a magas túlvállalás, a vállalat szervezetének és termelésének dekoncentráltága (a megyében hetvenhét helyen építkeztek), az elavult ipari háttér, azaz: elavult géppark.

A vállalatot szanálták.

*

Amikor ezeket a sorokat írom, már belekezdünk az 1978-as esztendőbe.

A VÁTI tanulmánya három időtávlatra épül. A hetvenes évek első felének kiinduló állapotára, az 1990-ig szóló rendezési, fejlesztési javaslatok kidolgozásának időtávatára és a 2010-ig érvényes nagytávlatra, amelyre a rendezési koncepció irányelvei tulajdonképpen készültek. A tanulmány összegezte a legfontosabb elveket, a területfejlesztés alapvető szempontjait, amelyek nélkül Veszprém és környékének egyensúlyos fejlődése ma már nehezen képzelhető el.

A tanulmány megállapításai nagykorúak.

A térség országos jelentőségű központja Veszprém, ahol kiemelkedően magas az urbanizációs fok. A harmadik szektorban foglalkoztatottak országos számaránya harminc százalék körül van. Veszprémben ez magasabb mint 48 százalék. A megyeszékhely irányítási, igazgatási és oktatási szerep-

köre mellett kiemelkedő hangsúlyt kap az idegenforgalom. Veszprém nyugati irányból a Balaton és Budapest kapuja, tizenöt-húszéves távlatban totálisan balatonparti város lesz. Az ezredforduló előtti évtizedben a Veszprém körzetében megforduló turisták száma várhatóan eléri az évi hatszázezret. Átlagos napokon három-négyezer utasra, vendégre terveznek, de csúcsidőben ez a szám elérheti a napi tízezer főt is. A tranzitútvonalakon a Balaton felé tartó turisták és üdülők egy része – a szakemberek véleménye szerint feltehetően a fele – az addigra korszerűen kiépített úthálózaton elkerüli Veszprém belterületét. A másik fele azonban betér a városba, megnézi a város műemlékeit, idegenformalmi nevezetességeit. Túlnyomó többsége ebédel, uzsonnázik, sört vagy üdítőt iszik. Közülük minden harmadik megszáll éjszakára Veszprém-ben. Számuk elérheti az évi százezer főt.

A mai felkészültség mellett ijesztő számok.

A tanulmányírók szerint 2010-ben a „megnagyobbított” Veszprém területén 97 ezer lakos él majd. A növekedés háromnegyed része bevándorlásból várható.

Korábban a lakossági létszám alakításában a tudatosságnak a nyomát se lehetett fölfedezni. Ugyanígy a lakásépítésben sem. A város fejlődésének érdekeit szolgáló szakemberek, vegyipari kutatók letelepedését nem számítva a bevándorlás ösztönös volt. Veszprém ipari és urbanizációs szívéhatása következtében a környékbeli községekből, de távolabbról is sokan költöztek a megyeszékhelyre, főként azok, akik a veszprémi, illetve környékbeli üzemekben dolgoztak, és a városi élet lehetőségeire mozgékonyabb fiatalok. Sok nyugdíjas is letelepedett, akiket nyilván Veszprém romantikus fekvése, a kisvárosi nyugalom utáni vágy vonzott ide.

A hetvenes évek végén már nyilvánvaló, hogy a bevándorlást is tudatosan, a város fejlesztésével összhangban kell megszervezni. Veszprém-ben elsősorban munkások, kutatók és technikai szakemberek letelepedését szorgalmazzák.

(Folytatjuk)

MELIORISZ BÉLA

Szonettek alkonya

1

*Ellenséges
szél támad
az óváros alatti
kikötőre*

Hallgat a gitár

*A megrendült idő
vízre hullt
papírszelet*

2

*Az esőverte alkonyatban
szavakká
sűrűsödik a lét
csatakos emlékké
fodrozódik
a remény*

*Mélyül
már kimondhatatlan
nosztalgiánk*

Belátva ismét

*Mozdul az idő
fordítja dérverte arcát
a vidék
s belátva ismét
a dolgok lényegét
fűzőtlen bakancsban
ember igyekszik
a kihalt
vasútállomásra
jéggé vált vizekre
madár szalad*

Ablak

*Szélesre tárt ablak
a rézművesek
egykori műhelye fölött
s nem tudjuk
hogyan kíváncsian
a piactéri forgatagra
ki áll meg benne
gondoljuk csupán
itt idegenként
akit már sokszor
kitaláltunk magunknak*

Partizánok

*Behavazott padlásokon
űzött fejek
ha összehajolnak
mint a rések közt
rekedt gabona
hallgat a vidék
s leszáll a nap
Viták malmain
őrlődnek
a karcsú szavak*

Őszi szökőkút

*Őszi szökőkút
éjjel*

*árva kiáltás
én otthonmaradottaim*

*mintha csak
az örökkévalóságnak*

*Apollinaire galambja
szívemben*

*s
útjaim végtelenek
immár*

KORNISS DEZSŐ MŰVÉSZETE

A középkor – a szakmai közhiedelem szerint – par excellence képszerű, vizuális kultúra volt. A kép, amelyen átcsillan az isteni tökéletesség, méltatlan ugyan az istenihez, de mégis azt jeleníti meg. Ahogy Hugo de Sancto Victore a XI. században megmondotta: „a láthatók által mutatkozik meg a láthatatlan valósága, mert lelkünk nem tud felérni maguknak a láthatatlan dolgoknak valóságához, hacsak nem művelődött a láthatók szemlélésén, mégpedig úgy, hogy a látható formákat a láthatatlan szépség képei-nek tartsa.” Nagy becsben tartották tehát a képeket, oly nagyban, hogy meglátni őket nagy tisztesség, ünnepélyes alkalom volt. A középkor képekben élt, képekben gondolkodott, a vizualitás konkrétsága áthatotta még a verbális nyelvet is – ugyanakkor valójában a képet, az „ikont” csak ünnepeken lehetett látni, és nem is csupán szemlélni, hanem csodálni és imádni kellett, átélni azt a titkot, hogy a „láthatók formáiból kismutatható a láthatatlan szépség, mivel a látható szépség a láthatatlan képmása.”

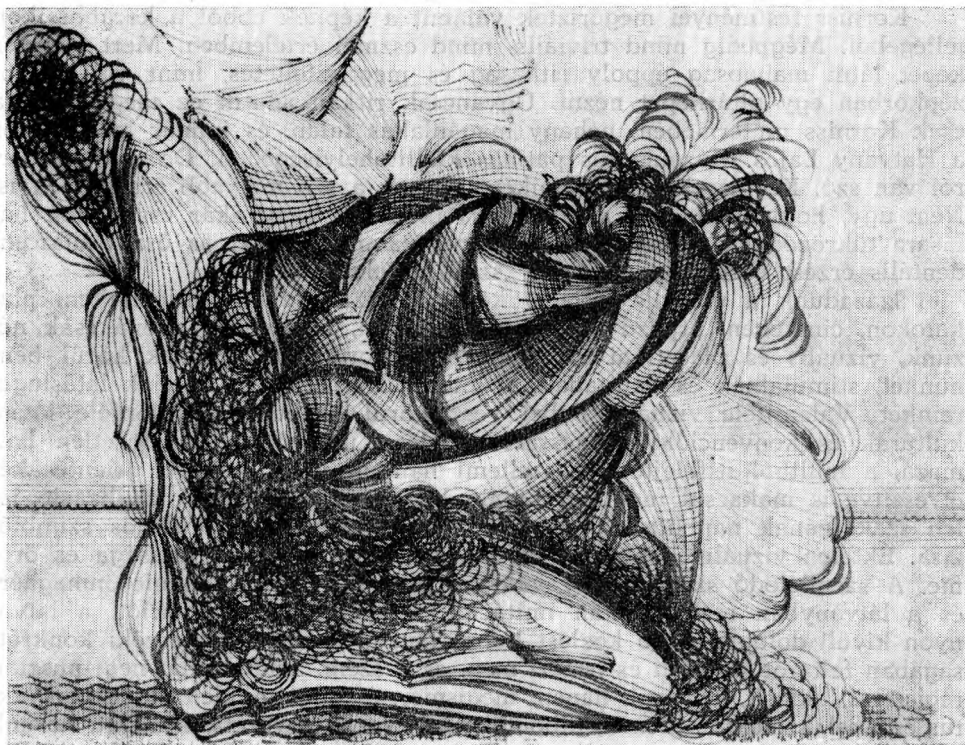
Korniss festményei megőriztek valamit a képnek ebből a korábbi ikon jellegéből. Mégpedig mind triviális, mind eszmei értelemben. Mert Korniss képet látni manapság éppoly ritkaság és megtiszteltetés, mint volt a középkorban egy oltárképet nézni. Ugyancsak ritkán adatik ez meg, jobbára csak Korniss műtermében, néhány magánlakás falán, és immár harmadszor a Hatvany Lajos Múzeum kis patinás kiállítóhelyiségében. De nemcsak erről van szó. Korniss képei valamiként ikonok a szó mélyebb értelmében is. Nem úgy, hogy utánozzák a középkori ikonokat vagy akár csak azok hatására tükröződnék rajtuk – mégis képei valamiként azt az ősi, transzcendentális érzést ébresztik, mikor a „szellem jelen van”.

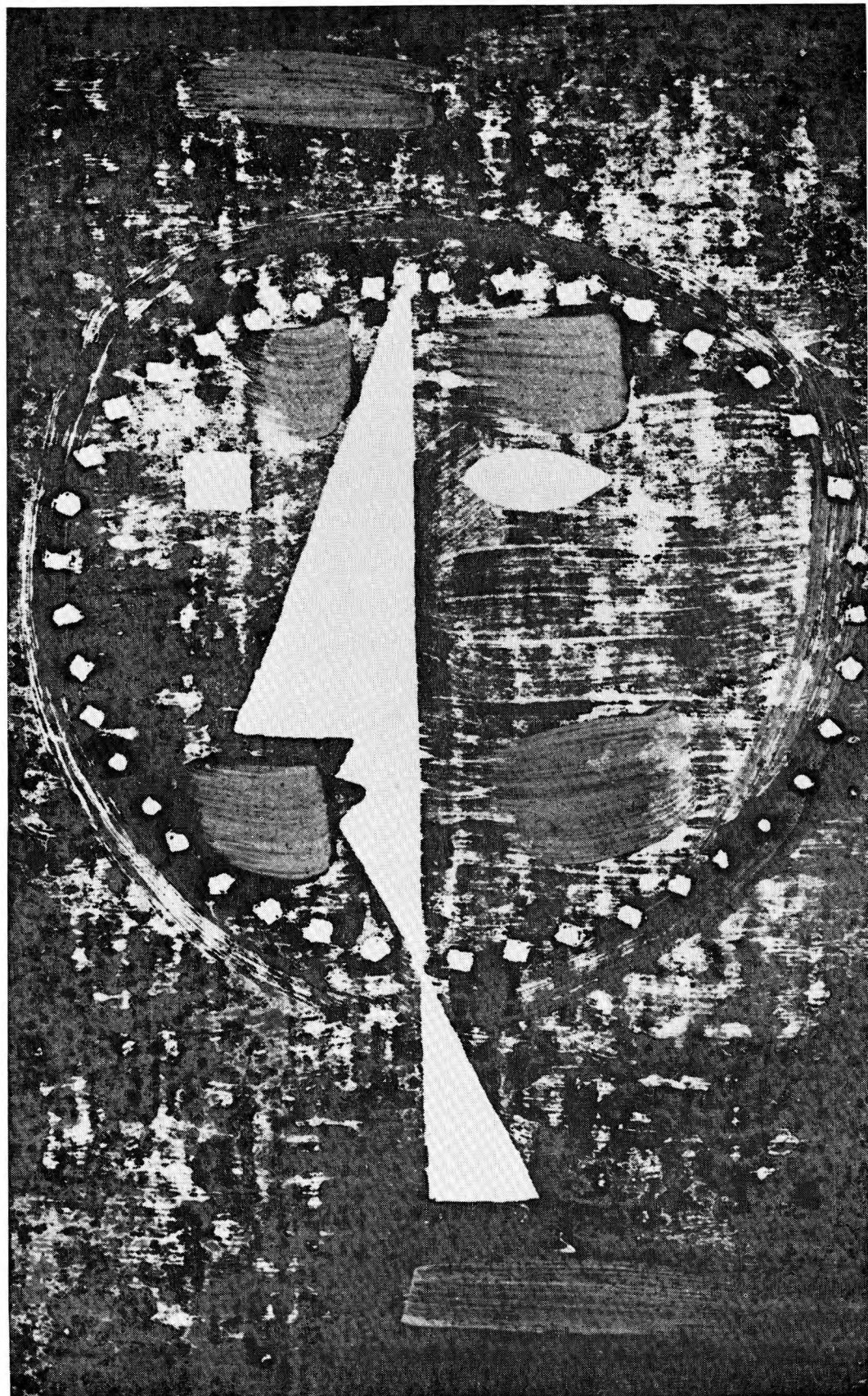
Századunk a vizuális infláció kora, a házak falán, hirdetésekben, plakátokon, címkéken, útjelző táblákon, neonokon, mindenütt, ahová csak nézünk, vizuális és plasztikai formációk és információk vesznek körül bennünket, stimulálnak és bódítanak, szüntelenül izgalomban tartják látásingerünket. Valamiféle vizuális Babel vesz körül bennünket, különféle látáskultúrák és konvenciók egymásrarétegződése, ütköződése, rendezetlen halma, a múltból ittfelejtődött, szellemi haláluk után, konkrét jelentésüket elveszítve is makacsul magukat kínáló képek és a technikai civilizáció jelen szakaszának naponta változó vizuális információinak különös szimbiózis. Éktelen vizuális kakofónia ez, elvész benne a látás tisztasága és öröme. A szemlélődő szem, amely valóban meg tud nézni valamit önmagáért és a látványban nem pusztán imitációt, szemantikai információt, a látványon kívüli dologra utaló közlést keres, hanem az önmagát érzéki konkrétságában feltárót szemléli és ismeri meg, az a szem, amely tehát nem pusztán regisztrál, tudósít, közvetít, hanem megismer, és mint minden megismerő aktus érdekelt, szelektál, kiemelt, kibontakoztat, vezet és vezetteti magát, korunk képdevalvációjában neurotikussá válik és már-már a nemlátásra vágyik. Ebben a vizuális kavalkádban mint tengeren hanyódónak a szilárd föld képe jelennek meg Korniss festményei, a rendszerbeszervezett tiszta formák, vi-

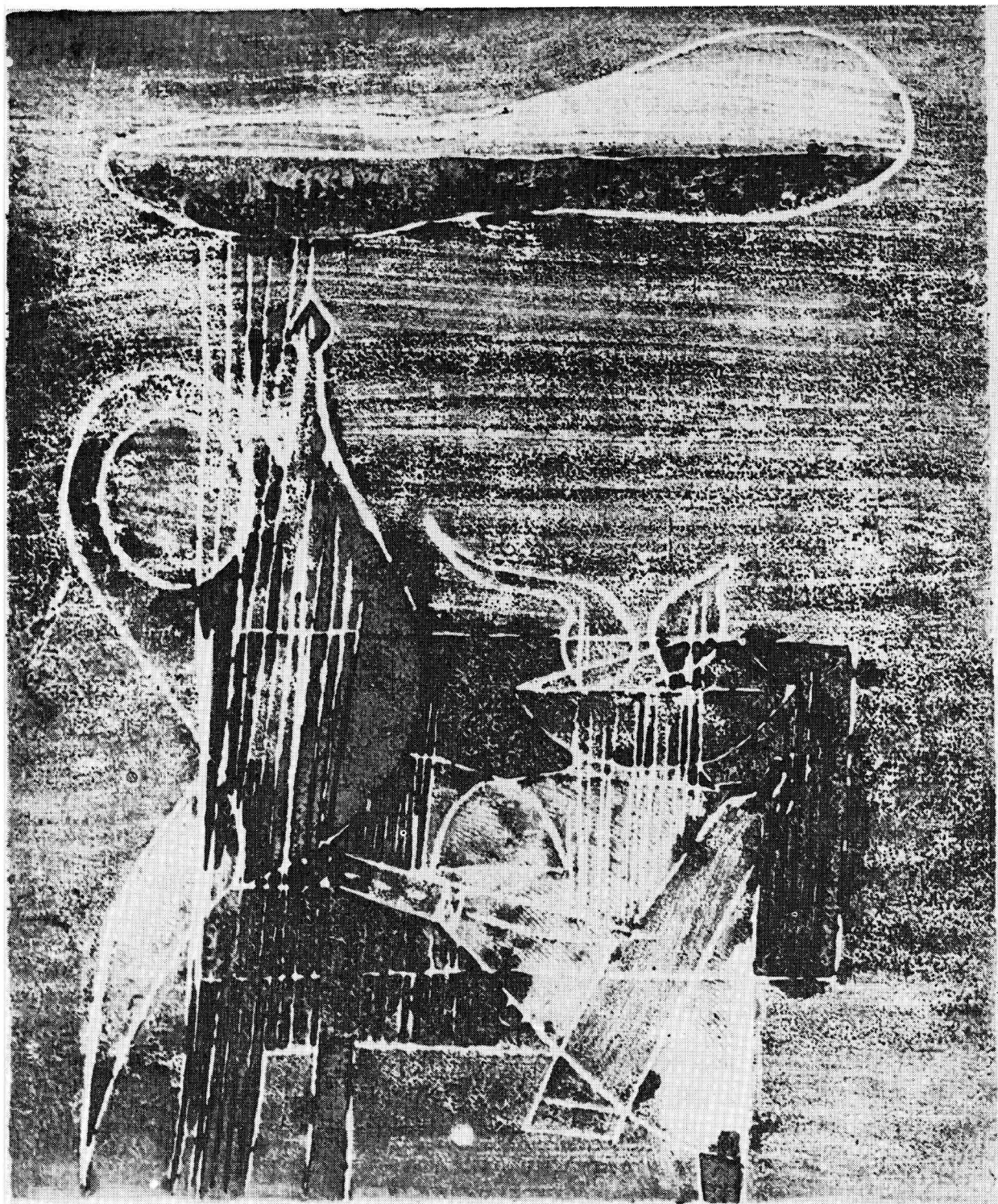
zuális viszonylatok remekei, „ikonok” tehát, amelyek nem a tovasuhanó látványt jelenítik, hanem a szilárdat, és a máshogy nem lehet szigorát sugározzák. A feleslegest elvető purizmus jellemzi őket, nem arra törekednek, hogy informáljanak vagy provokálják a szemlélő appercepciós bázisát, esetleg optikai talányokat adjanak, hanem azt akarják, hogy érvényük legyen, hogy feltárják a „láthatatlan valóságát”. Tiszta formákat látó és rögzítő művészet Kornissé, amely tiszteli a képet és tiszteletet ébreszt iránta.

Ezért öröm találkozni ismét Korniss műveivel, mégpedig egyik leg-egységesebb sorozatával, az „Illuminációk” lapjaival, amelyről tudjuk, hogy egyéni esztétikai értékük mellett a magyar képzőművészet történetében játszott szerepük is jelentős. És különös öröm az is, hogy a Korniss műveiből áradó szellemi erő ismét remekműveket ihletett. Ahogy a Rablók-Pásztorok a felejthetetlen Nagy László és Kormos István felejthetetlen versét inspirálta, úgy ihlette meg a kalligráfia-sorozat Kurtág Györgyöt, az illuminációk sora Tandori Dezsőt és Korniss művészetének szellemessége Weöres Sándort – bizonyoságaul annak, hogy nagy festőt köszöntünk.

Kiállítási megnyitóként hangzott el Hatvanban.

Rézholdak, réznapok

*Lankadt szárnyú harangszó
verdes a tűzfalak közt.*

*Kapkodva hűtlenül elcsavargó
madarai után
kék semmibe markol a fa.*

Keringenek rézholdak, réznapok.

*Jegenyék meszelt-fehér
oszlopai tartják fegyelmezetten
a rogyini-készülő boltozatot.*

A kertek, mezők rozsdavérben.

*Kikericsek lila
gyertyái lobognak a nyár
holtteteme fölött.*

*Szél köhécsel,
mogorva szerzetes,
mormog foga közül:
Látjátok feleim.*

Havas rímek Pécsről

*Búbjáig hóban a Mecsek.
Hómagot varjú csipeget.*

*Mit Janusz egykor dalba-font:
hószirmokat mandula bont.*

*Hó pilinkéz a térre, hol
Hunyadi lova dobrokol.*

*Szél hozza hófüggönyön át
a Négy Torony harangszavát.*

*Hósubás gesztenyék alatt
régi szeretőm hívogat*

*a hókombinés bronzleány,
hólepke billeg éjhaján.*

SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK BUDAPESTEN

Karinthy Ferenc: *Házszentelő*; Csurka István: *Házmestersírató*;
Bereményi Géza: *Légekőbméter*

A megye legfőbb vezetői névnapkal összekötött házszentelőt tartanak. Nagy bőségben változatos ételek kerülnek eléjük a „gebines Lajos” jóvoltából, aki a vezetőikkel a háta mögött persze a maga számításait is megtalálja. Az itt lévők majd mindegyikéről kiderül, hogy korrupt, s aki nem, az is élvezi a többi korrupciójából származó előnyöket. A legkorruptabb Haudek László, az Erdészeti Tröszt igazgatója. Titokban, csak barátait értesítve fölparcelláztatott egy részt az erdőben; „selejtéből” és „hulladékból” csodás hétvégi házat — persze kétszinteset — építtetett, állami pénzen aszfaltos utat csináltatott a házig, s itt tartják a házszentelőt.

Az egyetlen kivétel Bíró László, egy nagy iparvállalat igazgatója. Ő nem használja munkaidő után az állami gépkocsit, nem vesz potyán telket stb. A beszélgetésekből kiderül, hogy felesége meghalt, s most lányát imádja. Nem veszi észre, hogy a lány felnőtt, s a maga életét akarja élni. Szerelmét, egy helybeli ügyvéd fiát kitiltotta házából. A fiatalok itt most megjelennek, s közlik, a lány elköltözik az apjától, mert már szeretője a fiúnak. Némi szóváltás után Bíró lelövi a fiút Haudek új vadászpuskájával. Szerencsére csak sérülés történt. Az eset után Haudek így kiált fel: „A marha! A marha! Hogy lehet ebből kivakarni?” És persze megindul a „kivakarási” manőver, ami teljes sikerrel jár, úgy, hogy Haudek magára vállalja a lövést, mert az ő esetében nincs ok. A környék rémét, egy fekete kutyát akart lelőni, s véletlenül a fiút sebesítette meg. Egy idő után egy ifjú újságírónek gyanússá válik az ügy, s nyomozni kezd. Igen viszontagságos út után eléri, hogy Bíró önként jelentkezik az igazsággal.

Már ennyiből is látható, hogy a színjáték lényegében három problémáról szólhatna. Az első: miként jut el egy tisztességesen dolgozó és élő, volt illegális harcos addig, hogy lelő egy embert, és — ha már először eltussolták —, miként jut el addig, hogy bátorsága lesz vállalni az igazságot. A második: milyen módon folyik le a „kivakarás”; és a harmadik: Péteri Luca nyomozása, valamint annak a kibontása, hogy miféle eszközökkel és hogyan léptetik életbe az ellene irányuló akciókat: autójának elszállítását azzal az ürüggyel, hogy tilos helyen parkol, telefonjának és villanyának kikapcsolását és állásából való elbocsátását. Mert valaki, föltehetően Haudek, valakikkel ezeket is elintézi. De az eddigiekből talán az is kitűnik, hogy a színjáték az egyik lehetséges témáról sem szól igazán, hanem mind a háromról, jobbra az utóbbi kettő eseményeiről.

Jellemző, hogy Haudek László miért vállalja a lövést. Azt mondja, s nyilván maga is elhiszi, hogy barátságból: Bíró az illegalitás éveiben az ő papírjaival élt, s helyette Bíró tartóztatták le; illetve — s ez az igazság —, mert fél az egészen biztosan kipattanó botránytól, márpedig ő semmiképpen nem tűrheti, hogy a vezetőket emiatt negatívan ítéljék meg. Ezért vállal tudatosan hamis tanúzást, amire másokat is készíttet és kényszerít. A korrupció után tehát egy másfajta, de ugyan-csak a BTK-ba ütköző cselekvést hajt végre, méghozzá mindenféle erkölcsi skrupulus nélkül. Sőt. A nyomozás során Péteri Luca eljut hozzá, sőt bejut HOZZÁ. Itt, ebben a jelenetben Haudek a legpozitívabban ábrázolódik, s ezt Inke László, a maga nemében rendkívüli alakítása még csak fokozza. Először nagyon kikel azok ellen, akik ma „meg vannak bántódva”, akik divatból nyavalyognak és nyafognak és — akár igen magas szinten — megbántódva és világfájdalmasan ülnek az álla-

mi Mercédesekben. Ő maga, jelenti ki, vállalja, amit csinál, vállalja az egészet. Ezen természetesen nem korrupcióit, hanem a mai szocialista Magyarországot érti. Azt is büszkén vallja, hogy „tízszor, százszor többet tesz abba a nagy közös fazékba, amelyből valahányan falunk”. Még azt is tudatosan vállalja, hogy vastagon szereti az életet. Alakja még érzelmileg is pozitívvá válik: hobbjá, hogy kaszál. Ez a szövegösszefüggésben a fizikai munkával, s így a kétkezi dolgozókkal való összefonódottságát jelenti.

Mindez rendben is lenne, kétségkívül van ilyen vezető. Ám Inke László alakítása Haudek ezen szavait objektív és maradéktalan igazságként jeleníti meg; s a magunk részéről úgy gondoljuk, ez eszmei hiba. Először, nehezen képzelhető el, hogy Haudek László ne tudja, mi minden van a háta mögött. Másodszor hamisan, hibásan értékeli önmagát, és egyoldalúan tetteit. Mivel ő — persze valójában az Erdészeti Tröszt — százszor többet tesz a fazékba, mint más, úgy gondolja — és büszkén hangoztatja! —, hogy joga van többet is kimarkolni. S itt a fogalomcsúsztatás, vagy a hamis értékelés. Mert az ő többet markoló keze a törvényeken és az erkölcsön nyúl át. Neki biztosan — és joggal! — több a fizetése, mint „másnak”, neki van személyi használatú gépkocsija, s többek között ezek azok, amelyekkel objektíve is jogosan többet markol ki a közös fazékból. Azt sem vetheti senki a szemére, hogy szeret sokat és jókat enni, inni. De a Péteri Lucával való jelenetben teljesen eltűnik, hogy korrupt, hogy a bíróság előtt hamis tanúvallomást tett, hogy törvénytelen eszközökkel harcol az igazság kiderítéséért küzdő Péteri Luca ellen. Márpedig Haudek alakjához ezek mind hozzátartoznak, s ezek nagyon lényegesek.

Haudek alakja mint lényeges társadalmi mozgásirány sem képzelhető el. Nem azért, mert korrupt. De elképzelhetetlen, hogy ne tudná egy mai vezető — legalább titokban, önmagában —, hogy a szocializmus *nemcsak* tervteljesítés és húszmillió dollár devizanyereség, hanem erkölcs is, a világhoz való viszony is. Ezért ő csak mint egyedi eset képzelhető el, amit még erősít, hogy őrá a szocializmus szerete semmiféle erkölcsi kötelezettséget, mégcsak lelkiismeretfurdalást sem ró, noha alaposan ellentétbe került a szocialista törvényekkel. De akár lényeges, akár esetleges alakja, mindenképpen negatív.

A szinpadai változat sokkal pozitívabb Bíró Lászlót állít elénk, mint a kisregény. Szabó Gyula igen jó alakítása még csak hangsúlyozza pozitívumait azzal, *ahogyan* viselkedik, tágan érve a szó tartalmát. Így a gyilkossági kísérletet kiemeli a hatalommal való visszaélés tett-sorozatából, s egyéni üggyé avatja. Szabó Gyula olyan benső magatartással alakítja Bíró-t, ki akkor is löne, ha ugyanannál a vállalatnál portás lenne, s történetesen lenne puskája. Mindeneddig azonban a nézőtér nem azt a folyamatot láttuk, amely Bíróban és körülötte a gyilkossági kísérlethez vezet, hanem egy korrump társaságról megrajzolt zsánerképet. A zsánerkép korrump és kissé valóság-idegen mivoltukat tárja fel, s ez alól Bíró kivétel. A kisregény is elég nagyvonalúan intézi el a lövés előtti helyzetet, de ott, narratív formában előadva még hihető volt. Ám a nézőtérrel a néző látja: felmegy a manzárdba, ott leakasztja a puskát; látja, hogy lejön, hogy egy embert megcélóz, s látja, amikor lö. Ez elég sok idő, és nagyon erőteljes hatást kiváltó látvány; s a gyilkossági kísérlet ezért sem, meg az előzmények hiánya miatt sem hihető. De ha már megtörtént, akkor — akarva, akaratlanul — főszereplővé lép elő az a szocialista vállalatvezető, aki a szemünk láttára meglő egy embert. Ám a történet nem vele folytatódik, hanem Haudekkel, de vele sem igazán, mert Péteri Lucával, de vele sem igazán, mert Haudekkel is. És hiába tudjuk, hogy sem az író, sem a színházi előadás nem Bíróról kívánt műalkotást produkálni, eltűnése az előbbieket miatt törést okoz. De nem megalapozott az sem, hogy a végén előkerül és vallomást tesz, mert nem értjük, miért nem tette előbb, s ha nem tette eddig, miért teszi most. Váradi Róbert — a meglőtt fiú — halála erre nem lehet magyarázat, mert ha ezt fogadjuk el magyarázatnak, Bíró olyan szörnyeteggé válik, aki *csak* azért vállalja az igazságot, mert végül meghalt az, akit meglőtt.

Mivel a drámában — akarva, akaratlanul — Bíró László lett a főalak, az ad-

dig megmutatott házzszentelői lakomázás akciók nélküli zsánerképpé alakult. Ez, és az itt szereplő alakok, megfelelő drámai akciókba ágyazva, kiváló társadalombírálatra, sőt szatírára adhatnának lehetőséget. Persze társadalombírálatnak így is kiváló, de drámai értelemben legfeljebb a „kivakarási manőver” pszichológiai meg-alapozásának tekinthető, annak azonban hosszadalmas. Ezért hiába rajzol sok te-kintetben valós és hiteles képet és hiába a sok remek színészi alakítás, az első rész vontatott.

Mert kétségkívül igen jó karakteralakítást láthatunk. Kitűnő Buss Gyula a viccelő, a fölényes, de mégis kiszolgáltatott gebines alakjában; Kautzky József a simamodorú, rafinált külkeresben, és Szirtes Ádám abban a pártfunkcionáriusban, akinek néha vannak fenntartásai barátaival szemben, de csak szavakban, a lényeg-et illetően ő is ugyanolyan.

Egészen kivételes alakítás Drahotá Andreáé. Péteri Luca kissé tétova, kissé zűrzavaros — remek, ahogyan ridiküljét kiborítja, mert természetesen soha nem találja meg, amit keres —, sőt néha álmatag, látszólag érdektelen és bátortalan. Tehát nincs ebben az alakításban semmi póz, semmi hősiesség, és mégis az. Ugyan-is mindezek mélyén abszolút szilárdság van benne, és az a nagy erőt képviselő tisztaság, hogy az igazságnak napvilágra és érvényre kell jutnia. Igen figyelemre méltó Mécs Károly orvosa, aki az alakítás révén van benne a dráma világában, mert a szöveg szintjén a perifériájára szorult.

Úgy véljük, ebben a témában benne maradt az a többszörös lehetőség, hogy igazi, nagy dráma váljon belőle. Lehetne valódi szatíra, ha a korrupciós vezetőkről szólna; lehetne talán az első és valódi szocialista tragédia, ha Bíró Lászlóról szólna; megjelenhetne az első, igazi mai hősnő, ha valójában Péteri Lucáról szólna. Kár, hogy egyikről sem szól igazán, nagy kár.

•

Csurka István: *Házmestersírató* c. tragikomédiája a Vígyszínházban látható. Egy ötletre épül: egy négytagú szociológusi team felmérést akar végezni egy házmester-családban, ám ők a kikérdezésnek ellenállnak, s egy alkoholista költő segítségé-vel megfordítják a helyzetet: ők vallatják ki a szociológusokat.

A drámai erőterében a képletben annyi mozgást enged, hogy megfordul az alapviszony, a kérdezettből kérdező lesz, s aztán mindenki felmondja önéletrajzát. Ám ez a viszony először is igen lassan fordul meg, majdnem egy egész felvonás kell hozzá; azután pedig már csak önvallomások lehetségesek, ami önmagában nem túlzottan drámai megoldás. A helyzet megfordulásából következők pedig már az első pillanatban tudhatók: nemcsak a házmestercsalád él a történelem által okozott sebekkel, hanem a szociológusok is, vagyis mindannyian.

Történelmi tanulmányaink során megtanultuk, hogy az emberek sorsát társadal-mi körülményeik határozzák meg. Az azonban már nem igaz, hogy a társadalmi körülmények oly nagy mértékben determinálóak, hogy az ember felelősségét, a kö-rülményekre való válaszok különböző lehetőségeit ki is zárják. A házmesternő „mindenki szeretője” volt, fia garázdaságáért már többször ült, lánya most sza-bályos utcalány, akinek egy alkoholista költőtől gyereke van; a házkezelőségi funkcionárius pedig korrupciós. Az alakok egyike-másika szavakban ugyan elismeri saját felelősségének lehetőségét abban a tekintetben, hogy nem úgy él, ahogyan kellene és lehetne, de a darab mindenkit felment saját sorsát illetően, csak egyet nem, a szociológusok vezetőjét, a híg karrieristát. Ez pedig a társadalmi körülmé-nyek abszolút determináló hatását mutatja, s kiiktatja az egyén felelősségét.

A darab főszereplője voltaképp Herczeg Pista, a költő, Kati gyermekének apja. Ő, többek közt, azzal fejezi ki a mai társadalommal való szembenállását, hogy — ha már reggel kilencig hatósági tilalom miatt nem mérnek italt — már reggel kilencre részeg lesz. És ebben az ember szabadságjogainak gyakorlását látja. Meg abban is, hogy „megmondhatja a magát”, és hogy részeg állapotban múltunkat és társadalmunkat teszi felelőssé saját — és persze: kartársai — sorsáért. Csak

egy elkéseredett hangulatban ismeri el, hogy ő maga nem élt az adott lehetőségekkel.

Horvai István rendezése és a színészi teljesítmények egy része igen jó, a dráma szintjénél magasabbak. Horvai István az alakok színészi megformáltatásával és rendezésének stílusbeli és hangulati egységével bontja ki benső állapotukat és benső magatartásaikat. Nincsenek itt „látványos” rendezői ötletek, talán csak egy: Herczeg István nagy „vallomása” során, amelynek hangulatában elismeri saját hibáját, Tahi Tóth Lászlót felmásztatja egy gerendára, s mint egy torz Krisztust láthatjuk. Kitűnő, a színjáték benső világából fakadó kellék, egy járóka. A szociológusok „kényszerítettségét” érezzük életrajzaik felmondásakor, mert „vallomásaik” során abba állítják be őket, mintha börtönben és a vádlottak padján lennének egyszerre. A színjáték tekintélyes részében mindenki részeg. Tudjuk, részegzet alakítani nagyon könnyű, de a részegséget hitelesen megmutatni nagyon nehéz. Horvai István színészekkel való munkájának egyik igen nagy eredménye, hogy nincs két egyforma részeg, mindegyik részegség hiteles, és egyik sem gusztustalan.

A házmesternő voltaképp ziccerszerep, nemigen lehet elrontani. Tábori Nóra alakítása ennél több. Ereje a helyzetek pontos megélésében, a közvetlen reagálások differenciált hitelében van: enyhén fölényeskedik a kora reggel pálinkázó munkásokkal; gyanakvóan, rosszindulatúan figyelmezteti a szociológusokat, s páni félelem fogja el, mikor kiderül, a házat és ezzel őt is szanálni fogják. Hiányzik azonban a házmesternő alapjellemvonásának markáns megérzéskítése. Nem lehet tudni, végül milyen is ő, mert alapminősége a reagálásokban és a helyzetek különböző megélésében valahogy elfoszlik. Azt sem tudjuk meg, milyen igazi viszonya gyerekeihez.

A darab második része önvallomások, az önéletrajzok felmondásának sorozata, s lényeges közlései ezekben jelennek meg. Talán azt is mondhatjuk, hogy a monológokon kívüli szövegek zöme csak az élet mindennapos aspektusaiból fakadó közlés. Így a színészi megformálások a monológokból vagy a szó nélküli részvételekből, jelenlétekből derülhetnek ki elsősorban. Ahol monológ nincs, az alak háttérben marad, mint Polgár úr, akit Mádi Szabó Gábor alakít. Koncz Gábor nem a szövegből, inkább mai valóságunkból teremtett hiteles figurát a garázda Rudiból. Igen jó Béres Ilona monológja, kissé halványabb Venczel Veráé. Míg Béres Ilona a benső magatartással is adekvátan mutatja meg alakjának merevségét és bizalmatlanságát, Venczel Vera nem adekvát benső magatartást épít föl. Vidéki tanítónőt játszik, aki a nemi nyomor és a társtalanság elől menekül a szociológusok közé, s ezért érthetetlen elzárkózása, félrehúzódomása, merevsége. Bánsági Ildikó „vagány” szociológusnőjében megmutatja az igaz emberségre és erőre vágyódó nőt is. Hármójuk közül ő a legőszintébb, mert az ő valósághoz való viszonya a legjobb. Szabó Sándor kissé szokványos a házkezelőségi funkcionáriusban. Hernádi Judit színészi eszközei egyelőre nem elég súlyosak. Lukács Sándor viszont, igen halvány szöveggel, remek figurát teremt a karrierista szociológusból.

Tahi Tóth László alakítása szinte hibátlan. Igen kiválóak részeg morfondírozásai épp úgy, mint egy hiszteroid alkat részeg paroxizmusának megjelenítései. Azt is megmutatja, miként figyel ez a költő a valóságra, s hogy abból mit bányász ki, néha persze képtelen következtetéseket. Amit alakításából hiányolhatunk, nem az ő számlájára írható. Nem tudjuk meg, hogy ez a költő végül tehetséges volt-e avagy nem; ezt csak színészi eszközökkel nem is lehet megmutatni. Az pedig világszemléleti kérdés, hogy lehet-e kritika nélkül megjeleníteni, úgy, hogy minden megnyilvánulása, helyzetértékelése és önértékelése objektív igazságnak hangozzék, vagy nem. Szerintünk mégis kritikával illetendő, ha egy költő csak részeg állapotban „zseniális”; mégis előkerülhet bíráló aspektus, ha valaki — akár hajlamból, akár divatból — alkoholista lett, s ebből fakadó művészi enerváltságát és elsikkadását a társadalom nyakába akarja varrni; mégis abszolút igaz az annak, aki mindezeket kompenzálva ő maga csavarja fel megelhetősen magasra saját értékét, értékességét. Tahi Tóth László ennek a figurának minden megnyilvánulását és aspektusát annyira belülről mutatja meg, hogy objektív igazságokat mondó alakká

válik. Ha ez volt a cél, Tahi Tóth László alakítása hibátlan, magasrendű művészet. A magunk részéről mégis úgy gondoljuk, hiába vannak ehhez az alakhoz hasonlóak valóságunkban, ők nem az objektív igazság megtestesítői. Ekkor pedig a kritika elmulasztathatlan.

A darab minden fogyatékosága ellenére — ami elsősorban a drámaiatlan monológssorozatban jelenik meg — alaposabb, komolyabb munkával sokkal jobb lehetett volna, mint amilyené most alakult.

•

Bereményi Géza: *Légköbméter* című drámája a Pesti Színházban a régi passió- vagy stációdramák felépítését követi. A keresés közvetlen célja egy lakás, vagy tágabban az a hely, ahová valaki hazamehet, illetve ahol a cselekvésre tér és mód nyílik. Itt mindegyik állomáson kioktatják és kidobják a keresőt, a kiskatonát. Mert Feri itt és most akar lakást szerezni, hiszen szeretik egymást Sipos Erikával, ő hamar leszerel, s össze akarnak házasodni.

Az állomások Fehér Miklós kitűnő diszletében mind láthatók. A színen öt lakás van, ami önmagában tervezői bravúr. Ugyanakkor a megszerzendő hely zsúfoltságát jelzik, sőt, még játszani is lehet bennük. A lakások mindegyike egy-egy bütödarabbal kitűnően karakterizált.

Siposék heten laknak az egyik kis lakásban, s pontosan kiszámítják, most Erikán van a férjhez menés sora. Mivel itt kevés az egy főre jutó légköbméter, ide férjét nem hozhatja. Feri nem is itt kezdi a stációjárást, de az ide torkollik.

Először egy középkorú zongoristanővel találkozik, aki önmagát ugyan azonnal adná, de lakását nem. Aztán egy egyedül élő reakciós öregúrhoz nyit be, aki azt hiszi: le akarják tartóztatni. Mikor kiderül az igazság, kidobja a fiút. Egy szemérmes nagymama és egy minisztériumban dolgozó unokája a következő állomás. Itt is sikertelenül jár, s maradnak Siposék.

Modern kétszintes dráma ez a mű, ahol a második szinten azok a törvényszerűségek találhatók, amelyek biztosítják az igaz, az emberhez méltó életet, azzal, hogy a tisztességes cselekvés számára helyet, teret, lehetőséget kerestetnek Ferivel. Tér és lehetőség konkrétan lakás nélkül nincs semmiféle cselekvésre; ez a törvényszerűség „húzza” magához a kiskatonát, ennek alapján él. Amit most cselekszik, s amit vele cselekszenek, azok a mindennapok szintjén történnek meg, s nem engedik érvényrejutni a kiskatonában élő világszint törvényszerűségeit. A mindennapok szintje mindenkiben és mindenki körül így vagy úgy megnyomorodott vagy deformálódott. És Feri, a stációkat járó kiskatona is csak akkor talál magának helyet, ha elfogadja a mindennapok törvényszerűségeit, illetve, ha azok öbelé is beépülnek.

Földi Teri játssza a zongoristanót. Alakításában nyoma sincs valamiféle áldémonikus vonásnak. Ő ui. bázongorista, s ezért könnyen lehetne olyan közhelyalakban megjeleníteni, amilyen konyakozás közben, s a cigarettafüsttől „álom-életnek” kinéző világban a férfiak fejében kirajzolódik. Tisztes, komoly, de már bölcsülő középkorú nőt alakít, aki a kiskatonának azért adná önmagát, mert a szomszédban lakó szeretője lassan tönkreteszi az ő életét. Földi Teri nagyon finoman, vonzóan alakítja a kissé kesernyés életet élő asszonyt. Feri elhatározza, hogy szeretője lesz, mert így reméli, hogy Fáskerti, a zongoristanó szeretője fog neki lakást szerezni, hogy eltűnjön életükből.

A terv objektíve naiv és gyermekies, noha van benne gyermekien naiv báj is. Kern András ugyanis nagyon határozott, az alakban elevenen élő, belőle sugárzó tisztesség- és őszinteség-világot hordoz és mutat meg, ami voltaképp a második világszint lényege. Mindenkihez ezen az alapon viszonyul, amihez időnként naiv csodálkozás is járul, ha nem érti az idősebbeket, mert azok mesterségesen mindent összekomplikálnak. Kern András alakításában a kiskatona nagyon bízik az emberekben és az életben, s a kamaszokhoz hasonlóan közvetlen összeköttetést lát vágy és cél között; azt hiszi, csak vágyódni kell, és már itt is a kívánt cél. A közép-

korú szeretőre épített terv tehát egyáltalán nem cinizmusból, romlottságból, az esz-
közre nem, csak a célra tekintő törtetésből fakad. Ám a darab legjobb figurája,
Fáskerti Béla pontosan így fogja föl. Vele megjelenik mostani időszakunknak az
a jellemző alakja, aki mindenben stratégiát és taktikát, átverést és intrikát, fúrást
és titkolt célokat lát. Feri naiv, gyermeki terve komollyá objektiválódik, mert Fás-
kerti ilyenre fordítja le. Tordy Géza — aki igen kiváló művésszé érik — remek
figurát formál belőle. Régebben „nagy ember” volt — Sipos valaha az ő gépkocsi-
vezetője volt —, ma meglehetősen jó összeköttetésekkel rendelkezik, de mindenben
ellene irányuló összeesküvést lát. Mivel ott is ezt veszi észre, ahol nyoma sincs,
életidegenné változott. Tordy Géza Fáskertije is tökéletesen életidegen és valóság-
idegen, a saját maga ellen irányuló, nem létező intrikák szálait bogozza szüntele-
nül. Gimnazista fiával való jelenetében remekel; s itt a generációs problémának
egy másik aspektusa jelenik meg. Bereményi Géza írása és Marton László rende-
zése azért is igen jó, mert a generációk különbségét a valósághoz való más és más-
féle viszonyra tették. Fáskerti és fia — akit pompás karakterré formál Gálffi László
—, mint két különböző bolygón élő alak találkozik. Nagyon pontos írói rajz,
hogy Fáskerti gondolkodása és világhoz való viszonya a látszólag elvibb és átfogóbb,
lényegében közhelyeszerű és üres, míg fiáé az adott pillanathoz kötött és ezért,
csak ezért, valódiabb.

Fáskerti természetesen „átlát” a terven és kidobja a zongoristanő lakásából
a fiút. Feri most a még egy generációval feljebb levő Bíró Mártonhoz nyit be.
Benkő Gyula reakciós öregura kétarcú: lakásában a Szabad Európa Rádió szol,
s azt hiszi, a katona letartóztatja. Fájdalmas és beletörődő ekkor, nyájas és álnagy-
lelkű, de amikor kiderül, hogy a fiú csak albérlő-jelölt, felénkfordul az arc dühös,
önző, durva aspektusa.

A következő stáció a nagymama és unokája. Pártos Erzszi kiváló szenilis nagy-
mama-alakításában az indokolatlan félelmet is megmutatja: azt hiszi, unokája meg
akarja ölni. Ez a férfi, Daskocil van korát tekintve a legközelebb a kiskatonához,
majdnem egykorúak. Balázsovits Lajos alakításában a valóságot a karrierista szem-
szögéből igen jól ismerő magatartás jelenik meg; kioktatja Ferit arra, amit az
„idősek” szajkóznak: várjon türelmesen, és „másként” vetesse észre magát, ne az
erőszakoskodással. Balázsovits Lajos kitűnően mutatja meg az alak benső magatar-
tását, s éppily hitelesek gesztusai, testi megnyilvánulásai: a komformizálódott kar-
rieristáé. Itt, ebben a lakásban nyílna reális lehetőség: Daskocilnak már épül két-
szobás lakása. Ő teherbe ejtette a fiatal Sipos feleségét, s el akarja venni. A ház-
lakóinak élete tehát eléggé összefonódik.

Feri most visszatér az eredeti ötlethez, s lefekszik Baranya Máriával, a zon-
goristanővel. Közben az is kiderül, hogy Siposék, az ifjú Sipos háta mögött, tuda-
tosan „hozták össze” Daskocil és az ifjú Siposné viszonyát, pontosan azért, ami
alakul: az vegye és vigye el a lakásból, hogy növekedjék az egy főre jutó légköb-
méter. Siposné gyermeklányát is magával vinné. Ám ez a bakfiskor felé tartó lány
az igazság kimondója a családban. Jeleképes tehát a kis Sipos Emese, az a gyerek,
aki Ferihez hasonlóan tiszta és őszinte, aki az igazság-birtokló gyerek-alakokhoz
hasonlóan kimondja, hogy a király meztelen. Ő mondja ki, anyját miért kénysze-
ritették bele a házasságtörésbe. Apja, az ifjú Sipos — a darab leggyengébben meg-
írt alakja — mitsem tud természetadta végtelen butaságában felesége viszonyáról.
(Sörös Sándor játssza nem nagy meggyőző erővel.) Az első pillanatban persze ki
akarja dobni feleségét. Jóformán ezzel egyidőben közli Feri, hogy a jelzett szán-
dékmal és célból szeretője lett a zongoristanőnek. Fáskerti és az egész Sipos csa-
lád, Erikát, menyasszonyát is beleértve, azonban annyira konformista, hogy épp
annyira meg nem történtnek és lényegtelennek tekintik, mint ahogy az ifjú Sipos
is azonnal így kezeli felesége viszonyát. Még Daskocil leendő gyermekét is a ma-
gaénak ismeri el azon az alapon, hogy a felesége gyereke az ő gyereke is.

Azzal, hogy szeretője lett a zongoristanőnek, egy kissé a „házbeliékhez” vált
Feri hasonlóvá, noha nem ezt akarta. Dehát az életben csak a kamaszlelkek — akár
50 évesen is — hiszik, hogy a szándék mindent igazol és felment, hogy mitse szá-

mit a cselekvés értéke és hatása, ha a cselekvés jószándékból történt. Itt a hatással nincs is baj — lényegében persze pontosan azzal van —, mert ez nyitja meg Feri számára a lehetőséget: beköltözhet Siposékhoz. Tettének várható és jogos hatása elmarad, s ez mutatja Siposék és Fáskerti erkölcsi érdekelttségét, s a Feri számára megnyíló lehetőség fajtáját.

A kiskatona tehát beköltözhet Siposékhoz, oda, ahová semmiképp nem akart. Az öreg Siposék törekvése is önmaguk ellen fordult, hisz azzal, hogy a csalást „összehozták”, nem kettővel kevesebben lesznek, hanem az újszülöttel is többen.

Az öreg Sipost Kozák László alakítja megfelelően. A család többi tagjának kevés szerepe van. Siposné: Györy Ilona, ifj. Siposné: Leviczky Klári, az Albérlő: Szatmári István. Sipos Erika is csak funkciójával kapcsolódik a darabhoz, csak menyasszonya Ferinek, aki erkölcsileg olyan, mint a család többi tagja.

Bereményi Géza drámájának nagyon erőteljesen megírt első jelentésrétegében tehát egy lakáskeresés stációt látjuk, ami — még ebben a rétegben — jó lehetőséget ad valóságunkból ismerős figurák behozatalára. A második réteg elsősorban a kiskatona és a zongoristánő kapcsolatából derülhet ki: voltaképp el kell veszteni a valósághoz való őszinte és tisztességes viszonyt, hogy a házban helyet kapjon. Ha ugyanis van lakás, nem lesz az asszony szeretője, ha nincs a „helyeket” legjobban őrző Fáskerti, nincs ez a lakásszerzési terv, de ha nincs Feri és a zongoristánő viszonya, Siposék nem engedik be a kiskatonát, mert Fáskerti természetesen nem másik lakást kerít, hanem elintézi Siposékkal Feri beköltözését. Fáskerti alakja nyitja meg a jelentések harmadik rétegét: a mai húszas, kora-harmincas generáció úgy látja, hogy minden hely (nemcsak minden lakás) foglalt, számukra nincsen üres, vagyis az ő kezdeményezéseik számára nyitott tér; és csak az amúgyis tömött sorba való beállás, a Siposékhoz való beköltözés adott számukra.

A dráma abban a pillanatban allegorizálódva, s ezért csökkentebb értékűvé vált volna, ha erre a harmadik jelentésrétegre erőteljesebb utalás történik. De szerencsére — nyilván Bereményi Géza írói kvalitásainak köszönhetően — nem így történt. A stációdrama amúgyis allegorikus szemléletből született, s ez szerkezeti-szerűségében is realizálódott, ezért is nehéz a tartalmi allegorizációt elkerülni. Ez itt azért sikerülhetett, mert az egyes állomások, a lakók egymással, a stációkat járó figurától függetlenül is, összekötöttek. Az originál stációdramákban csak a főalak köti össze az egyes állomásokat.

Ugyanakkor ebben a szerkezetben az egyes állomásokat képviselő alakoknak igen nehéz mozgásteret adni. Ez pedig azzal jár, hogy leginkább csak reagálásaik lehetnek vagy önvalloásaik. Ezek hiába szervesek ebben a szerkezetben, egy dráma csak önvalloások révén nem mélyülhet el igazán. Önvalloásokra itt is van bőven példa: Bíró Márton, Doskocil nagymama, Péter (Fáskerti fia) és Sipos Erika alakjában. Azonban *ebben* a stációdramában az alakok *létének* is jelentése van: helyet (lakást) foglalnak el; ezért *ebben* a műben egy alaknak nem is kell mélyebb társadalmi mozgásirányt bemutatnia: szociológiai státuszuknak van jelentése, ami annyi, hogy élnek, léteznek, s ezzel helyet foglalnak el. Persze mélyebb lenne a dráma, ha *mindegyik* alak mást, vagy többet is képviselne.

Mégis, nagy remény van rá, hogy Bereményi Géza drámaírói pályája igen jó stációkat eredményez majd.

Csillagos ég

*A sarkcsillag titkos fénye mellett
bámulom a csillagos eget –
forog, forog a kerek boltozat,
kékje most bársony elsötétített.
Így bámultam gyermekkorom mély éj-
én, hánytorgó éveken keresztül,
billegett a föld a háborúban,
háborús volt álmom is, sekély;
a sarkcsillag titkos fénye mellett
így bámultam akkor is felfelé,
mintha volna valami ott fenn az űrben,
vagy valaki, ki megkiméllené
földünket a végső pusztulástól,
talán egy másik csillagközi
világ, hol élet fakadt, mint a Földön,
és a kezük már hozzánkig elér,
de vigyázva nyúlnak felénk,
s úgy fognak meg, lágyan, puhán,
mint a tojást: észre sem vesszük!
Báméskodom a sarkcsillag alatt,
tűrkésem a csillagos eget:
forog, forog a kerek boltozat,
kékje most bársony elsötétített!*

A sültkrumpli a renbe sült ...

*Felreménylenek rossz torok,
Sültkrumpli szaga száll,
Macska nyávog, kutya morog,
Sültkrumplijára vár.*

*Felrémlenek a rossz torok,
Rövidnadrág, mezitláb,
A frontos, háborús korok,
Kírgiz vitézek, szkiták.*

*A sültkrumpli a renbe sült,
Pirosan kigurult a köre,
Kézből-kézbe repült,
Vacsora lett belőle.*

*Kibontották a katonák
Piros héjából, gőzölt,
Felkelőben, mint ködön át
A hajnali nap – s győzött.*

Levél Magyarországra

Olvastam a leveledet, Anna.
 Olvastam a költeményedet,
 Mint ki rejtett kincsekre bukkanna,
 Hol annyszor szántott és vetett.
 E titokkal elvezetlek téged
 Századok-perzselte úton
 A hétlábú Szellem szentélyéhez,
 Csak kövess, és higgy nékem nagyon.
 Elviszlek a cirbolyás vadonba,
 Hol születtem lombsátrak alatt,
 Honnét halként,
 Fény-hálóba fogva
 Emeltek ki a napsugarak.
 És mert járok a kiszabott pályán,
 S a tilalmakat meg nem szegem,
 Rám is gondol egy feketült bálvány,
 Rám is vár egy jókora verem.
 Titok, titok, mindenütt titok csak!
 Szavakat hozzájuk hol lelek?
 Azért voltunk olyan elhagyottak,
 Legendásak és védtelenek.
 Élet kincse, sugarai – évek!
 Kihúnytatok, hozva bajra bajt.
 Elvezetlek, magyar Anna, téged,
 Szálljon ránk nagy utak pora majd.
 Ismerd meg a kövek jajgatását,
 S a Tejút kutyaszán-nyomait,
 Múlt életek bomlott vonulását,
 S a kín törét, mely mellbe hasít.
 Megyünk,
 Hol a fák közt felsuhanva
 Tűzként csap az égre a titok.
 A szülőföld, te kékszemű Anna.
 Mint élővíz, gyógyítani fog.
 Hol csak tavak és viharok zengtek,
 Hol utak futása elakad,
 Mi barátként
 Megleltük a rendet,
 S mégis leltünk mosolyt, szavakat.

BEDE ANNA fordítása

Andrej Tarhanov vogul költő. 1936-ban született. Három kötete jelent meg.

VERSRŐL VERSRE

FÜST MILÁN: A JELENÉS

A VERSRŐL SOMLYÓ GYÖRGGYEL DOMOKOS MÁTYÁS BESZÉLGET

(Elhangzott a Magyar Rádióban. Szerkesztő-rendező: Simon László)

A JELENÉS

„És hallám az ő szárnyaik zúgását.” Ezékiel, I., 24.

*Az angyalok sötétek. Nem látod-e kezükben a kardot?
Amint megvillan a fényben, akkor repülik át a napot és tekete fényköreit
S a nap kinyílik előttük. Mert ők karddal a kezükbe' repülnek
S elföldvén szegény szemüket: — szent, szent, szent, — kiáltják odafenn a
sugaraknak.*

*S a sugarak megtorpannak előttük, igen.
S mint a kiskutyák, úgy hunyászkodnak meg előttük a Nap meg a Hold
S mint a pulykák, kurrogva reppennek fel tlöttük a csillagok is
S menten szét is pattantja őket a rettenetes alázat.*

*S ők mégis mily komorak! No de mert csontokon átal volt repülésük
A csontokmezején. S e csontok is oly komorak voltak,
Elárasztotta őket a víz, megette a tűz, hogy csupa fehérség sandított
fel a mezőkön,*

*Mondom, a csontok mezején. S mégis, még ott is visszhangzott a kiáltás, —
Mert: — szent, szent, szent, — felelének nekik e csontok is a mezőkről,
igen.*

*Pedig eláztatta őket a víz, megette a tűz
S holott porhanyó házukban is gyerekeik enléke torog még...*

*Oh hát ilyen nagy az Eszme, mondd Vladimir Iljics, ilyen?
Hogy életen, halálon, hogy csontokon megyen átal s marad meg a csontok ve-
lejében, ami mincs már?
Mondd, ki tanítja meg a lényeket a hűségre, hogy, ha szomorún is, komoran
is és végleg elkeseredve
De még a veleje se felelji, hogy, bár rettenetes is, de szent a neve, mert
háromszor szent az Úr?*

*Oh felelj hát, aki vajszívű voltál s mégis rettenetes, mert tudtad, mi az
Eszme,
Hogy az Eszme kegyetlen, hogy az Eszme a jószág, de mert jót akar, azért
annyira kegyetlen,
Mert, ami eredendő: a rosszal kell megküzdenie, minden kor mélyén a sötét-
tel, ahogy foltjait legyőzi a nap
Büntettél, aki jó voltál, — mint a hegység oly nagy volt benned a jószándék
S mint a felhő, amely megüli hegyét, a borúlat is oly nagy volt homlokodon.*

*Oh Vladimir Iljics, vajjon lehet-e segíteni az emberi lényen? Hiába idézlek, —
Tavasszal még mélyebb a borulat s az éjszaka mélyebb
És nincs felelet e világ völgyeiben.
S hiába ülök itt s várok oly régen jelenést, itt semmire mozdul
Csak a képed bólogat olykor s szomorú szemed int
És gigászi munkád.*

D. M.: — Ez a vers első ízben a *Szabad Nép* 1946. június 9-i, pünkösdvasárnapi számának hatodik oldalán, fönt középre tördelve jelent meg, fekete léniaikkal bekeretezve — és a kortársak egybehangzó emlékezete szerint nagy föl-tűnést is keltve, hogy éppen Füst Milán, az objektív költő irt ilyen közvetlenül politikai verset. A vers mellett jobboldalt, lelkes méltatás olvasható, ugyanebben a számban, Korniss Dezső Üllői út 11. szám alatt megnyílt kiállításáról. A két-milliárd pengőbe kerülő lappéldány első oldalát fényképes tudósítás foglalja el, a 349.538. számú, hatalmas amerikai szállítógép fedélzetén Washingtonba repülő magyar kormányküldöttség elutazásáról; belül Szent-Györgyi Albert professzor nyilatkozik a tudósok és munkások szoros összefogásának szükségességéről; mellette indulatos hangú riport leplezi le az adópengő-spekulánsokat, térszomszédságában Lukács György Gorkij-portréja helyezkedik el, az *Éjjeli menedékhely* írója halálának 10. évfordulója alkalmából irt megemlékezést. A Zeneművészeti Főiskolára éppen akkor nevezik ki Járdányi Pált: a MÁV akkori elnöke november 10-re ígéri, hogy elkészül a déli vasúti összekötő híd; a sportrovat pedig közli, hogy „a Ferencváros—Újpest mérkőzés lesz a pünkösdvasárnap sportjának kiemelkedő eseménye.” A hirdteésrovatban kereskedők hirdetnek, köztük még nagy-kereskedők is: mások — ugyanitt — a háborúban vagy a koncentrációs tábo-rokban eltűnt hozzátartozókat keresnek; egy férfiselyeming ára pedig — az-nap — kerek háromszázmilliárd pengő. — Ez a szövegkörnyezet, a napi élet-nek, a napi híreknek, a napi történelemnek ez a televénye fogta körül első meg-jelenésekor Füst Milán Lenin-ódáját. A Te emlékezeted őriz-e valamit *akkorról*, e verssel kapcsolatban? Hol voltál 1946 kora nyarán?

S. Gy.: — 1946 nyarán még itthon voltam Magyarországon, nemsokára, ko-ra ősszel indultam Párizsba, két évre. De azért emlékszem valamelyest a köl-temény hatására; arra, hogy sokaknak milyen meglepő volt, hogy Füst Milán, éppen az „apolitikus”, a „l’art pour l’art” költő ilyen nagy politikai verssel je-lentkezik. Ennek nagyon sokan örültek a politika köreiből is: ezt mutatja, hogy éppen a *Szabad Nép* hozta, kiemelt helyen. De az is bizonyos, hogy megrökö-nyödést is keltett, s ez a megrökönyödés, ez a meglepetés voltaképpen nagyon mélyen bevilágít a költészet egyfajta téves szemléletébe, ezen belül Füst Milán költészetének még tévesebb szemléletébe, és főként Füst Milán költészetének és pályájának rendkívül hézagos ismeretére mutat, amely akkor is rendkívül hézagos volt, és még ma is eléggé annak tekinthető.

D. M.: — Márcsak azért is, mert tudomásom szerint Füst Milánról, életéről, pályájáról, munkásságáról Budapesten ezidáig egyetlenegy könyv jelent meg, éppen a Tiéd, az *Arcok és vallomások*-sorozatban. Ezenkívül Bori Imre irt róla *Az avantgarde apostolai* című, Újvidéken megjelent, s nehezen hozzáférhető köteté-ben: róla és Kassákról.

S. Gy.: — Igen. Úgy tudom, már készülöben van egy másik, nagyobb mo-nográfia is; úgy értem, nagyméretű, filológiai szándékú monográfia. Éppen ide-je... Visszatérve a meglepetésre, amit a vers keltett: a meglepetés két forrásból származik, mint már mondtam. A költészet természetének félreértéséből és Füst Milán költészetének nemismeréséből. Olyan könnyű ilyen skatulyákat összetá-kolni, és Füst Milánt a l’art pour l’art képviselőjének tartani, csak éppen annyi kell hozzá, hogy az ember ne lássa meg a költészetben annak igazi tartalmát, ezenkívül pedig ne ismerje a szerzők műveit. Hiszen Füst Milán már 1912-

ben, pályája kezdetén írt egy nagy politikai verset, mi több: ennek a versnek a kezdősorát emelte később megjelent első verseskötetének a címévé is: *Változtatnod nem lehet*.

D. M.: — Ez a *Gyertyafénynél*...!

S. Gy.: — Igen, a *Gyertyafénynél*, az 1912-es úgynevezett „véres csütörtök”, a nagy tüntetés véres leverése után született, tehát a forradalmi mozgalom egy tragikus, elbukott mozzanata és pillanata nyomán valóban pesszimizisztikusan, a „jó bukását” fájdalmasan, mint törvényszerűt látva, de egyben megkérdőjelezve, hogy örökre törvényszerűnek kell-e tekinteni, mint írja, „a halleluját, amely a Jó bukásán mindig hallatik”. Egyébként politikai tartalomtól feszül nem egy más ifjúkori verse is, ha nem is ilyen alkalmi értelemben, például az *Aggok a lakodalmom* című korai költői drámájának különösen a prologusa tele van aktuálisan értelmezhető politikával is. De ilyenek az olyan álcázottan politikus versei, mint az *Óda a hatalmasokhoz*, *Óda pártfogóimhoz*. Ez mind a be-nem-illeszkedésnek, a lázadásnak a korban nagyon is éles kifejezése a hatalommal szemben, az abszurd groteszkig feszített modern iróniájával. De nem is csak a versei, hallatlan iróniájú ódái, ál-ódái, hogy így mondjam, mint az *Óda a hatalmasokhoz*, *Óda pártfogóimhoz*. Ez mind a be-nem-illeszkedésnek, a lázadásnak a korban nagyon is éles kifejezése a hatalommal szemben, az abszurd groteszkig feszített modern iróniájával. De nem is csak a versei: már a könyvemben is idéztem Füst Milán egészen fiatalkori naplójának egy bejegyzését, amelyben a maga szavaival szinte a marxizmus alapigazságait, sőt alaptételét fogalmazza meg. Csak egy mondatára emlékeztetek itt, azzal, hogy még egyszer hangsúlyozom, húszéves korából való: „Kétségtelennek látszik, hogy egy új termelési rendnek kell elkövetkeznie, mely a valóságos termelés felé irányítja az emberek erőit.” S most még egyszer hangsúlyozom, ez nem 1948-ban és nem 1978-ban hangzott el, hanem 1910 előtt! Füst Milánt „apolitikus” költőnek nevezni csak egy olyan költészetszemlélettel lehetséges, amely a politikai költészetnek nagyon szűk, s mintegy költészeten-kivüli értelmezést ad, s jogosultságát csak nagyon is napi aktualításra való rezonanciában, és főként bizonyos, már ismert politikai tételeknek és jelszavaknak „költőibb” megfogalmazásában vagy megverselésében látja.

D. M.: — Vagy egy olyan költészetszemlélettel, amely nem szemléli tárgyat: a költészetet. Nem a pusztán szellemeskedés kedvéért fogalmazok így. Amikor elkezdtem visszafelé nyomozni az időben, és kérdezősködni kezdtem, mikor is jelent meg először ez a vers (annyit tudtam és is, hogy a *Szabad Népben*), bibliográfiák esetleg feltűntetik, hogy mikor, ki, mit írt Füst Milánról, de elvszerűen nem regisztrálják, hogy mikor, mit írt maga Füst Milán. Egy fiatal költőnő, Kartal Zsuzsa Füst Milán-tanulmányában akadtam rá a megjelenés pontos dátumára, s kutakodás közben el is ámultam azon, hogy milyen messzire nyúlnak vissza ennek a versnek, egyáltalán: a politikai ihletnek a gyökerei Füst Milán életművében! Egyrészt: a naplója, mely nemcsak húszéves korában, de később is, a harmincas évek elején például, lábjegyzetelhető hitellel bizonyítja, mennyire foglalkoztatja Füst Milánt a társadalom átgyúrásának a lehetősége és a Szovjet megléte; jelenlétének következményei az európai történelemben és az emberiség tudatában. Egy 1930-ból származó bejegyzése szinte a *Változtatnod nem lehet* rezignációját fogalmazza meg, naplóbejegyzés formájában: „Ami szegénység és nyomor elem kerül — nézem s reménytelenül teszek valamit érte — ez a dolgom. S csak ennyi részvét telik tőlem ma már... — s a világ így áll fenn mégis, forog tovább. Úgy látszik, így is kell fennállnia. — S ha újítók jönnek s zagyaságokat beszélnek össze: nevetek rajtok, s amellett tudom, hogy e zagyaságból olykor nagy dolgok sülnek ki. — Ilyen a próféta dolga. — S azt is tudom, hogy olykor a butaság téstájában... amelyre oly nagy szükség van, mert ez a világ alapanyaga... nos, hogy ebben az okosság néha mazsolának tekintetik s olykor boldogul is így-úgy...” Egy esztendővel később, 1931-ben reménynek

és kételynek a birkózása már a Szovjetunió jelenlétével összefonódva fogalmazódik meg a költő naplójában: „Szovjet. — Az erőszakos jóakarát erőfeszítésének oly monumentális példája, amilyen még nem volt a világon. Nagyobb emberi mű, mint minden piramisok és obeliszek együttvéve. S az a tény, hogy fennáll... a leghatalmasabb szuggesztió a világnak —, nagyobb el nem képzelhető. Nem is vizsgálják már, jó-e, rossz-e, — fennáll — félszemmél mindenki odasandít s ha baj van: — »a kapitalista termelés csődje« —, jegyzi meg a kispolgár is. — Ha tizennyolc éves volnék boldogan üdvözlőlném —, de negyvenhárom éves korban világváltozásra készülödni s azt kitartani, úgyszólván lehetetlen!” — Végül pedig megtaláltam Füst Milán *saját* nyilatkozatát erről a versről! Talán érdemes teljes terjedelmében idézni, mielőtt végleg betemeti, azzal az 1947-es antológiával együtt, amelyben megjelent, a feledés pora:

„Nota bene: mármint hogy hogyan és honnan származott bennem ez a vers? Régi szándékok alapján készült, egyes sorait már harmincban vagy harmincegyben írtam le magamnak: — mint embert nagyon megszerettem akkoriban Lenint, s vele való egyoldalú ismeretségem úgy leveleiből, mint személyes ismerőseinek róla szóló elbeszélései alapján adódott. — S hogy mi kapcsolatom van Oroszországgal? 1932 körül a *Pesti Napló* akkori szerkesztője megbízott, hogy írjak egy cikk-sorozatot Oroszországról, s én ezt a feladatot első hallomásra vállaltam is. Elolvastam tehát minden itt fellelhető könyvet abból a tömegből, amely e témáról a világ piacain akkor megjelent, s végülis ahhoz kötöttem a cikksorozat megírását, hogy a lap küldjön ki engem Oroszországba, mert könyvek alapján ilyesmit mégse vagyok hajlandó vállalni: sokkal nagyobb arányú és fontosabb számomra a feladat, semhogy a mások véleményei alapján döntsem el, hogy mit is gondolok az emberi jóakarát e legnagyobb, leggigantikusabb erőfeszítéseiről. Így fejeztem ki magamat akkor: — Oroszország, úgy látszik, úgy gazdasági, mint szociális erkölcsiség terén sokkal nagyobb arányú csodákat hozott létre, mint amilyenek a fáraók piramisai voltak. Csak épp, hogy ezek nem hiábavaló piramisok, minthogy nem egyes személyek halálukban való apoteózisát, hanem az élők szenvedéseinek enyhítését szolgálják. — Mondanom se kell, hogy kiküldetésemből nem is lett aztán semmi. — Füst Milán.” (Megj.: Magyar Írók a Szovjet Népről. Szikra, 1947.)

Azt hiszem, filológiai hitellel is bebizonyosodott, hogy az objektív költészet milyen szépen összefér a líra egyik legősibb változatának, a politikai lírának a gyakorlásával. S ilyen értelemben, ennek a versnek a gyökerei, azt hiszem, még mélyebbre nyúlnak vissza az időben; a költészet történetében.

S. Gy.: — Úgy van! S jó is, hogyha visszatérünk most magára a versre, a nagyon érdekes filológiai kontextusok felemlítése után... Hadd jegyzem meg először is, hogy Füst Milán a verset nyilvánvalóan legfontosabb költeményei közt tartotta számon. Összegyűjtött verseiben, illetőleg *Összes verseiben*, amelyet ő úgy komponált meg, mint egyetlenegy verset, mint általában a verseit, tehát egy végleges és zárt kompozícióra törekedve, a legelső versek egymás után villantják fel a számára alapvető témákat. A *Szellemek utcájával* kezdődik, amely a „rejtélyes elmúlás”-sal való szembenézés, mint sorsának alapvető mondanivalója. A második, a *Szózat az aggastyánhoz*, az öregség és az emlékezés költeménye, amely Füst Milán költészetének másik alapszituációja. A következő, a *Tél*, az emberi világon túl a kozmikus világhoz való kapcsolódás; és ez után jön rögtön A *jelenés*, mint ellen-, illetve másik pólus — a társadalomhoz és a történelemhez való viszony. És ezt, a történelemhez fűződő viszonyt is abban az abszolútra való törekvésében látjuk, amelyet már első versei írásakor Karinthy egyszerűen oly egyszerű érzékkel fedezett fel. Ebben az abszolútra való törekvésben természetesen a történelemhez, és a történelem legmodernebb mozzanatához való kapcsolata is kitágul egészen a történelem kezdetéig, és természetesen nyúl vissza —

egyébként annyi nagy költő módjára — a Bibliáig. A mítoszba; méghozzá a Bibliában is éppen a Prófétaéhoz; nem hiába mondta már egy másik nagy versében, amelyet szintén nevezhetünk akár politikai versnek is, a nagy „hazafias” versek egyikének, ha ragaszkodunk az ilyen túlhaladott kategóriákhoz: a *Magyarokhoz* címűben: „Halld meg szavam, én prófétáktól származom!”

D. M.: — Lehet, hogy amit mondok, a mítoszok tudománya nem írja alá, de úgy sejtem, azért az Ószövetséghez, mert a mítoszok között ez az első, amelyben a világ erkölcsi igénnyel való átgyúrására történő kísérletek vannak elmondva a monda nyelvén.

S. Gy.: — S ezért az egész magyar költészet, szinte jobban, mint bármely más, általam ismert európai költészet az Ószövetséghez, illetve annak korai és csodálatos magyar fordításához nyúl vissza, amely máig is példátlan kincstára a magyar nyelvnek, s a magyar költői gondolkodásnak. Nem érdemes részletezni Berzsenyitől Vörösmartyn keresztül Adyig ennek a hallatlan hatását. De Füst Milánnál még egy külön ok is működik — „én prófétáktól származom” — a prófétaéhoz való kapcsolódás, amelyet itt, szinte egyedüli módon (mert általában nem szokott idézeteket és mottókat használni) dokumentál is, amennyiben Ezékiel első könyvének 24. versét emeli a saját verse elé: „És hallám az ő szárnyaik zúgását”. De más hagyományba is kapcsolódik, rögtön első mondatával, első sorának első felével, ezzel a kijelentéssel: „Az angyalok sötétek.” — Nem tudom megállapítani, hogy ismerte-e Rilke *Duinói elégiáit*. Azért nem, mert jól ismertem Füst Milánt, s tudom, hogy irodalmi érdeklődése, és hallatlan nagy irodalmi műveltsége mennyire a klasszikusokhoz kapcsolódott, s a kortársakhoz mennyire kevésbé. Ha ismerte, akkor *rezonancia*, ha nem, akkor *fantasztikus egyezés*, hogy egy ugyanilyen mondattal, egy széles sodrú szabadverset kezdő rövid tömondat-tal kezdődik az egyik duinói elégia is: „Jeder Engel ist schrecklich” — „Minden angyal rettenetes.” — Füst Milánnál az angyalok sötétek. Ez a Bibliából, éppen a Prófétaékból nagyon ismerős angyalképzet felmerül a modern költészet néhány legfontosabb pontján: Rafael Alberti *Az angyalokról* című versciklusában, amelyiknek állandó főhőse a rejtelmes angyal, Rilkenél is újra meg újra. Ez a sötét angyal, amelyről itt Füst Milán beszél, és amelyben voltaképpen Lenint, rajta keresztül általában a nagy társadalmi forradalmár alakját megjeleníti, ugyanakkor nagyon hasonlít, mondom, Rilke angyal-képzetéhez. „Az angyalok sötétek” — miért sötétek az angyalok? Ez az antinómia csodálatosan van végigvezetve az egész költeményben. Az angyalok sötétek, mert a világ *sötét!* Nekik is sötéteknek *kell* lenniük, hogy változtathassanak rajta. Ez minden pontján megjelenik a versnek. A fény, melynek ragyogása az érte küzdőt is elsötétíti; az árnyék, mely az ellene küzdőre is visszavetül.

D. M.: — És hát azért is sötétek az angyalok, mert Füst Milán versében is érvényesül a költői képnek, a költői látomásnak a logikája, az eredet determinációja: a költő nem feledkezhet meg arról, hogy a mondai alapanyagban, a Bibliában is sötétek az angyalok. Ott is, Izrael népének babiloni fogsága idején is, a fény és a sötétség viaskodik egymással. A sötétség erői elnyomnak és elpusztítanak egy népet, csakhogy ez a nép, világosan kiderül Ezékiel próféta könyvéből, maga is bűnös! Elfajzott az isteni törvénytől, ezért az Úr szándéka szerint is történik az a pusztulás, amelynek végén a völgy „csontokkal rakva vala”.

S. Gy.: — S ezért neki, az Úrnak is sötétnek kell lennie! Itt van pontosan: „Hogy az Eszme kegyetlen, hogy az Eszme a jóság, de mert jót akar, azért anynyira kegyetlen, / Mert, ami eredendő: a rosszal kell megküzdenie, minden kor mélyén a sötéttel”. Tehát a forradalom pillanatában, a nagy társadalmi átalakulás hatalmas indulatában mindennek sötétnek kell lennie. Sötétre van színezve minden: nemcsak a „sötétség” szó szerepel újra a versben, hanem annak egy nagyon Füst Milán-i ízű szinonimája, a *borúlat* is: „S mint a felhő, amely megüli hegyét, a borúlat is oly nagy volt homlokodon”, miután a jószándék „oly nagy volt benned”, mint a hegység, s: „tavasszal még mélyebb a borúlat”.

Itt van a forradalom nagy ellentmondása: belső és kikerülhetetlen súlyossága és nehézsége... A „tavasz” nyilvánvalóan a zendülés és a zsendülés metaforája itt, s akkor is mélyebb a borúlat: a társadalom viharában megnő pillanatnyilag a szenvedés, hogy aztán eloszolhasson. „...mélyebb a borúlat s az éjszaka mélyebb”... A költemény tehát azért nem tartatik a politikai költészet bizonyos elképzelései szerint igazi politikai költeménynek — vagy ahogy mostanában inkább „mérik”, a „közéleti” költészet normái szerint —, mert a történelem egész bonyolult viharzása benne van, és nemcsak annak egy olyan pillanatra lenyesett vagy kivágott metszete, amely éppen napi érvényű.

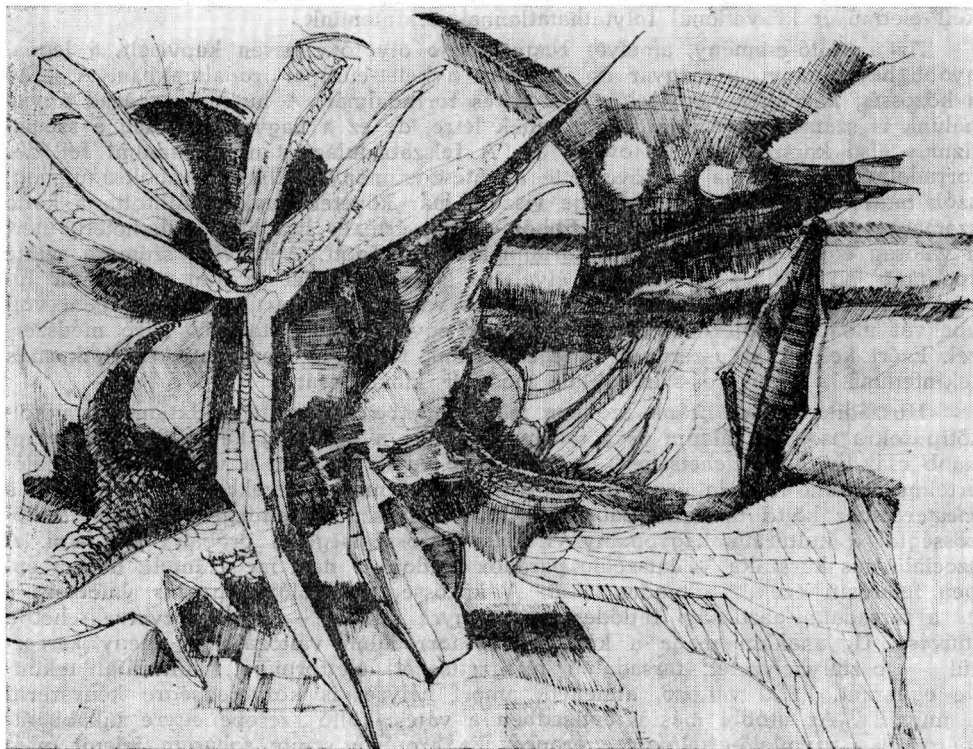
D. M.: — Benne van ez a bonyolult viharzás, méghozzá a mítosz nyelvvel és a mítosz pátozásával ötvözve. Amikor arról beszélünk, hogy ennek a versnek, mint politikai versnek is visszanyúlunk a gyökérzete az Ótestamentumig, ezt azért tehetjük, mert az Ótestamentum (s ez közhely, de nem árt megismételni) telistele van politikai versekkel, hiszen a próféták folyton politikai átkokat és dörgedelmeket mondanak. És benne van Dante indulata is: abba a vonulatába tartozik a műfajnak, amelyből az *Isteni Színjáték* kiemelkedik. S ilyen értelemben, gondolom, Adyhoz is közelebb áll, mint ahhoz a fajta politikai költészethez, amelyet — más helyzetben — például Majakovszkij művelt, vagy a magyar költészetben Illyés Gyula, József Attila, vagy Vas István, akik a politika és a történelem realitárait a versben is általában realista intonációval fejezték ki. — Egyébként a Füst Milán-vers jellegéhez — és modernségéhez — még az is hozzátartozik, hogy miközben visszanyúl a mítoszig, tulajdonképpen utalásos módon teszi ezt; csak utal a bibliai történetre, mintha az ma is eleven és magától értetődő volna. Ezékiel próféta könyve láthatatlan *hangszekrénye* ennek a versnek, a háttérből fölerősíti pátozását.

S. Gy.: — Egyébként, hogy a vers mennyire integráns része Füst Milán költészetének, és mennyire nem kellett kilépnie önmagából, hogy politikai verset írjon, arra a költemény egész hangszerelése bizonyíték. Az a hatalmas, daktilikus menet, amit ennek a versnek adott, és amely a legtöbb ódai hangvételű versének jellegzetessége; s ugyanakkor rögtön az ellenpont is: a hatalmas ódai zengéssel állandó ellentétet játszó groteszk, amelyet itt se spórol meg se magának, se az olvasónak. És az ítészeknek sem. A Leninről és a nagy forradalomról szóló vers tele groteszk képekkel! Itt „mint a pulykák, kurrogva reppennek fel” a csillagok is. — Miért mint a pulykák? A költészetnek, és a Füst Milán-i költészetnek, olyan titka ez, amit már nem is lehet tovább elemezni: csak utalok rá, hogy az *Öregségben*, másik nagy versében az áll, hogy „még az öt éves kos is felemelte rá a fejét”. — Miért éppen a kos, és miért éppen az öt éves kos? Mégis valami olyat mond el a pulykákkal és a kossal, amit sehogy máshogy nem lehetne elmondani. De ugyanakkor ennek a fenségesnek és a groteszknak az állandó ellentéte, vagy állandó egysége, ami sokkal inkább helyénvaló megállapítás, végigjátszik az egész versen, amely persze úgy „politikai” költemény, hogy történetfilozófiai költemény. Vagyis: a történelem egésze van benne felvetve, nem egy pillanat problémája, hanem az egész úgy, ahogy egyetlen történelmi pillanatból nézve jelenik meg, megint megkülönböztetve az úgynevezett közéletiségtől: a történelem, az emberi történelem problematikájának egész egészében-poklában rémlik fel az a „jelenés”, amelynek olyan hatalmas sötét sugárzása van a versben, hogy szinte visszahőkölünk előtte.

D. M.: — Be is bizonyosodott, történetileg, hogy a skatulyázó, no meg a napi szempontok szupremációját valló irodalomszemlélet egyaránt nem bírta megemészteni, hogy abból a költői léthelyzetből, amelyet könyvedben „Füst Milán-i szituációnak” neveztl, ilyen hatalmas és klasszikus politikai vers születhessék. Vajon ez az oka annak, hogy a vers ilyen könnyen elfelejtődött?

S. Gy.: — Nem felejtődött el jobban, mint Füst Milán többi versei, hiszen benne van minden egyes kötetében azóta, sőt; tudomásom szerint olyan antológiákban is szerepel, amelyek Lenin-verseket gyűjtenek össze. Nem felejtődött el

jobban, csak legfeljebb nem emelték ki. Annál is inkább, mert a *Szabad Nép*-ben jelent meg ugyan, 1946-ban, de nemsokára, ugyancsak a *Szabad Nép* kritika már „kispolgárinak” és „pesszimistának” minősítette ezt a látomást. Ma ez az állítólagos pesszimizmus a mi számunkra sokkal jobban fedi a forradalom egész problematikájának ellentmondásos, súlyos gondokkal és kataklizmákkal teli valóságát, mint azok az optimista költemények, amelyeket például ez a kritika is kívánt. Azt hiszem, hogy Füst Milánnak erről a költeményéről, mint ahogy egész költészetéről, el lehet mondani, hogy ő valóban hallotta a történelem „szárnyainak zúgását”. És nemcsak hallotta, verse súlyos röptében tudta hallatni is.

HARANGJAI ÉRTÜNK SZÓLNAK

Nagy László utolsó pályaszakasza

Minden kornak megvan a maga művészideálja. Változnak a korok, változnak az ideálok, lényegében mégis valami makacs állandóság van bennük. A költőről amit gondoltak elődeink, s amit gondolunk mi, nagyon hasonlít egymáshoz. Bár új művészi magatartásmodelleknek kell kialakulniuk a szocializmusban, eszményként mégiscsak a régít idézzük meg. E folytonosság szellemében lehet és kell Nagy Lászlót korunk művészideálja megtestesítőjének tekintenünk. Ahogy a századelőnek Ady, a két háború közötti kornak József Attila, az utóbbi negyedszázadnak Nagy László a jellegzetes művészideálja. Ha azt mondjuk: *a költő* — elsőként reá gondolunk. Nemzedékéből ő vitte tovább legteljesebben elődei örökségét. Ezért lehetett összegzője is egy korszaknak, lezárója is egy fejlődési folyamatnak, s ezért kell életművét közvetlenül folytathatatatlannak tekintenünk.

Az a költő-eszmény, amelyet Nagy László oly tökéletesen képviselt, a legnagyobb hagyományú a magyar és általában a kelet-európai irodalmakban. A költő a közösség *közvetlen* képviselője, vatesz és forradalmár. A huszadik század ugyan nálunk is számos variációját hozta ennek létre, de ez a hagyomány még a szocializmus első korszakában is tovább élt. A felszabadulás utáni társadalmi fejlődés forradalmi romantikája lehetővé tette a vatesz-eszmény idillikus hangoltságú megszólaltatását. Az ötvenes évek eleje viszont már követelményként állította a költő számára az idillikus magatartást. Ebből viszont értékes líra alig születhetett, mert a valóság egyre inkább tragikus tartalmakkal telítődött. A művész számára szinte spontánul adódott az út: az idilli átváltása tragikussá. Ezt az utat választotta Juhász Ferenc és Nagy László is. A tragikus vateszi magatartás azonban nem volt adekvát módon kifejezhető az akkor szinte egyeduralkodó tárgyias-leíró módszerrel. Ezért kell szükségszerűnek és egész líránk fejlődése szempontjából tipikusnak tekintenünk a látomásos-szimbolikus módszer kialakítását.

Huszadik századi líránk azonban már kezdetben mutatott példát másfajta költőtípusokra is. Ezek alapja az a felismerés, hogy a közösség képviselője egyre inkább csak *közvetve* lehetséges. Így jön létre egyik póluson a valóságot szemlélő-értelmező költő-forradalmár (József Attila a harmincas években), a másikon a mesterember költő (a fiatal Babits), a formaművész, aki elidegenedettséget a közösségtől a kulturális hagyomány virtuális közösségiségével próbálja áthidalni. A szocializmus korszaka — látszólag paradox módon — nem megszünteti, hanem éppen felerősíti ezeket a tendenciákat. A közösség szószólója ugyanis valóban — és a társadalmi-gazdasági fejlődés során egyre inkább — csak közvetve lehet a művész. Ugyanakkor maga a közösség is forradalmi változásokon megy keresztül — osztályhelyzetét, társadalmi rétegzettségét, életformáját, kultúráját tekintve egyaránt. Ez a változó, átmeneti, amorf helyzet is közvetettségre kényszeríti a művészt. Az utóbbi másfél évtizedben a vatesz-költő szerepe egyre inkább átváltódott a szemlélő-értelmező szerepbe. Ez azonban szinte sohasem jelenik meg tragikus, de sokkal inkább elégikus hangoltsággal. Az elégikusság megvalósítható látomásos-szimbolikus módszerrel is, de az értelmező-szemlélő magatartás inkább mást kíván meg. Ezért az elégikusság újból s egy újfajta tárgyiasság módszerével szólal meg.

Nagy László utolsó pályaszakasza egybeesett e folyamatos változással, látványos hangsúlyeltolódással. Változott az ő költészete is, de *lényegét* tekintve

nem. Bár visszafogottabban, a politikai sikot kivonva a fogalom érvényességi köréből, de vátesz-költő maradt. Bár nem oly egyeduralkodóan már, hiszen „vidám üzeneteket” is ír, de megmaradt a tragikus hangoltság. S megmaradt a költői módszer is. Meddő dolog lenne azon medítni, ha tovább alkothat, lennének-e majd lényegi változások költészetében. A lezárt életműben nincsenek ilyenek. S ezért nemcsak a nagy újítót és összegzőt kell látnunk benne, aki újabb líránkra oly felszabadító hatással volt, hanem a közvetlenül folytathatatlant is. Költészetünk jövője ugyanis aligha alapozódhat váteszi magatartásra, tragikus hangoltságra. Miként Adyt, őt se lehet ezzel folytatni. De *ostorát* föl lehet venni.

Az életmű utolsó szakaszának lényegi azonossága az előzőekkel nem a lemaradás tükre. Nagy László pontosan követte a kor változásait. Ez az azonosság a helytálló ember önmaga-örzése elsősorban. Mint Adynál, nála is központi lesz az *ön-hűség* motívuma. Miért van erre szüksége?

Mint eddig, utoljára is szimbolikus címet adott verseskötetének Nagy László. *Jönnék a harangok értem* — írja a kötet élére — s aztán jött — a hirtelen halál. Csábító a következtetés: érezte a halálát. De ez tévutakra vinne bennünket. Ez a kötet nem a halálra készülődés könyve. Nem a halál felől lehet megérteni, de ellenkezőleg: az élet sodrából. Az elmúlás gondolata és a közvetlen haláltudat már sokkal korábban jelen volt e költészetben. Most azonban valóban minőségileg fontosabb, több lesz ez a motívum. De nem önálló irányító erőként lép fel. Része csak annak a vizsgálódásnak, amelyet az *ön-hűség* irányít.

Az ember életében rendszeresen eljön a számvetés időszaka. Hol a történelem kényszerít erre bennünket, hol inkább csak saját történelmünk. A költő bizonyos értelemben állandóan számvetést végez, de azért nála is megfigyelhetők nagyfokú sűrűsödések. Nagy László utolsó kötete egy ilyen felerősödött számvetésszakasz összegzése. Ez is növelhette a kapcsolatot a halál tényével, pedig ez a számvetés nem a halálra készülő. Létösszegzés, de nem a befejezettség tudata hatja át, hanem a történelem sodrában benne élő, a fordulópontokat megérző személyiség tisztánlátásra törekvése. Fő kérdése ez: Mit tettem? Mit érnek a verseim? Mit ér az életem? Erre választ pusztán önmaga vizsgálatával nem adhat. Szembesítenie kell önmagát a társadalommal, a többi emberrel. Ha csak verseire, az elért művészi rangra figyelne, hivatkozás nélkül lehetne büszke. Így azonban nem lehet az. Hisz őt versei érvényessége nemcsak az esztétikai érték szempontjából igazgatja. Tudni, látni szeretné azt is: mi a hatásuk? Mozdítanak-e valamit a világon? Ez is értékképző számára. A létösszegzésben pedig ez lenne az igazi értékképző. Mint a versírásban, a vers kívánt hatásában is maximalista Nagy László. Tudván tudja, hogy e hatás csak közvetett lehet, hogy nem máról holnapra érvényesül, mégis türelmetlen és elégedetlen. Nem látja felnőni a tiszta és igaz embert, mint korunk tipikus képviselőjét. Pedig ő erre tette az életét. Hitte: a forradalom megváltoztatja az embert. Egyértelmű lesz a törekvés a személyiség jó erőinek mozgósítására. Tapasztalnia mégis mást kellett. A kötet élén a *Verseim verse* ennek pontos és a kiemeléssel, a verscímmel, a végig nagybetűs írásmóddal is hangsúlyozott megfogalmazása. Mintegy a költői lét eredménytelenségének képe. A tézis, amit jó lenne cáfolni.

Nagy László lírai hőse mindig a helytálló ember tiszta erkölcsiségét mutatta fel példának. Ezzel harcolt a rossz társadalmi erők ellen. 1952 után lírájának középpontjába jó évtizedre a deformálódott társadalom került, harcot a *társadalom épségéért* vívott. A *Jönnék a harangok értem* világosan mutatja azt, amit már a *Versben bujdosó* c. kötet is ígért: másfajta, dialektikusabb, az emberi személyiséget jobban figyelembe vevő lett Nagy László költészete. Korábban egyne-műbb társadalmat és egyne-műbb emberi világot képzelt el, ahol a jó és a rossz könnyen elválík egymástól. Az alapvető strukturális hibát a rossz társadalomban látta: az deformálta az embert is. A társadalom azonban manapság egészen más, mint az ötvenes évek elején. Nem egy eltorzult fejlődés miatt tökéletlen az ember, hanem egész eddigi történelmi útja miatt. A konkrét társadalmi körülmények ma lehetséges kiigazításával nem oldódnak meg e kérdések. A hangsúly

ezért tolódott el a társadalomról a személyiségre. A kijavítandó strukturális hibát elsősorban már ott látta, s a harcot az *emberi személyiség épségéért* vívta. Nem merev szétválasztásról van szó. Nagyon árnyalt a kép, amit kapunk. S a felismerés nem Nagy László magánügye. Iránya egybevág a szocializmus mai szakaszának fő feladataival. Hisz az emberi lét minősége most lett, most lehetett főkérdéssé. A hogyan kellene élnünk? kérdésre a legteljesebb lírai választ eddig Nagy László adta. S ebben teljesen összefonódik az önelemző és a társadalomelemző számvetés. A példa-élet, ha hiábavalónak látszik, akkor is példa marad. S megvan a bizonyosság, hogy a példa nem kivételesen egyetlen. A szintetizáló számvetés modernné tudja formálni a vátesz-magatartást is: a lírai hős az *életminőség vátesze* lesz. S ha tudatosítjuk az utolsó korszaknak ezt a sodró erejű gondolatát, csak akkor, ehhez viszonyítva érthetjük meg igazán a halál motívumát is.

Ha kulcskérdés lesz az élet minősége, s egy számvetés kapcsán, a lírai hősnek nem lehet csak váteszi felfokozottsággal példát mutatnia. A történelemben élő, a történelmi ember nem rejtheti el önmaga hétköznapi énjét. Épp a hétköznapiakat kell egyre jobban középpontba állítani, s történelem és hétköznapi szintézisét keresni. Ez adhatja az élet minőségét. Hogy ez így van Nagy Lászlónál, azt mutatja kötetének személyesebb jellege. A költő és a lírai hős között a pályakezdés óta sohasem volt ily teljes az azonosság. Teljesebb lesz világa, s azáltal is, hogy oldja a tragikus hangoltságot. Oldja a minden korábbinál erőteljesebb önéletrajzissággal, és oldja a hosszú évek után újra feltámadó játékosassággal.

A számvetés látható eredménye mégis tragikus: a *május* álom maradt. A tökéletes világ lehetetlenségének hite végleg szétfoszlott, a teljesség embere csak példa-ritkasággal található. S ugyanakkor az újabb próbálkozások is korlátozottak: egyre erősebb az egyéni lét pusztulásának képe. A helyzetet felmérve a költőnek válaszolnia kell. A válasz kettős. Két ága egybefonódik, de mégis szétválasztható. Értelmezni viszont csak egységében szabad.

A *létigenlő válasz*: a lehetséges egész egy világnak és hőseinek keresése. Több uralkodó motívuma van ennek.

A.) A *mégis-morál hőseinek felmutatása*. Elődök és klasszikussá vált pályatársak soha ily mennyiségben meg nem jelentek nála. Nem az élményhiány, a másodlagos témákhoz menekülés magyarázza ezt. Nagy László legszemélyesebb problémáiról beszél mindegyik versében. Balassit, Berzsenyit, Adyt, Latinovitsot idézi akár, mindnél a teljes élet felmutatása a döntő. Azé a teljes életé, amely sohasem idilli körülmények között bontakozott ki, de harcban, kudarcokon és tartós lemondáson keresztül, s amelyet oly sokszor fejezett be idő előtt a halál. Balassi Bálint *lázbeszéde* mintegy östípusát mutatja be a költő és a kor konfliktusának: „Pokolé a tábor, hol vitéznél több a ringyó.” De: „Szent vagyok, költőtítéz, akit sebein át / gyalázott, piszkolt, gyilkolt az arany kamarilla / kát-ránná rontva a vért, de a vers Pelikán, / valakihez pirosa áttör időn s ködön.”

A mégis-morál hőseit nemcsak számunkra, de ugyanúgy önmagának is megidézi. A költőnek is erőteljes példákra van szüksége, a tragédia a katarzisz lehetőségéért fontos. Holt s eleven sorstársat ezért szólít, a *szólítás* feltűnő forma lesz. A szemvetést végző művész megszólít és felszólít: kéri, követeli a reményt:

Vicsorogd rám a reményt, miképpen
élve is, magadnak sereget csinálj,
mondd, jön a Vizöntő-korszak, s jóra
fordul még Mohács is, megfoghatnak
mind aki elhullt — kerengj föl a porból,
szállj föl versmondó nagyharangnak!
(Gyászom a Színészkirályért)

Kiemelkedő példa a *Szólítalak, hattyú*, a *Berzsenyi szólítása* is.

A szolítás, a megidézés célját a *Fejtek* ciklus nyitóverse egyértelműen magyarázza. A *hű lovasok*, akik már a *Zöld Angyal* világában a költő történelem-filozófiájának képi megfogalmazói, újra megjelennek:

Mintha az ember-cirkuszos gömböt
húznák e pislá sár-csillagot,
mintha csak volna valami remény
másutt, egy másik delej övében,
ott mintha volna, itt ami nincs.

S ez a *jó babona*, *szép babona* követeli meg, hogy a költő *Fejteknek fejte* legyen, hűen önmagához

jussomért, legjobb részemért hajtok
csontkán e mindig hiánnyal siró,
szimmetriásra tervelt világban.

B) *Az otthonosságérzet személyes történelme*. Nem a halál felsejlő közelsége, hanem az értéket kereső számvetés emeli központivá az otthonosságérzet motívumát. A *hű lovasok* vezérei mellé sorakoznak a közkatonák is: a hétköznapiak hősei. A személyes élettörténet, a gyerekkor, a rokonok, a család, a barátok világa ugyanúgy megtartó erőt és példát ad. Csak idilli fény azonban ezt sem vonhatja be. Hiszen a *Ház*, ahol született, tovább pusztul, s már idegenként bámul rá. *Apánk a másvilágról* jön látogatóba jókívánságokkal, az édesanyát is operálni kell (*Műtét anyánk szemén*). S a barátok se kaphatnak mind *vidám üzeneteket*, sokasodnak a *fejtek* is. Mégis az életkedvet sugározza az otthoniasság. Az apa így köszön be: „Jó napot, jó fényt a családnak.” S példázatot mond költő fiának, életigenlőt, feladatvállalót. *Ezért* jött. Feledhetetlen édesanya-versek sorát zárja a *Műtét anyánk szemén*, s ez sem csak a *világosság istenének* győzelme, hanem a költőé is, aki ember maradt és így lett halhatatlan:

A pocsolyát
a lápot elkerülve eljutottam
szemedig, nem, szemedbe értem el.
Menekvés? Diadal? Már édesmindegy.
Szemednek iriszében sík arany
székecskén üldögelek. Nincs szavam.

A barátok *testvérek* a sorsban. Szabó István „újára a lélek / tollat forrasztott: húzza gyönyörűen, / gyöngyön a rendet a rendetlenségben.” (*Az elhunyt várakoztatása*.) S a szétfoszlott barátság sem oldja a kötést, nem mentesíti a tisztázó számvetéstől (*Három nap, három éj*).

De legfeltűnőbb a gyerekkori világ felelevenítése. Az öregedés jele volna ez? Eljött az emlékezés ideje? Elsősorban nem erről van szó. A gyerekkori világa különösen alkalmas az otthonosságérzet megjelenítésére. *Mesélni* lehet a korszakról, amikor a világ még kerek egész volt (*Szederkirály*). De még ennél is fontosabb a költő számára valami más. Az ön-hűség felmutatása. Saját sorsát csak úgy vállalhatja igazán, ha a változatlan jellemet megtalálja. *Ezért* hátrál vissza az időben a kisfiúig, aki el akarja üzni az ellenséget, aki karácsonykor is csatázik, amikor békesség van (*Magtalanok Jézuskája*), s vissza még tovább, amikor „egy sejtecske megindul a csóktól ezüstsíkszerű ostoros Attilaként, élén a halálraitélt, barkaillatú tejhordának. De én a céloba érek, győzők.” (*Jönnek a harangok értem*.) S még önéletrajzában is a jelképet keresi. Születése napja bizonytalan: „Mégis, ha a Bastille-börtönt 14-én döntötték le, illetet volna ezen a napon születnem.” (*Életem*.)

C) *A játékossá formált otthonosságérzet*. A *Szederkirály* c. „elbeszélő” köl-

teményben fontos szerepet kap a játékoság. Igazi versszerzővé azonban a *Vidám üzenetek* ciklusában válik. A derűsebb, vidámabb hangot a család, a barátok köre engedi meg. Fegyvertársak ők, de köztünk élve a hétköznapi katonái is. S az életet, a sorsot nem követelheti teljes egészében magának a tragikum. Nem fogcsikorgató ez a derű, de valóban az otthonosságérzet oldottságát sugárzó. Családja — *Válasz feleségének, Verses BÜÉK, Vers és szőlővessző öccsének, Kísérő-ének fiának* — ugyanúgy részese e sugárzásnak, mint barátai — *Bárányos dedikáció, Madaras disztávirat, Z. költőnek sürgősen, Kormos és körei, Schéner Mihály festő-, szobrász- és kalapgyűjtő művésznek, Háromkirályok, takirral*.

De ez a sugárzás sem vész bele a tiszta idillbe. Nagy László humora: mint a *Jónás könyvét* író Babitsé. A legkomolyabb dolgokról beszél közben. A létösszegező szándék itt is munkálkodik.

A létigenlő választ azonban el is bizonytalanítják motivumok. Az *elbizonytalanodó válasz* fő kísérője a tragikus hangoltság kiélézése.

D) *Tragikus sorsok*. A mégis-morál hősei hősök ugyan, de sorsuk önpusztítóan tragikus. „A vers Pelikán” — Balassi elpusztul. Szilágyi Domokos, Latino-vits Zoltán maga választja a halált, amikor nem tudja már e tragikumot elviselni. Példának, *rebellisnek* lenni szent feladat, de önmészó is. Elpusztítja azt, aki pedig maga is természetes és teljes életet szeretne élni. S bár haláluk értelmes, mert az ön-hűség következménye, s nem a behódolásé, — a személyes sors szempontjából mégis értelmetlen, mert nem a természet, hanem a társadalom kényszerítette rájuk. Az élet teljességének hiánya Vajda sorsa is:

Kihúnyt a szép aranyasszony
a szép lehetőség
nem lesz mi besugarazzon
ha férgeké a boldog család
a meg nem született bőség

(*Búskomor Vajda János*).

E) *Pusztulás, halál*. A halálélmény nemcsak az emberi kultúra tragikus hőseihez kapcsoltnak van jelen, de átítatja az egész kötetet. Van egy elégikusabb hangoltságú változata is, amelynek alapja valóban az öregedés, az elmúlt idő, s az emlékezés és a búcsúzás magatartása lengi be, de ez a változat nem kérdőjelezi meg a létigenlő választ, hanem annak természetes része. Az elbizonytalanodó választ az értelmetlen pusztulás és halál képe erősíti. Az egész emberi lét értelmét kérdőjelezi meg az emberekben és a társadalmakban dúló szörnyűségek (*Milyen éj van, Ház, Ég az erkély. A havazás árnyéka, Hőszakadás a szívre*).

F) *A költői lét eredménytelensége*. S mindennek logikus következménye, hogy így a költői létezés hiábavalónak bizonyul. Eredménytelen a harc, mert nem változik a világ. A *Verseim verse* számvetése ezért oly végérvényesen keserű: „HA MEGÖLTÖK ÜNNEP LESZ AZ”.

Az elbizonytalanodó válasz motivumairól nem erőtlenségük miatt esett kevesebb szó. Inkább azért, mert ez a szétválasztás sokban feltételes. Hiszen a legtöbb versben nem szétszakítottan és nem homogén módon jelennek meg ezek a motivumok, hanem kölcsönhatásban, szintetizálva. A végső összefogó és mozgató erő az ön-hűség. A ragaszkodás minden áron az emberi lényeghez. S innen nézve az említett motivumok mind csak megjelenési formái az etikai töltésű alapmotivumnak: az emberi tisztességnek, a helytállásnak.

A május hőseit uralkodó hangsúlyává az teszi, hogy egyre konokabb ellenállást kell legyűrniük, egyre szörnyűbb mocsarakon kell átgázolniuk ahhoz, hogy hűek maradhassanak. Számlálhatatlanul lehetne szinte a példákat idézni a konfliktusos heyltállásra: „még romlatlan madár a májam”, „lesz a veszett ügynek boldondja”, „Én tisztelem a tiszta csapást”, „Uram, segíts előre a szennyesedésben, hogy ülvözüljek!”, „magyarul ez nagy-nagy emberáztató”, „Álmodon álmodva kopogtatok”, „ki az üszök-hozó bandák szívét is / átdöföli nyári szemével”, „DE

ABLAKOMBA BESŰT A POKOL", „irgalmatlan tisztaság, világosság vagy te magad!", „A megtartók jöjjenek, igen", „Aranyos meg édes nyár van s béke, / minek ide tébolyult Színészkirály?"

A konfliktusos helytállás példaként állítása a Nagy László-líra alapgondolata, de ilyen közvetlenül és ennyire kiemelten még nem szólt. A nagy nyomatékot a létösszegző számvetés igénye és eredménye adja. A helytállás sokféle ember között és sokféle helyzetben az időben zajlik. Az ön-hűség gondolata, a számvetése, a halál-tudatá egyaránt felfokozza az *idő* jelentőségét. S aki a történelmi lét és a hétköznapi lét szétszakíthatatlanságát vallja, az nem tudja szétválasztani a történelmi időt és a hétköznapi időt sem. A fényes szellők kora nemcsak a történelmi időt idézi, hanem a személyes lét fiatalságát és az emberi lényeg felcsillanását is. A *május* ennek lett állandósult jelképe. De a május csak felcsillant, a reális időben nem teljesült ki. A költő viszont nem tud nélküle élni: a lényeg lényegének tartja. Előző kötetében, *Az Országház kapujában*, 1946 c. versében fogalmazta ezt meg a legegyszerűbben:

AMÍG EZ A HÁZ NEM A MIÉNK — nem a miénk
visszhangzik bennem, aki könyöklők ott egy lovacskán
s tudom: az idő a miénk: tudom: a köveknek is
távlata por, mert áthullhat minden a rostán.
De soha az ő képük, soha a mi fiatal arcunk.

A reális időben tudatunk őrzi a májust, s a konfliktust így a világ és a tudat diszharmóniája adja, mivel a május a világ (a társadalom) reális idejéből áttolódott a virtuális időbe. Ezért kell a *hű lovasoknak* az életminőség váteszeivé növekedniük. A tragikus hangoltságot a reális és a virtuális idő újraegyesítésének elérhetetlensége adja, a tragikum feloldását pedig az a *mégis*, amelyik döntővé nemcsak a múlt-képben, hanem a jövő-képben is a virtuális idő májusát teszi. A reális időn győzhet a virtuális idő.

A *zöld sátor elégiájában* a reális idő egyrészt hamis, másrészt a pusztulást, a fizikai lét végét közelíti egyre. A reálisból kivonulni nem tudunk, törvényei alól kivonni magunkat nem tudjuk. De vannak emlékeink („Voltam én boldog is"), s ez elidegenít a jelentől:

Itt fekszik hanyatt acélrugókon
halványságom, de nem ez vagyok én,
ez a test nem enyém, valahol távol
egy zöld porondra igazi valómat
leszögezted, idő, elrekesztetted,
elsikkasztottad, s még rácsok közt se
mutatod, bár cirkuszos úr vagy, idő.

Azon a zöld porondon a szerelem adott erőt:

s szivárványbugyorban hátacska
átmented a harmadik évezredbe
a porontyot, a csillagszeműt.

A vers lezárása látszólag a virtuális győzelem visszavonása: idővel „se emlék, se én". Am ott a mégis: az ítélő ember erkölcsi magasabbrendűsége:

De idővel idő,
te is kifordulsz, kidöglesz, idő,
kipusztít a semmi — én érzem a semmit
és sajnálak, idő, mert benned élek,
édesen éneklek, hallod-e, idő?
Ez a zöld sátor elégiája.

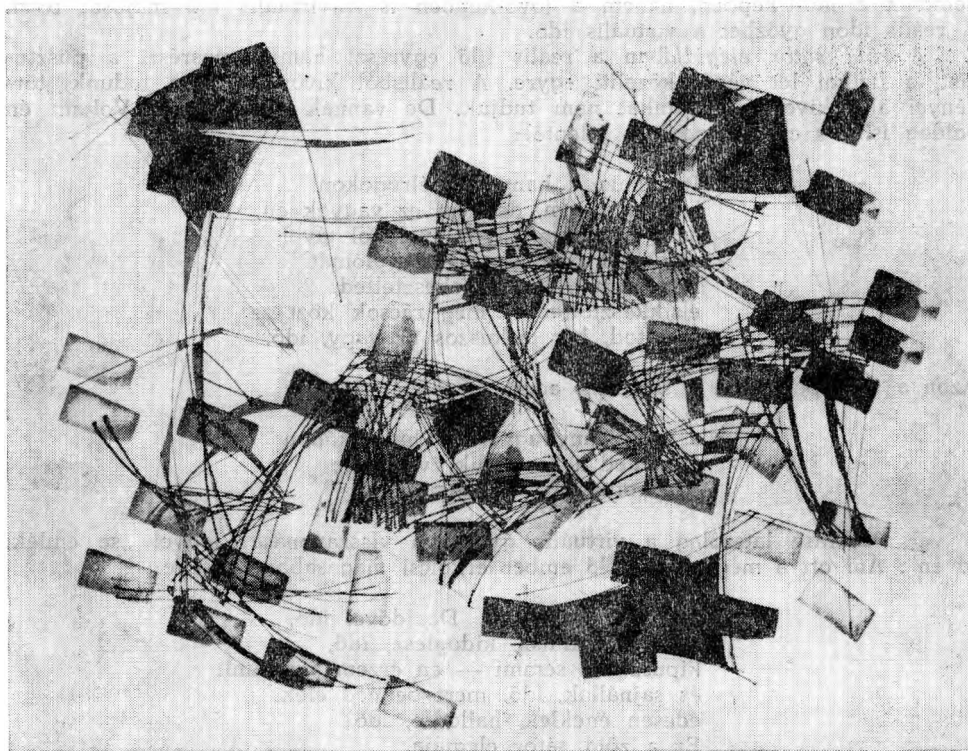
Az *édesen éneklés* legszebb példája itt az *Énekes Budai Ilonkának* ajánlott *Szólitlak, hattyú*. Szintézisverse a motívumokat szintetizáló verseknek, s egyik leg-tisztább ars poéticája a költőnek. Világos vallomás arról is, hogy a rossz jelen nem a maga tárgyi konkrétságával, hanem a rossz vonások tudatos kiemelésével, felnagyításával, látomássá szervezésével van jelen e költői világban:

Ördög koholta, ő nyüstölte
főlenk ezt az éjt, hol az ármány
bullái fekete zsinóron
függnek, megannyi mérges lepény,
majálisra ólom-okádmány,
hogy gözüktől elsorvad a fény
és lepusztul szánkról az ózon.

* * *

s kell álmodni tovább a rosszat.

Ez a *kell*, ez a *rossz álom*, *rémálom* a torz emberi létről itt is és sok más versben is a prófétáknak, vagy méginkább a reformáció prédikátorainak az átkozódásait és intelmeit idézi emlékezetünkbe — gyakran stilárisan is. Ugyanaz a módszer: a rossz felnagyítása, s ugyanaz a cél: az ember megjobbítása. Ennek a jónak itt a tisztaság, a költőiség régi jelképe, a hattyú, az énekes hattyú a meghozója. E versben a mégis-morál hőse közvetlenül maga a költő, s a látomás biblikus-mesei közegében kérlel és bizakodik. S Nagy László első és utolsó szava ez a remélő igen. Bármennyi a hitben megingató, az elbizonytalanító rossz, a végső válasz a létigenlés, az emberi értékek eszményítése. Eljöttek a harangok érte fájdalmas gyorsasággal, de Nagy László harangjai értünk szólnak. Szólnak, énekelnek édesen és visszhangzanak bennünk, jobbik magunkban.

MŰHELY ÉS TÖRTÉNELEM

Hubay Miklós: A szív sebei

Hubay Miklósról már sokszor leírták, hogy neve az újabb magyar irodalomban összeforrott a drámaíró fogalmával. Én is ezzel a kritikai közhellyel kezdem méltatását, nem mintha vonzana a közhely kényelme, hanem mert kritikus-társaim megállapítása ma is érvényes tényközlés. Pedig tudom, hogy Hubay Miklós ragyogó esszéíró, nagy műveltsége, művészetek határait áttörő érdeklődése és befogadói érzékenysége alkotóvá teszi a művek értelmezésében és a kultúrák felfedezésében is. Csakhogy makacs visszatéréseivel maga figyelmeztet újra és újra, hogy minden tudása és szellemi kalandja a drámáért van, hogy teljes és érvényes szavait a színpadról akarja elmondani. S az írói szenvedélynek ez a vallomása annál hitelesebb, minél inkább tudjuk, hogy Hubay Miklóst a magyar színház egyáltalán nem kényeztette el. Voltak ugyan rövid korszakai, amikor műhelyre és alkotótársakra talált, pályája nagyobb szakaszain azonban írói víziót és az élő színház visszahatását. Pedig mint a színházi teóriában is jártas író jól tudta, hogy az ő műfajában az alkotás a színházi megvalósításban, a rendezői értelmezésben és a színészi játékban fejeződik be, hogy a színház a drámaíró nélkülözhetetlen műhelye, amely nemcsak a próbált darabot formálja tovább, hanem előhívja és megtestesíti az új írói gondolatokat is. Ismerte Füst Milán, Tamási Áron és Remenyik Zsigmond drámáinak sorsát, ismerte azt a levegőtleniséget, amelyet a jövő felé nyitott színházi stílus hiánya teremtett útke-reső elődei körül, s amelyben egy készültebb kor reménye tarthatta életben az alkotó energiákat.

Miért tért vissza hát újra és újra a drámához? Megelégedett volna a könyv-dráma kompromisszumával, vagy őt is a jövő igazolásának reménye indította új és új kísérletekre? Az előbb mondottakból kitetszik, hogy egyik utat sem tekintette kiútnak, mert drámaírói koncepciójában és természetében egyaránt nélkülözhetetlen a színház, s mert maga is örökké érezte a laboratóriumi munka sorvasztó hatását.

A hiteles válasz maga az életmű, amely egyaránt kifejezi, hogy Hubay Miklósnak felcserélhetetlen létformája a dráma, s hogy bezáródó laboratóriumát korának és világának vizsgálati terepévé tudta alakítani. Ez a válasz most különös hangsúllyal fogalmazódik meg, mert Hubay Miklós új dráma-gyűjteménye, *A szív sebei* a 30 év című könyvsorozat egyik kötete, amely minden résztvevő íróra készített, hogy kísérelje meg önnön történelem-képének rekonstrukcióját. *A szív sebei* meggyőzően bizonyítja, hogy Hubay mindig kora konkrét valóságában élt, de képes volt onnan ki is tekinteni. Kísérletező szenvedélye újabb eredményeit emelteti ki vele, de még ez a pazarló indulat is hagy annyi értéket rostáján, mely egyaránt magában hordozza történelmünk nagy fordulóit és múltunkról alkotott mai tudásunkat.

Aligha véletlen, hogy ez a kötet a boldog ferencjózsefi idők utolsó pillanatainak felidézésével kezdődik, és olyan politikai krimivel végződik, amelyben napjaink végtelensége: az önpusztító forradalmak és az agyontechnizált elnyomó hatalom víziója összegződik. A kötetnyitó *Utolsó császárkeringő* az öreg Ferenc Józsefet, Freud Zsigmondot és Schratt Katalint állítja egymás mellé egy képzeletbeli fekete-vígjátéki színpadon. Az ironikus játék nemcsak az osztrák—magyar monarchia anakronizmusát idézi fel, hanem azt az életben kialakult mo-

dellet is, amely voltaképpen megelőlegezte az egész európai civilizáció későbbi tragikus útjait. A szerző joggal idézi Karl Kraust, aki a világháború felé valcerozó Bécsben az emberiség sirásóját látta. A megmerevedett, etikett-szerű udvari gondolkodás és magatartás, valamint Freud lélektanának agresszív újszerűsége egymás mellett csak kontrasztot alkotó elem. Az uralkodó rendszer szorongásos álmainak és elfojtásainak ironikus felfejtése azonban olyan történelmi bűnök felfedezéséhez vezet, amelyeknek brutális-nyílt vállalói századunk Hitlerei és a személyiséget eltipró, komputerizált hatalom névtelen gyakorlói. Az *utolsó császárkeringő* ezért végződik a szónokló Hitler rémképével és a háborúk időtlen dráma-sorozatával: „Nincs második világháború. Nincs harmadik világháború. Egyetlen egy oszthatatlan világháború van, amelyik itt kezdődött el 1914. június 28-án délután... És azóta tart”.

Az egész gyűjteményt ugyanez az írói gondolatmenet vezeti el a *Párkák*-hoz, mint végkifejlethez. A párkák egy lehallgató-állomás női alkalmazottai, akik egy képzelt — mondjuk dél-amerikai — államban figyelik a forradalmi mozgolódás hangjait, s céljuk a mozgalmak lefejezése. Természetesen, ha a dráma csupán ezt a cselekményt rögzíti, bizonyára megreked a dramatizált politika szintjén. Hubayt nem is ez izgatja valójában, hanem a megjelenített hatalom mechanizmusa, elembertelenedése és szenvedélyeinek háttere. A *Párkák* tehát mindennek előtt pontosan kidolgozott tabló, melyen az elhelyezett portrék karakterszerűségei sugallják az adott vezető hatalmának titkát és az áldozatok válaszlehetőségeit. Jó lenne persze, ha az író nem kényszerülne számunkra egzotikus terepekre, de szerencsére megvan benne az az absztraháló képesség, amely a bemutatott világot kiemeli egyediségéből, az írói gondolatmenetet pedig visszacsatolja Ferenc József és Freud nyitóképéhez. Egyébként az első drámában alkalmazott ironia és a képtelen helyzetek valószínűsítése épp olyan absztraháló írói eszköz, mint a komputerizált hatalom fantasztikumának megjelenítése.

Ugyancsak írói tudatosságra vall a nyitó és záródarab közötti drámai ív rekonstrukciója. A kötet törzsanyagát Hubaynak olyan sikeres drámái alkotják, amelyek a tárgyak időrendjében és az írói mondanivaló gondolatmenetében egyaránt összekötik a két képzeletbeli történelmi pontot. Különösen a *Késdobálók* és a *Tűzet viszek* feltűnően különbözik a kötet nyitó és záródarabjától. Mindkettő a mi életünk kellős közepébe vezet, s mindkettő újabb történelmünk konkrét idejéhez kapcsolódik. Ennek az időpontválasztásnak különös jelentősége van. Ha az író meg tudott bennünket győzni róla, hogy az első világháború kitörése olyan folyamatok elindítója, amelyek egész századunkat meghatározták, akkor más életszférákban sem kerülhetett el a történelmifordulók felkutatását. Hubay a kiválasztott két darabban ezt a fordulót 1956 után látja. Témáiból következően nem magában a tragikus eseményben, hanem az azt követő morális, lélektani és világnézeti konfrontációban. Pedig látszólag elkerüli a történelem útjait, s még azt a történelmi játékot sem vállalja, amit oly szellemesen bemutatott a kötetet keretező művekben. Hiszen a *Késdobálók* eseményei és dialógusai a hétköznapi világban játszódnak le, s a mű felső rétegében nem is akarnak mást kifejezni, mint a házasságba bezárt emberek kegyetlenné váló pszichózisát. A férj és feleség meg-megújuló rohamai és békeülései azonban egy olyan életeszményt is felidéznek, amelyet ugyanazok az indulatok táplálnak, amelyek egyidejűleg le is rombolják. Még gazdagabban fejezi ki ezt a gondolatot a *Tűzet viszek*, egy zseniális fiatal színész és ideggyógyász nő szerelmének tragikus története. Itt az írónak több lehetősége van az intellektuális tartalmak kimondására is, hiszen hősei művészetről, lélekről, s a tehetség titkáról beszélnek. S éppen ezért a *Tűzet viszek* visszfényt vet a *Késdobálókra* is, s együttesen hirdetik a tiszta emberi eszmény tragikumát: a megalkuvástalan lélek erejét és életképtelenségét.

Feloldhatatlan ellentétekről beszél itt az író, vagy egy jövőbeli törvényt sejt meg? A végleges feloldásban talán nem bíz, de a történelmet és a társadalmat nem menti fel. S nem a bíró, hanem a résztvevő jogán.

Mindez következtetésként is meggyőző, e kötet kritikusának azonban nem kell

csupán a következtetésekre hagyatkoznia. A *Tűzet viszek* mellett ugyanis a *Római karnevál* olvasható, amely — ha nem is a világtörténelemben avagy a fejlődés időbeli távlatában — megsejteti a feloldást. A római karnevál groteszk-kegyetlen ókori ötlet: rokkantak, öregek és páriák versenyfutása a hatalmában és gazdagságában unatkozó Róma utcáin. Hubay ebből az ötletből indul ki, sőt az ókori példázatot el is mondatja Direktorával a darab prologusában. Itt a versenyfutó pária egy öregedő színész, aki félresodródva maga ítéli magát éhhalálra. A versenyfutás pedig a váratlan nagy lehetőség, a nagy szerep, amit a főhősnőnek a híres író tiszteletére kell eljátszania. Pontosabban: elpróbálnia. Mert az egész szereposztás és szereptanulás szemfényvesztés, Patyomkin-színház, a híres író egy napig tartó olcsó szórakoztatása. De a Direktor már hiába állítja le a funkciótlanná váló buzgalmat, „a csoda megtörtént, és azt visszacsinálni többet nem lehet”. A színész nő visszatalált önmagához, ismét felfedezte a teremtmő forrást, s mivel számára a színház az élet, váratlan szerepétől ismét megfosztva is győztes marad: a hazugság áldozataként is élni akar, s feladás nélkül jelen lenni abban a világban, ami egyetlen éltető közege. Ezzel a győzelemmel azonban az író talányos mondanivalót közvetít. Mert végül is a színész — kibírván a hazugságot — megsemmisül a tagló alatt: amikor a Direktor beszédhibásnak minősíti, görcsös némaságba zuhan. A tagló nem semmisíti meg győzelmét, de megsemmisíti őt magát. A színész a művészet rendszerén belül végigjárta az alkotás logikájának útját a kétségektől a külső perspektívákig és a belső súlypontig. A tagló nem tartozik a rendszerbe, de létezik és üt. A poétikus végjáték ezért szólaltatja meg egyszerre a remény és a katatónia hangjait. A megnémult színész jötevőjével együtt elszántan kezdi el a betűk tanulását: „A betűvel kezdődik minden. Alfa! Angyal! Arkangyal! Adonáj! Ágy!... S most már csak 24 betű és mindent el fog tudni mondani, új szülött hangokkal, el nem koptatott szavakkal... A szerepeknek is új értelmük lesz majd. Sugározni fognak...” Amikor azonban a c-hez ér, ugyanazokhoz a hangokhoz jut vissza, melyekkel halálraszántan a mellette maradt egyetlen élőlényt, a cicáját hívogatta. A nyitó- és zárójelenet összerímeltetése nyilvánvalóan tudatos. Benne van a feloldás gondolatának felvillanása: Ne lesd a csodát! Magad tégy csodát! De benne van a rezignáció is, amire az író két mottóval is felkészít bennünket. A valóság „a szétfeszítő tarka látszat helyett, / csak a poros süllyesztő gépezet” — mondja Weöres Sándor szavaival. Alfred Simon aforizmáját pedig arra használja fel, hogy gondolatmenetét ne csak az alkotás-etika dimenziójában mutassa meg, hanem a történelem függvényrendszerében is: „Így játszunk el a jelenben, hogy hiszünk abban a múltban, amelynek ragyogó jövője volt.”

A laboratóriumi drámaíró vallomása ez, vagy korkép? Bizonyára mind a kettő. Az író helyzete és válsága maga is kortűnet, s ennek kifejezése attól függ, hogy van-e ereje leküzdeni a panasz indulatát s önmagát modellé formálni. A színész-főhős és a szerző szubjektív kérdése közérdekű: mit tegyen, mit tehet a cselekvő ember ma? A művészdramába foglalt válasznak nagy haszna van: fel tudja idézni a munkamegosztástól épen hagyott teljes ember eszményét, s egy egyetemes motívum-készlettel közvetíti a társadalom és a történelem mulékony-konkrét gondjait. A művészdrama világa azonban atelier-világ is: finom, sőt finomkodó, s hangulataiban is tudatos, sőt csinált. Így hát Hubay Miklós olvasójának befogadói élménye is talányos képlet: ráhangolódva követi *A szív sebei* intranzigens hőseinek belső vitáját és gondolatmenetét, s nosztalgiával gondol arra a drámára, aminek igazi anyaga pillanatnyilag a mottóban szorong. A történelmi jelenidő drámájára, amiben a résztvevő szerepét egy magyar nyelvre lefordíthatatlan francia igeidő fejez ki a legpontosabban: futur dans le passé.

MAGYAR TALLÓZÓ

Nagy s régi hiány pótlására vállalkozik a Magvető most megindult sorozata, a *Magyar tallózó*, hiszen hazánkban Vajthó László *Magyar irodalmi ritkaságok*-ja, majd Csanádi Imre *Magyar könyvtár*-a válogatott utoljára — a harmincas—negyvenes, illetve az ötvenes években — a magyar irodalom régibb s ritkább kincseiből rendszeresen, szélesebb közönségnek szánt szakszerűség igényével, s a két sorozat nélkülözhetetlenné vált kötetei réges-rég eltűntek a könyvtárai forgalomból. S hogy a bennük fölhalmozott anyag régen esedékes újrakiadásán túl is mi minden vár még megismertetésre vagy éppen első kiadásra, látható a bukaresti Kriterion könyvkiadó nálunk is népszerű *Téka* sorozatából, amit Csehi Gyula, Benkő Samu, Szabó Attila neve fémjelez és hitelesít szerkesztőként. Talán éppen a föladat nagysága s az említett sorozatok szinte utolérhetetlennek ítélt példája riasztotta kiadóinkat hasonló sorozat megindításától, tán ezért is választották inkább irodalmunk alig ismert kincseinek bemutatására a hébe-hóba megjelenő köteteket s válogatásokat, mint amilyen mondjuk Kozocsa Sándor pompás *Magyar szerelmes levelek*-je (Gondolat, 1976) volt, vagy a valódi revelációként ható *Hét*-antológia. Időnként megjelenő kötetekkel azonban folyamatos sorozat nem pótolható; szükséges volt tehát és nagyon időszerű, hogy a Magvető Kiadó s (egy régebbi interjú szerint, mert a kötetekben ez sehol nincs föltüntetve) Mészöly Miklós végre vállalta a kihívást és megindította a *Magyar tallózót*. Az eddig megjelent három kötetből persze még aligha sejthető, megfelel-e a sorozat a vállalkozásnak, s hogyan, a recenzió azonban csak ezekre korlátozódhat, ezeket kell megítélje az említett nagy példák igényével.

A *Szeretők és házastársak* lényegében Kozocsa Sándor említett válogatásának keretei között mozog. Szó szerint „mozog”, mert Kozocsa gondos időrendi sorrendjét — tán Amorhoz illőnek gondolt? — szeszélytel keveri: Móricz Zsigmond 1926-ban írt levele az első, 1528-ból fennmaradt magyar szerelmeslevél mellé kerül, Telegdy Pál 1588-ban menyasszonyának küldött levele Gyulai Pál 1858-ból származó völegényi küldeménye mellé, Gelléri Andor Endre munkaszolgálatból írt megrendítő 1942-es levele Zrínyi Kata hitvesi hív szerelmet sugárzó, 1572-ben keltezett sorai mellé. Van persze haszna ennek a szeszélyességnek is; elgondolkozhatunk például, hogy 1942 táján mennyivel rendszeresebben s módszeresebben kínozták sötét külső erők a szerető szíveket, mint 1572-ben; a szerelem különböző fázisainak lényegi belső azonosságát is tán jobban észrevehetjük így, az egymástól távoli formák közvetlen szembesítésével. Mintha Mészöly Miklós is ilyesmire célozna a kötethez írt enigmatikusan-szép előszavában: „Hosszú évezredek alatt szavak légióját csiszoltuk ki, de a legfontosabb néhány tartományt többnyire egy légionistával igyekszünk bevenni, legfeljebb öttel.” A kötet mindenesetre úgy ahogy van, érdekes, izgalmas, tanulságos olvasmány, s majdnem olyan jól használható, mint Kozocsaé volt. Azért csak majdnem, mert a *Magyar szerelmes levelek*-ben hasonlíthatatlanul jobbak és ügyesebben elhelyezettek voltak a jegyzetek. Nem kellett a kötet végére lapozni, hogy egy-egy kevésbé ismert levélíróról megtudjuk a leglényegesebbeket, s a tömör jegyzet a levél előtt többnyire sokkal többet árult el kapcsolatukról; hasonlításuk csak öszsze a jegyzeteket Gozdu Elek Weisz Annának, vagy Szabó Lőrinc Lázár Júliának írt leveleihez a két kötetben. A régebbi kötet mellett szólnak az azonos árban ott elférő képek s fakszimilék is, az újabb viszont közül néhány amabból

hiányzó, részben itt először kiadott levelet: De az efféle filológizáló összehasonlítások végtére lényegtelenek; a lényeg az, hogy a kötet forgatása segíthet megérteni embereket és élethelyzeteket, máshonnet már úgy-ahogy ismert írókat és művészeket. Nélkülözhetetlen segédkönyvvé válhat így az irodalomtanításban, s az írás élő valóságán keresztül tán csakugyan még tankönyvvé is abban a magasabb és fennkölt értelemben, ahogyan Mészöly Miklós kívánja mives előszavában: „Mondják, hogy korunkban a szerelmet is utolérte az elidegenedés. Olvassuk akkor tankönyvként ezt a gyűjteményt — hogy »lehet így is«?”

A múlt század középső harmadának nyelvkönyveiből válogatott *Ne sajnálja a száját kinyitni* című kötet éppen ellenkező előjellel kérdez: csak így lehet, ilyen semmirekellő és korlátolt általánosságokkal nyelvkönyvet szerkeszteni? Az első meglepődés és bosszúság eloszlásával azonban az ember növekvő érdeklődéssel lapozza e gügye párbeszédet, s ha tán túlzás is, hogy — miként az előszó állítja — ezek a társalgási sztereotípiák „koruk embereit s az embertársak kapcsolatait mélyen jellemzőek”, valamiféle fény csakugyan vetül belőlük a korra, mégpedig olyan irányból, hogy ebben a megvilágításban különös, szokatlan árnyékot vetnek az alakok. Találóan állapítja meg tanulmányunk beillő tömör utószavában a kötetet nagy szakértelemmel gondozó Szabó G. Zoltán, hogy „ezek a dialógusok a hétköznapi élet számtalan apró mozzanatát (szokásait, tárgyait, eseményeit) elevenítik fel a reggeli étrendtől az öltözet ma már alig ismert ruhadarabjain, az eladás-vásárlás »technikáján« stb. keresztül, az ágy mellé készített koppantóig és éjjeli »fazokig«. Megtudhatjuk, mint kellett tárgyalni a szabóval, a lócsiszárral, a könyvkötővel; mibe került a vászon rófe, milyen táncot szerettek leginkább, s mit csináltak fogfájáskor.” Csupán az utószó utal a nyelvkönyvekből összeállítható, illetve bennük található tematikus szöszedetre, de ez a rövid utalás érdekesebb nem egy itt közölt szemelvényénél, s újabb kötetre, kötetekre kelt igényt. Hasonlóképpen Czanyuga József 1868-ban megjelent nyelvkönyvéből a kiegészítés korabeli pesti séta — az egész válogatás tán leg érdekesebb szemelvénye — szépen mutatja egy vagy nem is egy újabb tallózó kötet lehetőségét és szükségességét. Nem mintha Budapest történetéről nem lehetne olvasni s hallani éppen eleget, sőt olykor látni is egy keveset a televízióban, de egészen más korabeli eleven leírásból megtudni, hogy például a Váci-utcán „az előkelő világ déltájban sétálni szokott”, hogy „a Király-utca egyike a leghosszabb és legélénkebb utcáknak, mely első felében meglehetősen piszkos is”, hogy „a Dohány-utcán át, hol a nagyszerű, kéttornyú zsinagóga áll, ismét az országútra jutunk”, amint az Üllői-úton az Orczy-kertbe, melyről már akkor meg kellett jegyezni: „kár, hogy elhanyagoltatik, és oly ronda a bejárása”. Pedig akkor még nem is épült a metró. Változás és folytatódás keveredése vonja be különös bájjal a félszeg vagy olykor egyenesen esetlen dialógusokat, az a különös idő már, ami történelemmé varázsolja hétköznapiak semmiségeit. A kötet érényeivel s hiányaival egyaránt a sorozat lehetőségeit igazolja: kíváncsiságot ébreszt, túl mutat önmagán.

Egészen más jellegű, s ennek ellenére hasonlít épp e tekintetben az előbbi kettőhöz, a harmadik kötet, Csáth Géza ismeretlen orvosi tanulmánya. Íróként Csáth Géza szerencsére ma már egyáltalában nem ismeretlen, legalábbis nem ismeretlenebb a századelő többi nagy novellistájánál. Ez a kiváló szakmai értekezés sem annyira írói portréjának gazdagítása vagy értelmezése szempontjából érdekes elsősorban, hanem amiatt az eleven, szemléletes és hiteles kép miatt, amit egy korabeli magyar elmeklinika belső életéről rajzol. A G. kisasszony naplójára, illetve rendkívüli gonddal vezetett kórtörténetére épülő tanulmány ugyanis nem egy elszigetelten élő külön eldugott remeke: a Moravcsik-klinikán keletkezett, az utószóban „elégé konzervatív”-ként jellemzett professzor „tudtával és támogatásával”; folytatásokban közölte a *Gyógyászat*, s könyvalakban való megjelenése után ugyanitt — ezt a recenziót is közli a válogatás — Ferenczy Sándor méltatta. A munka tehát nem lógott ki a kor honi pszichiátriájából, hanem — akárcsak Moravcsik Gyula kiváló s még hosszú ideig használt tankönyve — a

korabeli magyar medicina és a budapesti orvosi egyetem szakmai színvonalát tükrözte. Buda Béla a főszöveghez méltó tanulmányban elemzi az értekezés helyét a pszichiátria fejlődésében, kivált az akkoriban egészen friss jungi tendenciák érvényesülését tárja szépen fel. De Csáth munkájában legalább ilyen súlylyal esnek latba a honi elmegyógyászat és lélektan organikus eltéréseket kereső, materialista — mechanisztikus vonásai is; Moravcsik élményvilágot szondázó tesztjeinek alkalmazásával Csáth a psziché legbizarrabb torzulásaiban is célszerűséget és mechanizmust lát és keres. Ebben a józan, mitosz-mentes kontextusban Jung komplexumai gyökeresen racionális értelmezést nyernek; Csáth — kivált a Moravcsik-tesztet alkalmazó részben — valósággal a Szondi-féle sorsanalízis felé látszik utat törni. Az ő interpretációjában G. kisasszony örülete az élet — lényegére egyszerűsített formájában a nemi élet — elviseléséhez szükséges lelki mechanizmussá alakul, aminek semmi köze a kor német reflexpszichológiájához, ám annál több a századelői Monarchia szellemi légköréhez, ahol szánt-szándékkal és önként tönkretett életek fölé emelt racionális (és racionalizált) művek keresték a lassan mindent elborító köd felett az eget. Ebben az értelemben csakugyan ködlovagok ők, csak hogy a köd kívülük gomolygott s ők fölé akartak emelkedni, életük, sőt érvényesülésük árán akár. Csáth G. kisasszonya *A tulajdonságok nélküli ember* Clarisse-ének rokona, amint Csáth maga egy kissé tán Ulriché. Csak itt minden fokozottabban érvényesült, Budapest volt akkortájt az egész Monarchia legmonarchiásabb városa. Igaza lehet Mészöly összegezésének: „Az ad absurdum vállalt értelem bukik itt el, hogy ne kelljen megalkuvással méltatlanná válnia hozzá. És az a »hazugság« pusztítódik el közben, mely az életet úgy képes emberivé domesztikálni, hogy a végső igazság fenevadja is megjelenhessen benne — megszelídítve.” Azóta sajnos megismerhettük a fenevad természetét, s kiderült, hogy bizony nem sok köze van az értelelmhez. Talányos tehát (s tán szándékosan), hogy mi értelme Mészöly befejező mondatának: „Csáth tragédiája, hogy nem talált, nem mert játszótársat találni az értelem mellé.” Mészöly mindenestre — tanúság rá egész életműve — szép-komolyan megfogadta a „játszani is engedj” életes tanácsát, s ez épp az egyik garancia, hogy a sorozat az ő s az általa választott munkatársak szerkesztésében tán beválthatná az iránta táplált reményeket s várakozásokat.

Kiss Anna:

VILÁGOK

Kiss Anna negyedik kötetét adja olvasói kezébe. *A Költők egymás közt* (1970.) c. antológia és az első önálló verseskötet (*Fabábu* 1970.) óta költészetünk számon tartott és megbecsült alkotója. Kimondták már sokan, hogy Kiss Anna boszorkányos egyéniség, így sok minden megeshet ebben a költészetben. A kritika igyekezett kijelölni, pontosabban körülírni a versek eredetvilágát. Így hamar eljutottunk a népmesék, népballadák, imádságok, ráolvasó énekek és a bizonytalan tartalmú népi szürrealizmus felsorakoztatásához. Nyelvét hasonlították már Beckethhez és Móra Ferenchez egyaránt. A valósághoz

való viszonyát egyik oldalról az a bizonyos „gyenge szál”, másik oldalról a határozott társadalmi mondanó jellemezte. Gondolatai hol „boszorkányosan” mélyek, hol nem kifejezetten gondolkodó alkatra vallanak. Kiss Anna eközben írja verseit, s minden bizonnyal maga sincs tisztában „eredetével”. Érdekes és elgondolkoztató tény, hogy a „kissannaság” egyenlő a boszorkányság költői attitűdjével, s az esztétikai megközelítések legbiztosabb kritikai epitetonjává vált.

Kiss Anna alapvetően lírikus alkat. Világokat teremt s minden világhoz külön álarcot visel. A kötetnyitó ciklusból (*Vér*) megtudjuk, hogy „... óvatos fogakkal / havakban elhúzzák a pólyát” (*Azok*), a költő szárnyai „setét páncélra csukódnak” (*Ítélező*) s „... bánattól szelidek / ... az itéletes órák” (*Azok*). Erősen intellektuális töltésű, nem kevés szorongásról árulkodó,

kevésszavú, fegyelmezett létlira kísérletek ezek. A ciklus vége felé (*Táncnóta*) már fellazul a meditatív, filozofáló hangvétel s az „ej ki bánja ha egyedül/taposom a veres havat” felszabadultabb, katartikus hatású „táncnótába” olvad. Ha a cikluszáró vers (*Vér*) vissza is tér a *Táncnótával* megbontott vershelyezethez, érezzük, Kiss Anna hamarosan álarcot cserél. Új ciklus, más versvilág következik. A világ nem hogy megszeli, de egyenesen „a nagy kerek égnek épsége...” a „két nyitott szem néz két nyitott szembe/tári tárrá tári” (*Nagy madár*) létharmóniája váltja fel, ahol nyoma sincs az én és a külvilág diszharmonikus létezésének. A lírai személyiség megszenvedett, „vaskampókézzel” kiverelkedett „békéjét” így ösz-szegzi:

*ég apám kislánya
kampókező vaslányka
vasházam vasajtáját
én is mérgemben odahagytam
fülig erő orrot bőkö
keréklábam elakasztó
nagy bajból kijutottam
ég apámhoz vissza én sem megyek
beszögezett vasajtó mögé
siránkozni kulcslukon kinézni
vissza sose megyek
(Dődö dődö)*

E két világ egy adott léthelyzet ellen-tetés jelű megközelítése, s olyan magától értetődő természetességgel él a versekben, ami nagyon ritka egyazon költészetben. Kétségtelen tény, hogy Kiss Anna személyisége ez utóbbi világhoz áll a legközelebb. A kötet háromnegyed része erre a világképre épül, ahol versenyelve is szabadabban áradó, elsősorban ritmusra építő, nagyobb terjedelmű, egységesebb kompozíciójú versekbe épül. Ezt a világot az emóciók jellemzik, itt nincsenek filozofáló létproblémák, csak versbe szedett különféle történetek, dialógusban írt játékok, s mindezekben olyan mély és eredeti humor, naivságba, játékosságba bújtatott élettapasztalat rejlik, ami Kiss Anna legjellemzőbb, egyéniségéhez legközelebb álló álarcát mutatja. Külön érdekességük, hogy líra és epika egymásba ötvöződve él a versekben.

Ennek a világnak esztétikailag legsikerültebb darabja a *Macskaprémkalapos hölgy*. A vers első fogalmazványát a *Ki-*

sértenek (1976) kötetben olvashatjuk. Kiss Anna egy „macskaprémkalapos álarcban” beszél, pontosabban beszélget valakivel. A partner válaszaire csak a „hölgy” mondataiból következtethetünk, aki monológ jelleggel imitál egy dialógust. Minden előttünk történik, s végig ott érezzük a beszélgetésekben a partnert, holott csak a „hölgy” imitálja jelenlétét. Rendkívül érdekes helyzet, s nagyon nehezen adható elő hitelesen. Első változatban nem is sikerült. Az alapötlet feltétlenül monológ formát igényel. A monológoknak pedig „egy lélegzettel” elmondottnak, s *valahol* előadottnak kell lenni. Az egységes előadást szétbontotta Kiss Anna azzal, hogy kilenc, külön címmel ellátott történetre darabolta, az imitáció pedig nem *valahol* történt, csupáncsak *meg történt*. Az új, jelen kötetben olvasható változat ugyanarra a szövegre épül, de megszűnnek a különálló részek, egységes monológot kapunk, s a „macskaprémkalapos hölgy” itt már nem a „levegőből”, hanem egy színpadról, s nem a „levegőbe”, hanem egy *közönségnek* beszél, imitálva a fent említett dialógust. Az első változat prózaként szétnyúló szövegét rövid, jól tördelt verssorok váltják fel. Ez nemcsak a mű egységét és pergő ritmusát biztosítja, hanem jó példa arra is, hogy egy mű hatása csak akkor érvényesül igazán, ha immanenciáját a legmegfelelőbb forma közvetíti. Kiss Anna ezzel a darabjával talán eddig legjelentősebb művét írta meg.

Kötete felét drámái töltik ki (*Históriások, Járatlanok, A játék*.) Ezekben egy fikatív, meseszerű világban valós világot mozgat, s közben önfeledten játszanak alakjai. A játék mégsem a játékért van, új álarc csupán, amivel közösségi ihletű közlendőit közvetíti, nem kevés didaktikus céllal. A darabok nem igényelnek színházi pódiumot s hivatásos előadókat, reflektorfényt és sugólyukat. A játékok leghitelesebb „színpada” egy vándorszínész-társulat színjátszásunk „aranykorát” felidéző dobogója, hol fényes nappal, naív kosztümökben játszanak a nem bársonyszékben feszengő *közönségnek*.

Kiss Anna költői világa egy archaikus kor közösségi-népi kultúrájából és jelenkorunk valóságából táplálkozik. Álarcai hitelesek, egymás mellett élő, egymást feltételező világok. (*Szépirodalmi*, 1978)

PAPP ISTVÁN

VALLOMÁSOK EGY VÁROSRÓL

Magyar írók Sopronról

„Sopron a legtöbb magyar író számára több mint szép műemléki város. A haza egy darabját szeretik benne, amely úgy magyar, hogy európai; ahol — valóságosan is, jelképesen is — a Széchenyi tértől a lassan emelkedő út az Alpeseig vezet” — írja előszavában a kötet szerkesztője, Sarkady Sándor. A haza egy darabját, s a vallomásokat olvasva folytathatnám; életük, múltjuk egy darabját szeretik e városban s kötődésük művészi dokumentumaival tisztelegnek előtte szabad királyi városi rangra emelésének 700. évfordulóján.

A könyv első fejezetét, amely „A soproni múzsa” címet viseli, a város vezetőinek felkérésére készült írások alkotják, a második fejezet, a „Soproni harangok” című az alkalomtól független, de a várost idéző művekből áll. A szerkesztő sajátos, hasonló antológiáknál nem túl gyakori nézőpontot választott, mely a két részt egyébe foglalja: „Mindkét rész szerzői a kívülről, a nem soproni szemével nézik Sopront.”

Hinném látatlanul is, ám az írások ékesen bizonyítják, hogy a kötet írói nagy örömmel és nagy felelősséggel tettek eleget a felkérésnek. Keresztury Dezső szép, veretes sorai (Sopron ünnepére), Illyés Gyula nagyívű gondolatai (Sopronról), László Gyula írása, melyben ember és építészet helyes viszonyából kiindulva vall Sopronról (Vallomás Sopronról), az „alkalmi” jelzöt tűrik legkevésbé.

A szerzők életútjuk más-más szakaszán voltak a város lakói, vendégei, s hogy a kötet változatos, sokrétű olvasmány, épp e „másság” következménye: kinek-kinek más arcát mutatta Sopron, ki-ki másként raktározta el, dolgozta föl azt a történelmi időszakot, hangulatot, melyben kívülállónak kapcsolatba került vele.

Varga Domokos (Lecke egy életre) és Dér Endre (Rémületben és fényben) a II. világháború kegyetlenül nehéz éveit töl-

tötték itt diákként, s a közös tanulás, mely írásaikból kicsendül ma is megszívlelendő. Varga Domokost idézve: „Ezek az esztendők sok mindenre megtanítottak, s nemcsak a mérnöki tudományokra. Örökre belém égették: nem szabad olcsón megítélni embereket és embercsoportokat.”

Szalatnai Rezső, László Gyula, Passuth László, M. Kiss Pál távoli szülővárosukhoz hasonlítják Sopront, személyes vonzalmuk, kötődésük egyik magyarázata éppen ez. S van-e ennél nagyobb dicséret? S van-e méltóbb elismerés, mint az, hogy Takáts Gyula, Weöres Sándor, Jobbágy Károly, Káldi János, Jánosy István verseit „soproni múzsa” ihlette, keltette életre?

Mint hogy az első fejezet írásai egyáltalán nem alkalmoszerűek a szó köznapi értelmében, a könyv második felét, az évfordulótól független műveket, műrészleteket szinte felesleges külön tárgyalni. Mégis, a tény, hogy különféle életrészek, gondolatok kapcsán jelenik meg a város, és nem fordítva, értékes „patinát”, távlatot ad a „Soproni harangok” cím alatt összegyűjtött írásoknak.

Kónya Lajos, Bóka László, Kunszery Gyula versei, Tatay Sándor írása, vagy Jékely Zoltán furcsa-izgalmas elbeszélése mintegy kiegészíti, árnyaltabbá, sokszínűbbé teszi a vallomásokból kirajzolódó Sopron-képet, emellett példázza, hogy a város nem alkalmi múzsa csupán; évfordulótól függetlenül is ihletője volt és marad a magyar irodalomnak.

E kötetben Sopron — ismét Sarkady Sándort idézve — „művirágok helyett igazi koszorút, maradandó írásokat kapott 700. születésnapjára”, még akkor is, ha ezek az írások külön-külön nem tartoznak írójuk legjobb teljesítményei közé. A szándék, a meleg, bensőséges hang fűzi össze minden más megfelelésnél szorosabban ezeket a vallomásokat, bizonyítva, hogy aki csak egyszer is megfordult a hűség városának falai között, az varázsától, sajátos hangulatától nem tud többé szabadulni. (*Akadémiai Kiadó, 1978*)

PARTI NAGY LAJOS